

БІБЛІОТЕКА ГАЗЕТИ
ЧАС

АРКАДІЙ ЖУКОВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ БУКОВИНИ

ЧАСТИНА
I

ЧЕРНІВЦІ
1991

БІБЛІОТЕКА ГАЗЕТИ «ЧАС»

АРКАДІЙ ЖУКОВСЬКИЙ

І С Т О Р І Я Б У К О В И Н И

Частина перша
до 1774 р.

Накладом редакції газети «Час»
та товариства «Український Народний Дім
в Чернівцях»

Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву
Чернівці 1991

Аркадій Жуковський

ІСТОРІЯ БУКОВИНИ

Частина перша
до 1774 р.

«Історія Буковини» професора Аркадія Жуковського — перша частина фундаментальної праці «Буковина—її минуле та сучасне», виданої вперше видавництвом «Зелена Буковина» (Париж—Філадельфія—Детройт) в 1956 році. Автором зібрано вичерпні наукові свідчення автохтонності українців на Буковині. Книга призначена для всіх, хто цікавиться історією рідного краю, а також може бути використана як учбовий посібник на уроках краєзнавства в буковинських школах.

0503020902
Ж 91 без оголошення

ISBN 5-7707-1019-5

© Редакційно-видавничий відділ
Чернівецького облліографвидаву, 1991.

До буковинського читача повертається «Історія Буковини» професора Аркадія Жуковського — перша частина фундаментальної праці «Буковина — її минуле і сучасне», виданої на Заході 35 років тому зусиллям гурту буковинців. Ще зовсім недавно за зберігання цієї книжки її власника чекали великі неприємності з боку компетентних органів, а вилучені примірники осідали, здавалося б, назавжди в спецсховищах подалі від людського ока. До останнього часу жоден радянський історик не смів цитувати це унікальне дослідження; дозволялося лише коротко згадати його в розділі про ідеологічні диверсії імперіалізму, та й то в супроводі стандартного набору лайок. Втім, цензурні заборони аж ніяк не захитали авторитету збірника «Буковина — її минуле і сучасне», але, навпаки, оточили книгу ореолом легендарності. Ми тут, в краї, завжди знали, що там, у вільному світі, справжні історики вже зібрали правду про минуле Буковини і кожен з нас вірив, що правда ця врешті-решт проб'ється й до нас, хоч би як не перекручували буковинську історію комуністичні «літописці». Радісно усвідомлювати, що цей довгоочікуваний момент вже настав!

Книгу «Буковина — її минуле і сучасне» редагували троє діячів, чия діяльність на Буковині перед 1940 роком була тісно пов'язана з Українським Народним Домом в Чернівцях. Варто згадати, що доктор Теофіль Бриндзан з 1939 року і аж до зайняття Буковини радянською армією був головою товариства «Народний Дім», тут же редагував часописи «Самостійність» і «Самостійна Думка» доктор Денис Квітковський. Тому природно, що саме відновленому товариству «Український Народний Дім в Чернівцях» професор Аркадій Жуковський, член-засновник товариства, надав всі права на перевидання своєї праці на Україні. Бажаючи прискорити ознайомлення буковинців з «Історією Буковини», товариство запропонувало видрукувати її спершу на сторінках газети «Час», щоб при першій нагоді видати цю працю і окремим виданням.

В листі до товариства «Народний Дім» Аркадій Жуковський писав:

— Приємною несподіванкою була поява на сторінках газети «Час» «Історії Буковини». Дуже радію, що цей твір, за посередництвом часопису, доходить до читачів, яким він і був призначений.

Поява «Історії Буковини» є потрібною, бо не тільки румуни з еміграції, але навіть ті, що залишилися чи що Буковині чи що живуть в Румунії, починають кампанію за повернення Буковини «la patria nostra». Видно, що їх життя і історія нічого не навчили, тому нам слід бути обережними і озброюватися аргументами про нашу автохтонність на прадідівській землі. Буковинці, як і всі українці, бажають жити в злагоді й порозумінні зі своїми сусідами, однак ми повинні бути готовими захистити наші права на українські землі.

Було би дуже добре, щоб «Історія Буковини» появилася окремою книжкою...

І ось, завдяки дружній співпраці професора Аркадія Жуковського, товариства «Український Народний Дім в Чернівцях» та редакції газети «Час» до буковинського читача приходять книга, якої так потребуємо в наш бурхливий і непевний час.

Пропоноване видання «Історії Буковини» здійснюється у відповідності до принципів, прийнятих сьогодні при передруку (неакадемічному) аналогічних наукових праць. Це означає, що з багатого наукового апарату першого видання «Історії Буковини» в нашій публікації залишено лише ті посилання та примітки, які необхідні для кращого зрозуміння основного тексту; що в разі наявності авторського перекладу іноземних особових назв в книзі залишено лише їх українські варіанти; що редакція залишає за собою право на незначні скорочення, які не спотворюють думки автора. В опрацюванні деяких розділів «Історії Буковини» поряд з Аркадієм Жуковським брали участь і інші вчені — інформацію про це читач отримає наприкінці кожного розділу.

Сподіваємося, що «Історія Буковини» Аркадія Жуковського зацікавить не лише істориків чи краєзнавців, а стане настільною книгою для кожного, хто відчуває себе буковинцем.

Володимир СТАРИК

До управи Товариства
«Народний Дім» у Чернівцях

Сарсель, 26 листопада 1990 р.

ШАНОВНІ І ДОРОГІ КРАЯНИ!

З радістю довідався, що буковинці в Чернівцях і по інших містах і селах нашої Зеленої Буковини позитивно оцінюють наш твір «Буковина — її минуле і сучасне», що ми його видали в Парижі в 1956 р. Дехто навіть задумує перевидати цю працю.

Як самотній член з видавництва «Зелена Буковина» і як при житті співредактор «Буковини — її минуле і сучасне», даю всі права для перевидання цього твору, цілість або частини з нього (наприклад, «Історія Буковини», стор. 63—420). Для нас, буковинців, що живемо поза межами Батьківщини, це була б найкраща нагорода за наше діло і наш труд з-перед 35—40 років.

Коротко про генезу цього твору. У 1949 р., приїхавши до Парижу для праці, але й для студій історії, я зацікавився ближче минулим мого краю — Буковини. У Паризьких бібліотеках були тільки праці румунських істориків — Йорги, Ністора. Тільки короткі і популярні брошурки були написані українцями. А, як знаєте, румуни заперечували нашу автохтонність, мовляв, ми зайшли на Буковину з Галичини за австрійських часів. Тоді я постановив собі написати історію Буковини. Нелегка річ, бо джерел було мало, тоді ще не було всієї техніки, якою можна користуватися сьогодні. До всього я був ще молодий і без відомого минулого. З'ясувавши буковинцям про мій задум, я дістав підтримку всієї нашої громади, розпорошеної в США, Канаді, Німеччині, Англії. До редакції я запросив загальношанованого проф. Т.Бриндзана і політичного діяча д-ра Д. Квітковського. Довкруги цієї праці згуртовано сотні наших краянів. Видавничо-фінансовими справами займалися І. Кирстюк (Париж), Ф. Лукіянович (Філядельфія), Д. Білак (Торонто), А. Жуковський (Париж).

Після сімрічної напруженої праці «Буковина» появилася у видавництві «Зелена Буковина». Спочатку намічувалося видати цей твір під фірмою «Наукове Товариство ім. Шевченка», але наукова установа потребувала задовгий час на перегляд статей у збірнику, тому створено окреме видавництво, яке названо «Зелена Буковина».

І. НАЗВА БУКОВИНИ

Від появи книжки минуло більш, як 35 років. На Буковині сталося багато змін, знайдено нові джерела, нові документи. Але нову історію Буковини будуть вже писати дослідники на Буковині, маючи доступ до архівів і багатой літератури. Ми написали те, що було нам під силу, сьогодні історію Буковини слід доповнити найновішим періодом, головню подати події після 1941 року по сьогодні.

Бажаю успіхів у відповідальній праці для добра нашої Батьківщини і нашого краю — Буковини.

Остаюся з пошаною

Проф. д-р Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ.

Перед тим, як почати історичне дослідження самої назви, варто пригадати, які інші назви надавано на протязі віків цій території та які були спроби замінити первісну назву «Буковина».

Оминаємо в даному випадку загальні назви, що їх давалося усій території, заселеній українцями або їх предками: Скитія, Сарматія, Русь, Україна,— чи країна, до складу якої входила Буковина — Гетія, Дакія, Молдавія,— і обмежимося тільки до назв самої території, якій пізніше надано українську назву «Буковина».

На римській світовій карті з 3 ст. по Христі, що збереглася під назвою «таблиця Пойтінгера», знаходимо в області Буковини і довоколишніх земель назву «Alpes Bastarnicae», де жили племена бастарнів, таргів і певкінів. Ці племена зникли під час великої мандрівки народів; від 4 ст. тут з'являються слов'яни — анти, Буковина входить до складу держави антів, а згодом — Київського і Галицького князівств.

З приходом татарів на Буковину виникла нова адміністративна одиниця «Шипинська Земля». Ця назва походить від оселі Шипинців над Прутом, в якій знайдено сліди з неолітичної доби. «Шипинська Земля» охоплювала північну Буковину аж до лісної частини на південь від ріки Серет, та Хотинщину.

Від другої половини 15 ст. Буковина повільно втягувалася в орбіту молдавської держави і, одночасно, чимраз то частіше з'являється в тодішніх документах справжня назва країни — Буковина. Та тільки після прилучення цієї території до Австрії в 1774 році і створення окремої адміністративної одиниці надано їй вже в 15 ст. заважену назву «Буковина».

У другій половині 19 ст. деякі румунські історики, щоб уникнути української назви «Буковина», намагалися замінити її різними румунськими назвами, які були настільки невдалими і неприродно вигаданими, що вони не прийнялися навіть під час денаціоналізуючого румунського панування між двома світовими війнами. Тут варто згадати назву «горішня Молдавія» чи «горішний край», вигадані для того, щоб підкреслити належність Буковини до Молдавії. Більш реалістичні румуни перекладали на румунську мову назву Буковина, називаючи цей край «цара фаджілор» (край буків).

1938 р. було переведено адміністративну реорганізацію Румунії, і тоді території Буковина,— до якої прилучено ще Хотинський та Дорогойський повіти — дано назву «Область Сучава». Але офіційно ця назва протрималася всього 2 роки, а в народі не залишила жодних слідів, як і всі інші, зрештою, спроби замінити назву «Буковина». Ці спроби згадуємо тут тільки для повної реєстрації.

За советської окупації Буковину було поділено за етнічним принципом і після прилучення до неї Хотинщини та частини північного Дорогойського повіту,— створено «Чернівецьку область», яка входить до складу УРСР.

Назва «Буковина» походить від слова «бук» (дерево), буковина (буковий ліс), що вкриває значну частину цієї території між Серетом

і Прутом, а особливо від буковини, що росте масивами на північ від села Глібока. Ця назва досить стара і про неї маємо згадки в документах вже з кінця 14 ст.

Вперше назву Буковина, як ім'я родове, знаходимо в грамоті молдавського господаря Романа I (1391—1393) від 30 березня 1392 р. виданій в місті Сучава. В цьому документі назва Буковина прикладається до лісової області над Серетом (до великої буковини) і вжита як ім'я родове.

В іншому документі, за 15 травня 1412 р.,— договорі у Любляві між королями, польським Владиславом і угорським Жигмонтом (у якому вирішено долю Молдавії), говориться про поділ держави Александра Доброго на той випадок, коли б він не підпорядкувався Польщі. При розмежуванні поділених між Польщею і Угорщиною областей Молдавії згадано й назву «Буковина». Лісову область від угорської границі до ріки Серету названо «велика Буковина», а іншу область над Прутом — «малою Буковиною». Тут вперше назву Буковина вжито як власне ім'я.

Згадаймо і про інше історичне джерело, де є назва Буковина — «Руську крайніку» з 17 ст. У цьому короткому літописі, що охоплює події 15—16 ст. та першої половини 17 ст. (останній факт з 1648 р.), чернець Миколаївського монастиря в Крехові біля Жовкви коротко перепоїв історію, що «для памяти списана бисть». Описуючи події, він двічі згадує про Буковину:

Оу Буковине во'на
На Буковине во'на

Назву Буковина знаходимо часто в старовинних українських народних піснях:

«Попід тоті полонини, густі буковини»
«...Як зозуленька при буковинці,
При буковинці, верховинці».
«...Ей коби я мала шабельку,
Вистинала би я ліс буковину,
Ліс буковину, вшитку ялину».

Назву «Буковина» для землі над Прутом, Серетом, Сучавою, Черемошем та Дністром увесь час вживалося не тільки в місцевих документах — записках, але і в чужинецьких.

Так Любінець, урядовець на французькій службі, що інформував французьке міністерство зовнішніх справ про політичні події на Сході Європи, у 1673 р. тричі згадує назву «Буковина». У листі від 20.9.1673 р. він пише, що «Великий Везір став великі дерева в лісі Буковиці, щоб перетяти перехід полякам до Волощини». В листі з Гамбургу від 24.11.1673 р. Любінець писав, що «воєвода Волощини зрадивши турків, а втікаючи в Буковину у великому поспіху, втратив значну частину свого майна та людей і там одержав допомогу від Великого Генерала» (Яна Собеського). В третьому листі з Гамбургу від 26.1.1674 р. французький службовець повідомляв, що «населення невдоволене поведінкою поляків, почало їх душити. Це нещастя стрінуло одного капітана, на ім'я Брінк, з 30-ма вояками в лісах Буковини».

Всі ці три листи є звітом про похід турецького султана проти Польщі у 1672 р. і викликані цим подією.

Амбасадор Франції в Польщі, маркіз де Bethune, який брав участь разом з Яном Собеським, у його поході проти турків на Буковині, в листі до французького державного секретаря зовнішніх справ пише про Буковину, як про місце постою (Буковина, 9 жовтня 1686 р.).

Назву «Буковина» для північної частини молдавського воєводства зустрічаємо також на різних картах 17 і 18 ст. Наприклад, в атласі Зойтера від 1688 р. визначений окремий повіт Молдавії під назвою «Буковина» із столицею Сучава. В пізнішому виданні цієї карти (1720 р.) на названій території «Буковини» позначені два міста — Сучаву і Серет, а Чернівці — як велике село.

Офіційно затверджено за цією землею назву «Буковина» лише після зайняття її Австрією; від того часу тільки так її називають усі народи.

А. Жуковський та Д. Лукіянович

ПРИКАРПАТСЬКІ КРАЇНИ

В II - III ст. по Хр.

Прикарпатські країни в II - III ст. по Хр.

II. РАННЯ ІСТОРІЯ БУКОВИНИ

Рання історія Буковини охоплює історичний період: від 9 ст. перед Христом до 9 ст. по Христі. У цьому майже двохтисячоріччі, розрізняється два періоди: дослов'янський — від 9 ст. перед Хр. до 4 ст. по Хр. і слов'янський — від 4 ст. по Хр. почавши. Ці два різні періоди розмежовує доба переселення народів, коли різні кочівники з північної Європи й Азії переходили і нищили здобутки місцевого населення.

1. Дослов'янський період

Перші писані згадки про землі і людність на північ від Дунаю залишили грецькі, римські, а згодом візантійські і готські історики. Почавши від 9 ст. перед Хр. аж до доби переселення народів, маємо вже досить широкі інформації про історичні події і населення, яке жило між Дунаєм та Дністром, зроблені істориками народів, які стикалися з цими країнами.

Перший відомий народ, що заселявав цю землю, були гети (народ трацького походження). Гомер у 13-тій пісні «Іліяди» пише, що Зевс, відвернувши свій погляд від Трої, став дивитись в сторону, де жили траки, мези і «пишні кобилороді й молокоїди, що живуть бідно, і зачисляються до найправедніших людей». Коментатори Гомера одностайні, що тут мовиться про людність на північ від Дунаю, тобто гетів, які в ті часи були ще номадами. Подібна характеристика гетів, як «найправедніших людей» зустрічається і в пізніших істориків: Геродота, Тукідіда і Страбона.

Перед приходом скитів з Азії в 7-му ст. гети заселяли не тільки землі на захід від Дністра, але і південну Скитію між Дністром і Доном. Номадне гетське плем'я із Скитії звалося кімерійцями або таргітами. Про цих гетів збереглася вістка від Гекатея з Мілету (жив перед Геродотом, у 6 ст. перед Хр.), який у своєму описі Європи між скитськими племенами наводить і гетів. Починаючи від 8 і 7 ст. перед Хр., кімерійці нападали на Малу Азію, про що оповідають Геродот і Страбон. Ці напади нагадують геополітичний нахил українського народу в його стремлінні на південь за пізніших антського, княжого і козацького періодів. Як пам'ятка про переселення і взаємовідносини наших предків з народами Малої Азії, залишився в нас, імовірно празник Купала, що припадає на 23 червня (так звана «Іванова ніч»); він поганського походження і в Малій Азії означав свято богині земних плодів і рільництва.

В дохристівій добі найважливішими історичними подіями на Сході Європи були похід перського короля Дарія проти скитів, походи македонського короля Олександра Великого і напади римлян. Ці три події стосувалися певною мірою і землі пізньої Буковини.

Геродот у своєму описі Дарієвого походу і краю Скитів дав перші точніші відомості про гетів і про поширення заселених ними земель. Він називав гетів «найправеднішими і найхоробрішими серед траків». Деякі неточності сталися через те, що за часів Геродота гети не tworили окремого державного організму, а підлягали скитам-сколотам. Хоча ця залежність була досить незначною, вона, однак, дала привід твердити, що землі на північ від Дунаю заселяють

скити. Проте відомо, що Скитія кінчалася на Дністрі, а Гетія охоплювала землі на південь і захід Дністра, тобто південно-східну Галичину, Буковину, Бесарабію, Молдавію і Волощину. Над Марошем в Семигороді жило в 5 ст. до Хр. плем'я агатірсів, яке вважають за трацьке, інші дослідники за скитське, а В. Щербаківський — за праслов'янське. За теорією останнього агатірси мали б заселявати простір між Марошем і Дніпром, в тому числі і Буковину.

На підставі писань Геродота, «Географії» Птолемея та пізніших дослідників — Р. Реслера, К. Мюленгофа, Куно, Г. Франке, О.Партицького й інших, ось так можна визначити край гетів: на півночі і сході він сягав до Дністра; від лиману Дністра границя ішла морем аж до південних stokів Балкану, якими простягалася до скруту Дунаю коло Залізних воріт, а звідти на північ — між рікою Черна і долішньою Тисою. Столицею пізніших дако-гетських королів була Сармізегетуза.

Невдалий похід Дарія в 513 р. проти скитів, в якому взяло участь 700000 війська, не точно описаний Геродотом. На підставі повідомлень Страбона, Юстина і Йорданеса виходить, що Дарій ішов походом не проти скитів, а проти гетів, які мешкали між Дунаєм і Дністром. Головним місцем боротьби було узбережжя Дністра; за Страбоном «пустеля гетів» — долішня Бесарабія (Буджак), а за Йорданесом — у горішній Бесарабії, де починалися житла племені тірангетів. У той час королем гетів був Антірас — назва, що вказує на ріку Дністер.

У 5 ст. перед Хр. за грецьким істориком Тукідідом дністрові гети надалі підлягали сколотам (народу, що заселявав Скитію), але вже мали власних королів і власну самоуправу. Щойно в 4 ст. гети повністю унезалежилися від сколотів, однак рівночасно розпочалася боротьба з македонською державою. Близько 339 р. Филип II, дійшовши до Дунаю, розпочав війну з гетами з-над Дністра. Королем останніх був Атеас. Гети були хоробріші і відважніші від македонців і примусили Филипа втекти з їхнього краю. Наслідник Филипа, Олександр Великий, перед походом у Азію хотів забезпечити свій край від нападів траків і гетів і тому вирушив у їхні країни. Цей похід описав Аріян у своїй «Історії Олександра Великого». Він зображує гетів, як «дуже войовниче плем'я, яке вірить у безсмертність душі і яке займається хліборобством». Значного удару між Олександром і гетами не було, бо останні хотіли заманити македонців у «пустелю гетів», але Олександр повернувся до свого краю. Намісник Олександра, Зопіріон, повторюючи напад на гетський край в 327 п., знайшов смерть разом із своїми 30000 воїнів у «гетській пустелі». Третій за чергою король Македонії, Лізімах, вбачаючи у гетах небезпеку для свого краю, почав з ними війну в 301 р. У двох походах він був переможений гетським королем Дорікетом, а син його, Агатокл, потрапив у полон. Лізімах мусив заключити мир із Дорікетом, повернути захоплені області й віддати заміж за Дорикета одну із своїх доньок. У 292 р. Лізімах ще раз напав на гетів; заманений в степи Бесарабії, він потрапив у полон із 100000 вояків. Однак Дорікет повісився, полоненими по-людяному, випустивши їх на волю.

Від 3 ст. перед Хр. перериваються грецькі відомості про край гетів, бо тим часом на Балканський півострів напали кочові кельти, які зайняли Панонію, спустошили Македонію і Грецію, підкорили собі Тракію і південну Гетію. Після цієї навали завмирає гетський державний організм на південь від Дунаю.

У 2 ст. на Сході Європи сталися значні зміни. На сході від Дністра зникла держава скотів (скитів), і на їх місце прийшли сармати, які почали загрожувати державі гетів. Сармати проіснували аж до 2 ст. по Хр. Їхня сила була знищена готами, а рештки їх змішалися із слов'янами.

Десь близько 185 р. серед гетів з'явився новий народ — бастарнів або бастернів, які поселилися в нинішніх гуцульських горах; від їх імені римляни почали звати ці гори «Alpes Bastarnicae». Сусідами бастарнів були двоє гетських племен: бесси і карпи. Про походження бастарнів, яких звали ще й галатами, є різні версії; найправдоподібніша з них та, що вони були кельтського роду. Вони мали б бути галуззю тих кельтів, які в 3 ст. напали на Балканський півострів і частково осіли в Тракії. Бастарни були дуже войовничим народом; вони жили в згоді з гетами, завжди виступали як їх вірні союзники і обороняли спільно край від сарматів і римлян. Згодом вони цілковито змішалися з гетським народом, а їхню назву часто надавалося всім гетам. Бастарни були союзниками македонців у боротьбі проти римлян. Після шестирічної війни, що закінчилася 160 р., римляни зайняли цілу Македонію і розпочали війну проти Ілірії і Тракії. Проти цих двох народів війна тривала майже ціле століття, доки в 73 р. римський намісник Македонії, Лукул, розбив союзні війська траків, гетів і сарматів та цілковито розгромив родопських бессів.

Безпосередньо по розгромі траків римлянами (73 р. по Хр.) з'явився по сусідству з гетами, на північ від Дунаю, новий народ — даки. Треба припустити, що даки прийшли з Тракії, в першу чергу з родопських гір, після розгрому держави бессів. У своїх елегіях поет Овідій, який побував у 9-му р. по Хр. в Томісі (Констанца) на вигнанні, писав, що йому часто доводилося зустрічатися із «сарматами, бессами (тобто даками) і гетами».

Першим дако-гетським королем був Бурвіста. Його пророком був Дікенай. Останній багато спричинився до переселення траків (даків) у край гетів. Про Бурвісту ось що пише Страбон: «Коли Бурвіста, з роду гет, став володарем свого краю, застав він народ немічний, обезсилений довголітніми війнами. Вправами, призвичаюванням до тверезості і безнастанною працею зрушив він народ так, що за кілька років заснував могутню державу і більшу частину сусідів підкорив владі гетів. Він навіть став пострахом для римлян, бо перейшов безстрашно Дунай і через Тракію загнався до Македонії та Ілірії. Даки і гети говорять тією самою мовою. В період найбільшої своєї могутності гети й даки мали 200000 війська».

У 44 р. численні римські війська, які очолював сам Цезар, вирушили проти Дакії. Але тим часом змовники забили Бурвісту, загинув також і Цезар. Ці події викликали те, що остаточно

боротьба між даками і римлянами була відсунена майже на півтора століття.

За часів Бурвісти дако-гетська держава досягла найбільшої потуги. На півдні вона спиралася на Балканські гори, на півночі границею був Дністер в Галичині, на сході — Бог, а на заході — Дунай в Панонії. У 40-44 рр. Дакія нараховувала два мільйони населення.

Після Бурвісти дако-гетська держава розпалася на кілька частин. На північ від Дунаю виникло непорозуміння між гетами і даками. Перші заселяли східні частини країни: Буковину, Молдавію, Бесарабію і частину Галичини, тоді коли даки — гористі околиці Банату, Семигороду і Західну Волощину.

Хоча обидва народи були трацького походження, однак впродовж віків витворилися в гетів окремі релігійні, державні і суспільні погляди. Після смерті Бурвісти верх знову взяли гети. Проте римляни змішували даків з гетами і все населення на північ від Дунаю звали даками.

В період між Бурвістою і Декебалом в рр. 44 перед Христом і 86 по Хр. в Дако-Гетії володарювали ряд королів: Роль, Дарух, Зіракос, Котісо, Дікомес, Скорило, Дурас. Вони часто переправляли свої війська через Дунай і робили багато лиха римлянам. Римські війська також нападали на Дакію і забирали звідти полонених, якими заселяли долишню Мезію. Про ці напади писали римські письменники Овідій і Тацит.

Перебравши владу, Декебал почав готуватися до боротьби проти римлян. Уже в 86 р. він напав на Мезію, переміг римські залоги і здобув кілька твердинь і укріплень.

Після цієї поразки імператор Доміціан вислав нові війська до Мезії під проводом Корнелія Фуска, але й він був переможений даками. Наслідник Фуска, Юліан, хоча йому і вдалося перемогти дацьке військо, повернувся назав у Мезію, порадивши імператору Доміціану укласти мир з даками. Той мир був досить принизливий для римлян, бо вони зобов'язалися платити дакам, під назвою дарунків, річну данину і постачати їм досвідчених робітників та ремісників. Останніх використовував Декебал при будіванні нових твердинь, які готував саме проти римлян. Данину платили римляни до 98 р., коли римським імператором став войовничий Траян, який поставив собі за мету цілковито знищити даків. На чолі 80000 війська Траян вирушив у 101 р. проти даків. Йому вдалося дійти до самої столиці Декебала, тому останній був примушений просити миру. Але негайно після його устійнення Декебал знову розпочав підготовлятися до війни. Тоді Траян наказав збудувати на Дунаї кам'яного моста і в 105 р. вдруге вирушив проти даків. У завязятих боях даки втратили більшу частину своєї держави і столицю. Декебал заподіяв собі смерть, пробивши списом груди, а його близькі радники випили отруту. Під час двох війн в 101-102 і 105-106 рр. даки героїчно боролися проти римського напастника, захищаючи свою державу. Навіть переможені, вони не скорилися римлянам, а масово виселилися із

свого краю. Більшість їх емігрувала на північ, заселивши частину теперішніх гуцульських Карпат.

На місце даків Траян переселив з цілої римської держави людей, які осіли в спорожнених містах і селах. Але римлянам не жилося спокійно в Дакії; автохтонний елемент — виселені даки, в союзі з гетами і бастарнами, увесь час непокоїли римлян і вже наслідник Траяна, цісар Адріан, хотів вивести свої війська з нової римської провінції «Траянної Дакії».

Через невгасаючі напади сусідніх народів на т.зв. «Dacia felix» і в зв'язку з приходом із сходу кочових народів, серед яких першими були готи, — римський цісар Авреліан був змушений остаточно в 271 р. перевести свої війська й усе римське населення з Дакії до Мезії, на південь від Дунаю.

Для визначення границь романізації колишньої Дакії дуже важливо знати про границі римської Дакії. Про них знаходимо дані в праці Птолемея, що використовував географію Марина з Туру (він склав у 110 р. географічний опис римського світу). На підставі географії Птолемея на північ від римської Дакії мешкали бастарни, між ними карпи, далі гівіни і в кінці — будини. Якщо взяти за границю між Дакією і не римськими країнами гуцульські гори, тоді бастарни припадають на теперішню Гуцульщину аж по Дністер. На допомогу можна ще взяти римську карту світу з 3 ст. по Хр., т.зв. «таблицю Пойтінгера», на якій на північ від Дакії нарисовані гори «Alpes Bastarnicae», в яких жили бастарни, пізніші жителі гуцульських гір.

За Птолемеєм знаємо, що плем'я бастарнів не підлягало римській Дакії, а також і те, що римське панування ніколи не переходило Карпат. Тому всякі твердження про т.зв. «Вали Траяна» в Бесарабії чи навіть за Дністром виявляються нісенітницею. Для підтвердження цього можуть послужити археологічні знахідки, як і знайдені римські написи на різних каменях, мурах, стовпах, начинні тощо.

В праці М. Акнера і Ф. Міллера подано 976 римських написів, які припадають на Банат, придунайську Волощину і Семигород. Зате не знайдено ані одного римського напису ні на Буковині, ні в Бесарабії, північній Молдавії чи Галичині. Так само в Семигороді, Банаті і Волощині знаходимо багато римських будівель, замків, стражниць, військових доріг, водопроводів, мармурових статуй, стовпів, таблиць та інших архітектурних пам'яток, в той час, коли немає ані одного архітектурного свідчення на просторах Буковини, північної Молдавії, Бесарабії і Галичини.

Цієї теорії притримується також і М. Роллер, який твердить, що після 106 р. тільки Семигород, Банат, Олтенія і Західна Волощина підпали під римське панування. Поза землею, зайнятою римлянами, залишилися ще дакські непіддані території. Дакські племена з Молдавії і Східної Волощини залишилися поза Римською імперією. Ці племена мали зв'язки з римлянами. Деколи їхні провідники навіть діставали платню від римлян за оборону границь імперії. Такі зв'язки називалися «клієнтилари».

Все вище наведене дає підставу твердити, що римське панування ніколи не простягалось на Буковину, північну Молдавію, північну і середню Бесарабію і Галичину. На підставі всіх цих даних можна ось як визначити границі римської провінції Дакії: на заході вона сягала по Тису (верхів'я Тиси і її джерела належали вже до Сарматії), на півночі йшла пограниччям Семигорода і Мармароцини; на сході — рікою Серет, її притокою Бистриця Золота і Тур (притока Тиси); на півдні — Дунаєм.

На півночі і сході від римської Дакії жили в II ст. по Хр. такі племена: бастарни між рікою Тур (на Закарпатті) і Дністром. Сюди й належала північна Буковина. Вони були кельтського походження. На південь від бастарнів мешкали тагри або тарги; вони заселяли південну Буковину і північну Молдавію; займалися торгівлею й посередничали між даками і сарматами. Мабуть, від їхньої назви залишилися назви місцевостей «Тиргу-фрумос» у Молдавії і «Романів торг» (Роман). Натомість Яський Торг (Яси) походить від Ясів — осетинців, нащадків іранських Аланів — тиверців. Між Прутом і Дністром, на північ від «гетьської пустелі» були тірангети або турани. В південній Молдавії, між Прутом і Серетом, жили бріотолаги (берлади). На північ від устя Дунаю в «гетьській пустелі» мешкали арпи або арапи. Від них та пізніших бєссів мала б походити назва країни — Бесарабія. В 2 ст. по Хр. долішня Бесарабія належала до римської провінції — Долішня Мезія. На північ від Буковини мешкали певкини або борани і карпи (в околиці ріки Коропець, лівої притоки Дністра).

Закінчуючи розділ про гетьсько-дакський період в історії Буковини, слід подати кілька характеристик і вказати на важливіші залишки, що збереглися від цих народів по сьогоднішній день у звичаях та фольклорі нашого народу.

Гети, які заселяли, між іншим, також і Буковину перед слов'янами, були народом хоробрим, справедливим, працьовитим і глибоко релігійним. Імператор Юліан наводить слова, які сказав Траян про гетів після завоювання Дакії: «Я вигубив гетів — людей найхоробріших, які коли-небудь жили на світі, хоробрі вони не тільки завдяки тілесній силі, але передовсім тому, що глибоко в свою душу вкорінили науку бога Зальма...». Як войовничий народ, гети високо плекали культ бога війни Ареса, уважаючи його верховним вождем краю та війська.

Серед інших важливих божищ гети вірили в Білбога — бога сонця, що в 4 ст. по Хр. перетворився в Дажбога. Найбільш поважаючим був Зельма (Зельман). Спочатку він був жрецем-віщуном, згодом помічником короля при управлінні державою, щоб пізніше стати головним богом гетів. За теорією О. Партицького пам'ять про Зельмана збереглася понині серед нашого народу, про нього співають дівчата у великодніх гаїлках. Це один з доказів нашої пов'язаності з гетами. Крім того, гети обожнювали Афродіту (Ладу) — богиню любові та весіль, Артеміду — богиню ловецтва і Купалу.

Гети вірили в невмирущість людини: після смерті покійник потрапляв до Зальми. Велику роль відігравали в них жерці-віщуни, яких називали бессами. Від них залишилися топографічні назви — Бескиди і Бесарабія. Головним місцем пробування гетьських бессів була теперішня земля бойків. У 2 ст. по Хр. бессами почали називати також населення тієї землі. Від 4—6 ст. назва бессів замінила давнішу назву гетів. Також від гетів залишилися на Буковині відомі печери (Сучавська), в яких перебували жерці-бесси.

Гетьські королі були виборними. Літописці відзначають такі їхні прикмети: справедливість, хоробрість, скромність. Вони були суддями в мирному часі, вождями в період війни. Своїх королів звали гети «ксіс» (від перського слова «ксаіс» або «ксес») і розуміли це слово в значенні «бог».

У третьому ст. по Хр. слабне Римська імперія, а водночас зближаються зі Сходу і Півночі кочові народи. В другій половині 3 ст. візиготи зайняли землі між Дністром і Дунаєм. З цього часу розпочинається новий період історії, т. зв. велике переселення народів, який, почавшись у 271 р., тривав із перервами до 9 ст.

2. Велика мандрівка народів

Велика мандрівка різних кочових народів мала глибокі впливи як на політичну, так і на етнічну структуру Європи. Внаслідок цього переселення зникло з карти багато держав, і одночасно з'явилися, чи, краще кажучи, виступили на кін історії нові народи. В останній своїй фазі мандрівничі народи (зокрема варяги) спонукали наших предків до активного державного життя.

Першим кочовим народом, що прибув на Україну, були готи. Перед своєю мандрівкою це германське плем'я заселяло територію над Балтійським морем і займалося скотарством. Коли на початку 2 ст. по Хр. забракло на їхній батьківщині випасу, вони посунули на південний схід. Від року 200 вони зайняли майже всю територію України, межуючи з Дакією. Під натиском готів Авреліан мусів у 271 р. відкликати свої війська з Дакії. Під час переселення на захід готи переходили також через Буковину. Приймавши християнство, вони почали ширити цю віру і на наших просторах. У 6 ст. готський єпископ та історик Йорданес згадує в своїй праці «Початки і історія готів» про поселення слов'ян.

У 375 р. на зміну готам прийшла найжорстокіша орда монголів з Азії — гуни. Вони нищили все на своїй дорозі, тому від гунів втікало населення в гори й ліси, звідки поверталось після нищівного маршу. По великих завоюваннях Аттіли (444—453) гуни були розбиті над Луарою (451 р.), їхня держава швидко розпалася, не залишивши за собою найменшого сліду.

За гунами переходило землю Буковини германське плем'я гепідів. З 6 ст., услід за болгарами, які не займали Буковини, прийшла дика орда аварів, племена тюркського походження. Авари опанували середньою Європою і створили сильну державу, яка проіснувала аж до 797 р., коли їх розбив Карл Великий.

Також перемаршем через Буковину в Панонію переходила в другій половині 9 ст. (896), Керезмезьким перевалом в Карпатах, азійська орда — угрів (мадярів).

У 10 ст. пересувалася нашими землями орда печенігів. Вони не мали великого впливу на місцеве населення, бо скоро були витіснені на захід куманами (половцями), які перебували в цих сторонах з 11 ст. Кумани займалися також хліборобством і згодом, спільно з місцевим слов'янським населенням, боролися проти татар. Від них залишилися сліди в місцевій топонімії (Комана, Команешти, Дерелуй) та імена буковинців: Кумановський.

Останніми кочівниками, які мали на тубільне населення досить сильний вплив, були татари (1241). Точніше про них нижче.

Цей перемарш з півночі на південний схід різних германських народів і азійсько-монгольських із сходу на захід — знищив рештки давні, які ще залишилися на території Буковини, вилюднює країну і спонукає колонізацію землі новим населенням, а саме слов'янами.

3. Слов'янська доба

а. Прабатьківщина слов'ян.

Перші вістки про слов'ян маємо від римських письменників — Плінія Старшого, Птолемея з 1 і 2 ст. по Хр., які називають їх венетами.

За прабатьківщину слов'ян загально вважається терен від Вісли і Карпат до Дону. На підставі праць багатьох вчених (М. Грушевського, Л. Нідерле, Й. Айнера) виходить, що територія Буковини від початку входила до складу просторів, заселених слов'янами; факт, який дає право твердити, що автохтоном Буковини може бути тільки слов'янське, а ніяке інше населення.

Інші дослідники, між якими також М. Кордуба, визначають перші поселення слов'ян між Дніпром і Волгою, чи навіть тільки на київському Подніпров'ю. За теорією М. Кордуби, слов'яни прийшли із сходу щойно після відступу германських і монгольських народів. Він пише: «Українські племена розмістилися серед мандрівки народів на великим просторі від Карпат аж по гори Кавказу, від Чорного моря аж по джерела ріки Дніпра. Таким чином десь в 500—600 літ по Хр. заселили вони також і Буковину, і теперішню Молдавію аж по устє Дунаю». Цитований раніше М. Роллер пише, що вже в 3—4 ст. «анти, предки південного населення східних слов'ян, розмістилися на великому просторі, що охоплював також Молдавію і північно-східній Семигород».

б. Період антив.

Анти — це перша назва, під якою виступають в історії українські племена. З 4 ст., ще в готській добі, слов'янські племена на просторі від Карпат до Дону виходять на кін історії і створюють антську державу.

Ця перша слов'янська держава, до складу якої входила й Буковина, проіснувала від кінця 4 ст. до 7 ст. Почавши з 6 ст., формується в передгір'ях Карпат перше більше східнослов'янське

політичне об'єднання, про яке докладніше в розділі про «Автохтонність». На протязі трьох століть анти вели завзяту боротьбу проти готів. У цій боротьбі в 380-х роках визначався їхній князь Боз. За гунської окупації анти займали наддунайську кітловину, аж по верхів'я Тиси; воювали з аварами в 550-х роках і особливо прославилися походами на Візантію. На початку 7 ст. в боротьбі з аварами загинула антська держава, а українські племена були примушені відступати на північ від Чорного моря.

Про антів є багато чужинецьких писемних і матеріальних пам'яток, переважно про них писали готські, арабські й візантійські історики. З приходом болгар над долішній Дунай уриваються візантійські вістки про антів. Назагал їх описують як завзятих і хоробрих людей, які любили громадське життя. Тепер відомі антські імена, це — Мезамір, Ардагаст, Пірагаст та ін. Внаслідок величезних знищень, спричинених переселенням народів, в цьому часі культура зазнала великого упадку; прикметними осталися хатні вироби, ліплені руками.

в. Оформлення українських племен.

У спокійному на історичні події від антської до київської держави (з 7 до 9 ст.) на теперішній українській території жили такі українські племена: поляни, деревляни, сіверяни, дуліби, білі хорвати, уличі й тиверці. Українське плем'я, що заселяло теперішню Буковину і сусідні Молдавію, Бесарабію та частину Волощини з центром на Дністрі, — звалось тиверцями. Згадуючи про тиверців, що сиділи по Дністру до моря, київський літописець додає: «и суть грады их и до сего дне». Тиверці — від іранської назви Дністра — Тивер, що означало «швидкий», — межували на сході з уличами й полянами, на півночі — з деревлянами і білими хорватами, на заході (з кінця 9 ст.) з уграми, а на півдні — з предками румун і болгарів.

З об'єднання цих племен згодом постав український народ. Хоча між окремими українськими племенами й були малі різниці, однак усіх об'єднувала спільна мова, спільні поганські вірування і спільне заняття.

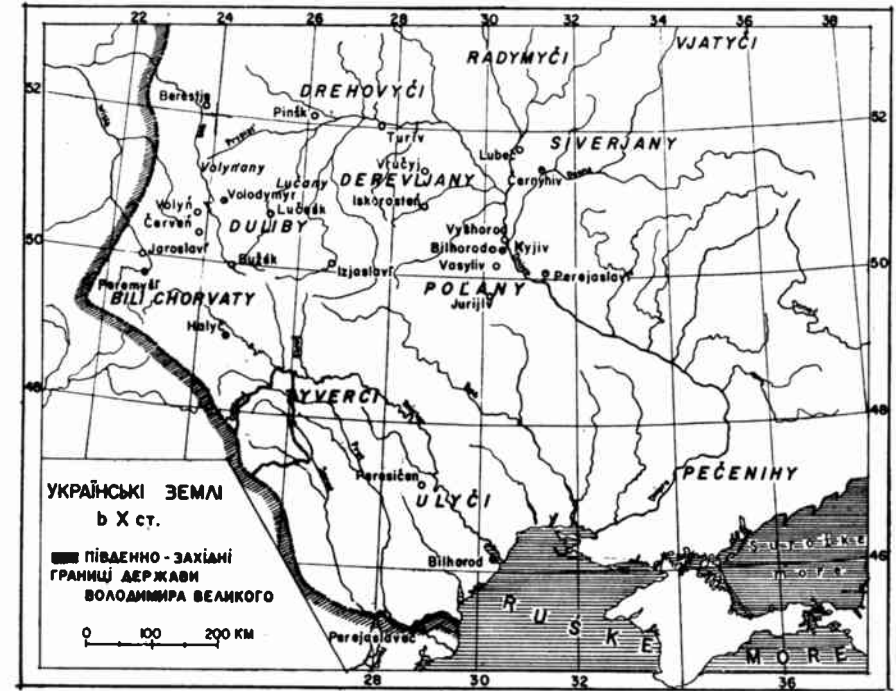
Українські племена були осілими й займалися переважно хліборобством і скотарством. Розвиненими у них було гончарство і ткацтво, обробляли також дерево, кість та метали. У ті часи в наших сторонах була широко розвинена торгівля. Відомими були шляхи, що пов'язували Скандинавію з Візантією, та зі сходу на захід (арабський світ з Західною Європою). Останній шлях мав більше значення у зв'язках Буковини з тогочасними центрами Європи й Азії.

Спочатку українські племена були поганями: вірили в різних божків, що зображували різні сили природи, яким приносили жертви. Перун був богом грому і блискавиці, Хос-Дажбог — бог сонця, Велес — дідмашнього скоту й багато менших божків, як русалки, лісовики, вовкулаки тощо.

Для оборони від нападів різних кочовників населення гуртувалося в укріплених городах або городищах, останки яких залишилися на Буковині донині. У громадському житті, яке проявилось

у формі рад-в'іч, перед вели «луччі люди», серед яких найвизначнішим був князь.

Серед українських племен найкультурнішими і найбільш громадськорозвиненими були поляни, які жили на середньому Дніпрі. В другій половині 8 ст. вони заснували державу, яку назвали Руссю, зі столицею в городі Києві (звідси — Київська Русь). Завдяки, в першу чергу, торгівлі, що велася Дніпром, держава полян почала могутіти. Вони прилучили до Русі сусідні землі, згодом з'єднали всі українські племена в одну державу. З прилученням тиверців до Києва Буковина увійшла до складу української держави. Відтоді розпочинається період української княжої держави.

III. КНЯЖА ДОБА

1. Період Київської Держави

а. Початки княжої держави.

Вже на початку княжої доби частина землі тиверців, що згодом дістала назву Буковина, входила до складу української держави. За часів двох періодів державности, т. зв. Київської і згодом Галицько-Волинської Держави, західні кордони України простягалися по Карпати і Дунай. В цьому періоді історія Буковини покривається з історією України. Київські і галицькі князі володіли також і Буковиною; тут, як і в усій Україні, панував той же політичний устрій, діяли ті ж самі закони, розвивалося релігійно-церковне життя, велася торгівля з тими чи іншими незначними особливостями місцевого порядку.

Початок княжої доби пов'язують деякі історики з походами норманського племені варягів із Скандинавії на південь, до Чорного моря. Не входячи в суперечки про те, хто організував першу українську державу — автохтони чи зайшли германські дружини, відзначаємо, що в періоді нових наступів на Україну завойовників — варягів розпочинається в Києві над Дніпром організоване державне життя, яке в історії носить назву княжої доби. Ця доба триває від половини 9 ст. до половини 14 ст., коли занепадає українська державність і розпочинається на Буковині молдавський період.

Як про народження кожної держави, так і княжої, знаходимо перші вістки в різних легендах, записаних літописцями та істориками, щоб віднайти, «кто в Кieve нача первее княжити, и откуда Руская земля стала естъ».

Першим історичним князем був **Аскольд (856—882)**, який на чолі варязької дружини в поході на південь Німаном, Прип'яттю і Дніпром відкрив «великий шлях з Варяг у греки», прибув до Києва і звільнив його від хозар. У 860 р. Аскольд напав на Царгород, і хоча його похід не вдався мілітарно, однак послужив поштовхом до складення торговельної і культурної умови у 874 р. між Руссю і Візантією. За Аскольда Київська Русь торувала також шлях на захід, пов'язуючи околиці Рейну і Дунаю, через Прагу, Краків і Київ, з ринками хозар над Волгою, і через них — із центральною Азією. Аскольд мав охреститися, і за нього існував перший єпископ Києва — Михайло. Певно відомо, що Київська Держава за Аскольда складалася з полян і сусідніх українських племен; невідомо тільки, чи вже тоді до неї належала територія, що пізніше отримала назву «Буковина»? Після Аскольда коротко княжив Дир.

Тільки **Олег Віщий (882—912)** об'єднав усі українські племена, в тому числі і тиверців, як також і північні московсько-слов'янські племена, в одну Київську Державу. Від того часу напевно відомо, що земля над Дністром, Прутом, Серетом, Сучавою і Черемошем входила до складу української держави і поділяла ту саму долю, що й увесь український народ. Про походи Олега в сторони пізнішої Буковини В. Д. Греков пише: «Об'єднуючи слов'янські землі, Олег розбив хозар, приєднав до складу Старо-

руської держави сіверян і радимичів. Опісля Олег послав свої дружини в землі, що лежать між Дністром і Дунаєм. Частина їх довго ставила спротив і піддалася тільки переємникові Олега — Ігореві». В поході 907 р. проти Візантійської імперії з Олегом ходили також й жителі дністрово-дунайських земель — тиверці. Олег своїми походами на Царгород намагався змусити Візантію заключити корисні торговельні умови з Руссю (907 і 911 pp.) і тим самим запевнити нормальне використання шляху з півночі до Чорного моря. На цьому шляху і розвинулася майбутня українська імперія.

Князь Ігор (912—945) намагався поширити кордони України на схід і південь. Він двічі ходив походом на Закавказзя, а в змаганні за опанування побережжям Чорного моря, тоді званого Руським, провадив війну з Візантією. Автор «Повісті временних літ», описуючи похід Ігоря 944 р. на Візантію, згадує, що в ньому взяли участь також поселенці Буковини — тиверці: «Ігор зібрав воїнів многих: варягів, русь, і полян, і слов'ян, і кривичів, і тиверців...». Про обсяг Київської Держави за князя Ігоря згадує також К. Г. Гуслистий в «Історії Української РСР»: «За Ігоря, наслідника Олега, було закінчене об'єднання території уличів і тиверців між Дністром і Дунаєм». В умові 944 р. Ігор зрікся володінь над Чорним морем.

Ольга (945—964), вдова забитого деревлянами Ігоря, була правдоподібно, слов'янського роду. Вона визначалася високими організаційними і дипломатичними якостями. В дипломатичних і торговельних справах їздила в 957 р. до Царгороду і пізніше налагодила дипломатичні і культурні зв'язки з німецьким цісарем Оттоном I Великим. Ще перед своєю подорожжю до Царгороду Ольга охрестилася і допомагала християнським місіонерам на Україні.

Святослав Хоробрий (964—972), син Ігоря й Ольги — найвойовничіший з усіх князів: поширив кордони України далеко на північ, звоювавши вятичів і фінські племена, переміг болгар і хозар над Волгою. Зруйнування міст Ітіль, Саркель та Семендер послабило хозарський каганат, що мало негативні наслідки для України: відтоді чимраз частіше наступали на Русь-Україну кочові азійські народи. На південному сході Святослав переміг кавказькі племена і поширив границі своєї держави по гори Кавказ. Найбільш уславився Святослав своїми походами на південний схід, де підкорив дунайських болгар, які в 10 ст. створили могутню державу, що загрожувала самому Царгородові. Після віддалення загрози печенігів, Святослав пішов до Болгарії, де розпочав війну з візантійським цісарем Іоаном Цимісхієм. В першій половині цієї війни Святослав був переможцем і наступав на самий Царгород. Потім греки перемогли і примусили київського князя покинути Болгарію. Під час повернення на Святослава напали печеніги, розбили його дружину, а князя забили. Своїми славними походами Святослав запевнив молодій Київській Державі гегемонію на Сході Європи, а опануванням Дунаю відкрив шлях на південний захід, пов'язуючи Україну із західною Європою. Як за княжої, так і пізніше за козацької доби Дунай завжди відіграв велику роль в розвитку української держави.

Після смерти Святослава державу поділено між трьома його синами: Ярополком (Київщина), Олегом (Деревлянська земля) і Володимиром (Новгород). **Ярополк** володів коротко (972—980), в боротьбі з Володимиром був забитий, а переможець почав княжити в Києві.

б. Розквіт Київської Держави.

Володимир Великий (980—1015). Після об'єднання і впорядкування всіх земель, завойованих Святославом, Володимир вдало намагався поширити ще далі кордони своєї держави. Він здобув Полоцьк, прилучив області західної України, як Перемишль, Червень та інші червенські городи; провадив боротьбу на півночі з ятвягами (литовські племена), на сході — з волзькими болгарами, та на півдні — з печенігами і з Візантією. Київська Держава за Володимира простягалася від Карпат по Волгу-Кавказ, від Фінської затоки до Чорного моря і була найбільшою імперією в Європі тих часів.

Такими широкими просторами Володимир правив за допомогою своїх синів, яких назначав своїми намісниками у різних містах. Хоча багато дружинників Володимира були варяги, однак з бігом часу помножується і число автохтонів. Найважливішим історичним актом Володимира було хрещення України.

Спочатку Володимир підтримував поганську віру. Але вплив християнства постійно зростав, а для великої імперії потрібно було нової віри. Це було тим важливіше, що майже всі сусіди вже раніше прийняли християнство. Хрещення населення Києва й інших частин України відбулося урочисто в 988 р. Україна прийняла християнство східного обряду і була церковно пов'язана з візантійською ієрархією. Західні українські області, в тому числі й Буковина, перейняли християнство з Києва. Хрещення Русі-України відбулося без спротиву, воно значно допомогло зміцненню великої імперії, адже церква вчила, що князь назначувався Богом. Воно дало змогу Україні налагодити щільніші стосунки з християнською Європою, особливо шляхом вінчання дітей Володимира з чужинецькими монархами. Разом із християнством розвинулася на Україні і школа, почалося будівництво низки славних церков. Християнство мало вплив на побут населення (знесення полігамії, зріст значення жінки, злагіднення соціальних відносин). Церква на Україні мала значний вплив і на політичні справи, будучи постійно допоміжним чинником для державної організації.

Після смерти Володимира короткочасно княжив **Святополк I (1015—1019)**, який хотів зцентралізувати владу в державі, забивши своїх братів. Він вперше покликав польського короля Болеслава Хороброго на допомогу в боротьбі проти свого брата Ярослава, який княжив в Новгороді. Остаточно переміг Ярослав і засів на київському престолі.

Ярослав I Мудрий (1019—1054) намагався об'єднати всі землі Володимира. До 1034 р. він володів у частині на захід від Дніпра, а його брат Мстислав — від Дніпра до Кавказу. В 1030—1031 рр. він по-

вернув собі червенські городи, тимчасово зайняті поляками, і збудував над Сяном міста Белз та Ярослав; на півночі завоював землі теперішньої Естонії і збудував місто Юріїв (пізніше Дорпад). На півдні воював з печенігами, яких у 1036 р. остаточно розгромив під Києвом, а на місці перемоги збудував храм св. Софії. Син Ярослава, Володимир, зробив у 1043 р. невдалий похід на Візантію. Протягом останніх двадцяти років свого володарювання Ярослав знову був князем всієї Русі.

Ярослав присвятив велику увагу поширенню столиці; він оточив Київ муром із трьома брамами, з котрих одна відома, як Золота Брама (Золоті Ворота), збудував багато монастирів, серед яких найславніший — Печерська Лавра. За часів Ярослава розвинулася освіта, осередком яких були монастирі, де писалися літописи. Велика заслуга Ярослава полягає в тому, що він наказав списати українські закони в збірник, званий «Руською Правдою». Також за Ярослава реорганізувалася українська церква, на чолі її став Іларіон, перший митрополит українського походження (доти були греки). Великою внутрішньою зміною був перехід на керівні державні пости місцевих слов'янських людей.

Могутність влади Ярослава мала вплив на інші держави. Він зміцнив зв'язки із західною Європою (Норвегія, Англія, Німеччина, Польща, Угорщина, Франція — його донька Анна була королевою Франції) та Візантією. В ті часи міжнародня політика переводилася здебільшого через родинні зв'язки монархів.

Ще за свого життя Ярослав намагався встановити систему наслідництва в державі так, що найстарший син завжди мав би володіти в Києві та бути «старшим» для молодших братів, які мали інші князівства (т. зв. система сеньйорату). Але ця система не виявилася досконалою, і вона була однією з причин розпаду великої Київської Держави.

в. Присмерк Київської Держави.

По смерті Ярослава в 1054 р. Київську Державу поділено на п'ять менших князівств, які згодом ділилися на ще менші частини. Таке роздрібнення і, одночасно, внутрішнє ворогування між окремими князями, з одного боку, та чим раз то більше число нападів кочових народів з другого, — привели до занепаду і зникнення колись могутньої української держави з Києвом, як столицею. Незважаючи на спорадичну появу визначних державних діячів, які, усвідомлюючи небезпеку внутрішнього ворогування, намагалися об'єднати всі княжі землі в одну державу — всі спроби увінчалися тільки частковими і короткотривалими успіхами.

В цьому періоді було багато князів, які володіли коротко, змінялися досить часто; осягами вони не могли порівнятися із славетними попередниками.

Серед цих князів визначився **Володимир II Мономах (1113—1125)**, син Всеволода I, який вів успішну боротьбу з половцями. Він старався поширити кордони своєї держави та досягти Дунаю. У цій справі вислав Івана Войтишина, який призначав київських урядовців в сторонах Дунаю. Остався в пам'яті народу, як мудрий і спра-

ведливий князь, який багато опікувався нижчими прошарками населення. Він доповнив «Руську Правду» законами на користь бідних і залишив «Почення дітям», в якому змалював образ ідеального князя і подав поради, як правити державою.

Син Мономаха, **Мстислав I Великий (1125—1132)**, розгромив половців і прогнав їх за Волгу. Він утримував широкі зв'язки із західними країнами Європи і був останнім князем, який володів великою частиною держави Володимира. Після його смерті Київська Держава розпалася на кілька окремих князівств, з окремим політичним життям. На українських землях, крім великокняжого київського престолу, виникла низка менших князівств на Чернігівщині, Переяславщині, Пінщині, в Тмутороканській землі, Турово-Пінській землі, Волині і Галичині. У 80-х рр. 11 ст. в Галичині були Перемишське, Звенигородське і Теробовельське князівства.

На цьому закінчується період, коли Буковина належала впродовж понад двісті років (рр. 885—1100) до Київської Держави і розпочинається т. зв. період Галицької та Галицько-Волинської Держави.

Перед тим, як приступити до цього нового періоду, треба схарактеризувати бодай коротко попередній.

г. Характеристика Київської Держави.

Українська держава за часів київського періоду мала назву «Русь», під якою спочатку розумілося тільки територію, заселену полянами (Київщина), а згодом вона поширилася на всі землі Київської Держави. Від слова «Русь» називалося її населення русинами або руськими; назви, які збереглися до наших днів на Буковині для визначення української людності. Збереження цієї назви на Буковині є одним із доказів того, що ця земля належала за княжої доби до України, тобто свідчить про автохтонність українців на Буковині.

Назва «Русь» широко заступлена в топонімії Прикарпаття і Закарпаття, що вказує на поширення Київської Руси на цих теренах. На Буковині відомі такі місцевості з коренем чи префіксом «русь»: Русманастіора, Руспоєни, Русплавалар, Реусени (Русини) — в Сучавському повіті, Руська, Молдавиця, Руспебуоль, Руська — в Кимполунгському повіті, Руська в Радовецькому і т. д.

Перед приходом на Україну норманів існував тут автохтонний державний лад, з місцевими князями і дружинниками. Згодом як князь, так і його дружина склалися з варягів-норманів; пізніше варяги асимілювалися з місцевим елементом і, починаючи від князя Ігоря, знаходимо в списках дружинників багато слов'янських імен (Володислав, Предислав і ін.). За Ярослава Мудрого в державному апараті переважають місцеві люди (Добриня), число колишніх завойовників-норманів різко зменшується, а потім зникає.

Влада держави знаходилася в руках князя, який був провідником війська, головою держави і найвищим суддею. Походження київського княжого роду ще не досліджено. Деякі історики починають його від Рюрика і тому називають їх рюриковичами. Від Ігоря князі починають бути спадкові: князь призначав найстаршого сина своїм наслідником.

Як у всій тогочасній Європі, так і на Україні організація держави мала військовий характер. Князь володів за допомогою боярської радию, що складалася із старших дружинників, визначних урядовців і духівництва. Пізніше заснувався, чи краще відновився, третій орган влади — віче, яке вирішувало переважно питання про воєнні походи.

В соціальному відношенні існував такий поділ: вища верства, що складалася з боярства або «луччих людей», міське населення з різними ступенями, залежно від багатства і заняття, нижчу верству творили вільні селяни (смерди) і раби, що становили найнижчу групу і були власністю господаря.

Падіння української держави над Дніпром сталося через кілька причин. З одного боку, виявилось трудно володіти такими широкими просторами, що спонукало князів поділити державу на менші частини. Цьому сприяв родовий принцип т. зв. сеньйорату, що довів до ворогування і внутрішньої боротьби (Андрій Боголюбський, суздальський князь зруйнував Київ у 1169 р.). Ослабленню і розпадові сприяли також постійні напади кочових народів із степу. Спочатку печеніги, потім половці (кумани) і, нарешті, татари постійно нападали і нищили українську державу. Часто деякі князі закликали собі на допомогу кочовників у боротьбі проти інших українських князів. Також зміни в економічному житті (зв'язок Заходу Європи із Сходом, шляхом моря) і, врешті-решт, церковному (щоб зберегтися від татарської навали, київські митрополити переїхали на північ) — сприяли занепадові княжого Києва. Український державний центр перенісся на Західну Україну, де було спокійніше і де з кінця 12 ст. твориться Галицько-Волинська Держава.

2. Галицько-Волинський період

З розподілом Київської Держави на князівства, в Західній Україні творяться волинські та галицькі князівства, які за Романа Мстиславовича в 1199 році об'єднуються в одне князівство, що в середині 13 ст. обертається в могутню Галицько-Волинську Державу. Один з найновіших дослідників цього періоду в історії України, В. Т. Пашуто, так ось визначає обсяг Галицького князівства: «На півночі Галицька земля граничила з Волинню, на північному заході — з Польщею; на південному заході «гори угорські» (Карпати) відділяють її від Угорщини; на південному сході в її склад входили степові землі Причорномор'я, простягаючись на захід до Дунаю, до границі

з Болгарією, північно-східні границі Галицької землі доходили до території Київського князівства...». На протязі всього існування цієї української державної формації теперішня Буковина входила до її складу, тому слід ґрунтовніше ознайомитися з цим періодом.

а. Галицький період (період Ростиславовичів).

В кінці 11 ст. в Галицькому князівстві панував рід князів Ростиславовичів. Тоді одночасно княжили три брати: **Рюрик** в Перемишлі, **Володар** в Звенигороді та **Василько** в Теребовлі. Після битви під Перемишлем 1099 р. вони унезалежили себе від волинських князів і дали відсіч Польщі й Угорщині, які вже від цього часу постійно вели боротьбу за опанування цієї землі. Найхоробріший з трьох братів, **Василько (1084-1124)**, старався колонізувати малозаселені землі на південнім пограниччі. Він заселявав землі на середнім Дністрі, над Прутом і Серетом, в пізнішій Буковині та Молдавії. Правдоподібно, що оселя Василів, у пізнішій Буковині над Дністром, була закладена цим українським князем.

Колонізація на південь посунулася аж до Дунаю; в цьому часі й постало нове українське князівство на дністрово-дунайським «Пониззю» із столицею Берлад (тепер місто в середній Молдавії) та торговельними осередками Малий Галич, Текуча. Як окрема одиниця, берладське князівство проіснувало до другої половини 12 ст., коли із прогнанням князя Івана Ростиславовича, прозваного Берладником, прилучилася ця українська державна формація до галицького князя Ярослава.

Князь Володимирко (1124—1153), син Володаря, об'єднав 1141 р. всі галицькі землі в одне князівство. Він вів завзяту боротьбу з Польщею, Угорщиною, Іваном Ростиславовичем (Берладником) та боярами. За його часів, у 40-х роках 12 ст., перенесено столицю об'єданого князівства до Галича («седе во обою волостью, княжа в Галичи»), від якого перейшла назва на всю країну. Город Галич зростає завдяки своєму вигідному положенню, адже він стояв на перехресті торговельних шляхів з Балтійського до Чорного моря і з Києва — до Західної Європи, через Краків, Прагу і Регенсбург. Обидва шляхи проходили чи заторкували територію пізнішої Буковини.

Звенигородський князь **Іван Ростиславович**, що знаходився під верховною владою галицького князя, управляв також землями між Дністром, Дунаєм і Карпатами (включно з Буковиною), які до початку 12 ст. знаходилися в безпосереднім управлінні посадників київських князів. В 1145 р. Іван Ростиславович зайняв Галич, але в короткому часі Володимирко прогнав його в Берлад. І тут не прийшлося довго побути Івану Берладнику, бо знову мусів шукати захисту в київського князя. Використовуючи суперництво між київським князем Ізяславом і галицьким Ярославом Осмомислом щодо влади над дунайським пониззям, Іван Ростиславович в 1158 р., при помочи половців черговий раз «ста в городах Подунайских», заблокував галицьку морську торгівлю, здобув два морські судна та «пакостяше рыболовом галичьским». Звідси Іван Берладник звернувся на північ, заняв Кучелмін на Буковині, де населення «ради быша ему». Під Ушицею був остаточно побіджений залогою Ярослава Осмомисла.

Син Володимирка, **Ярослав Осмомисл (1153—1187)**, поширив межі Галицької Держави до гирла Дунаю та по ріку Куяльник і привів її до великого розквіту. Стараючись жити згідно із своїми сусідами, він заключив союз із тогочасним київським князем Юрієм Долгоруким, Угорщиною, Німеччиною та Візантією.

В 1158 р. влада Ярослава Осмомисла над дунайським Пониззям була визнана князями чернігівським, смоленським, волинським, як також Польщею і Угорщиною. В цьому часі на південній території Галицького князівства розвиваються такі городи: Баня, Сочава (Сучава), Чечюн (Цецин), Хотин, Коломия, Кілія, Білгород, Городок-на-Черемоші, Берлад, Серет, Черн, Яський Торг, Романів Торг, Корочюнов Камень і ін.

За Ярослава Галич став визначною столицею на Сході Європи, містом, у якому процвітала культура і торгівля. Прославлений у «Слові о полку Ігоревім», як могутній князь, який «підпер гори Угорські своїми залізними полками та зачинив ворота Дунаєві», Ярослав мав увесь час напружені відносини з галицьким боярством: із розквітом торгівлі воно ввібралося в силу і почало диктувати в державі. У багатьох справах Ярослав мусів коритися волі боярства.

Після Осмомисла володів його син **Володимир (1187-1199)**. Йому ще менше щастило в боротьбі з боярами, і в цьому часі Галичина вперше потрапила під окупацію Угорщини в 1189 р. На допомогу Володимирові прийшли інші українські князі та краківський князь Казимир II, і перед об'єднаними військами угорці відступили без бою. З Володимиром закінчилися династія Ростиславовичів, а Галицьке князівство об'єдналося з волинським, утворивши велику Галицько-Волинську Державу.

б. Галицько-Волинська Держава.

Роман Мстиславович (1199-1205) володів спочатку на Волині. Після об'єднання всієї Волині він прилучив до неї Підляшся і в 1199 р. Галичину. На півночі він вів боротьбу з литовцями, у яких здобув землю ятвагів; на півдні воював з половцями; на схід він розширив свої володіння до Дніпра, здобувши Київ. На короткий час Романові вдалося об'єднати Україну від Карпат до Дніпра, створивши міцну західну українську державу з центром у Володимирі-Волинському. Внутрі прийшлося йому повести завзяту боротьбу з галицьким боярством, своєрідною олігархією, яка не бажала сильного князя і хотіла сама рядити державою. Відчуваючи сильну руку князя, частина бояр вибиралася на Пониззя, ще більше залюднюючи його. У своїй політиці князь спирався на середні верстви — міщанство і селянство, суворо караючи ворохобних бояр. У зовнішній політиці Роман мав добрі дипломатичні відносини із Візантією, Угорщиною та Гогенштаффенами; відмовився від зв'язків з Ватиканом і вів боротьбу з Оттоном IV та Польщею. В поході на Польщу Роман поліг у бою під Завихвостом у 1205 р. Він був одним із найталановитіших і найзавзятіших князів галицько-волинського періоду.

Роман залишив двох малолітніх синів Данила і Василька, які, уникаючи переслідування бояр, мусили перебувати довгі роки в чужих краях. Після смерті Романа почалась 40-літня внутрішня боротьба, під час якої в справі української західної держави втручалися Угор-

щина і Польща. На короткий час ці два сусіди окупували українську державу і наставили володіти в ній малолітнього угорського королевича. В цьому періоді ціла низка українських князів вели завзяту боротьбу з анархією князів, яким тимчасово вдалося настановити боярина Володислава Кормильчича на княжий престіл.

Кінець міжусобній боротьбі та чужинецьким втручанням в українські внутрішні справи поставив князь Данило.

Данило (1238-1264) здобув спочатку Волинь і звідти почав боротьбу за Галичину. Йому довелося змагатися сім років (1238-1245) з Угорщиною і Польщею. Під час цієї боротьби король Бела переходив Буковину і побував у місті Василів. Крім того, він вів боротьбу з литовцями, ятвягами, поляками і татарами. Утримував союз із Угорщиною (Бела IV), з мазовецьким князем, німецьким орденом з-над Балтійського моря та Австрією. Під час кризи в Австрії, у 1253 році, він намагався — разом із угорським князем Белою, здобути Відень для свого сина, але Австрію захопив чеський король.

Велику увагу присвятив Данило зміцненню і ставленню нових міст. За нього засновано місто Львів (названо в честь його сина Лева) та Холм, куди переніс столицю своєї держави. Міста дістали великі привілеї і зазнали періоду значного розквіту аж до приходу татар. У боротьбі проти галицьких бояр, які часто шукали захисту в польських та угорських королів, так само, як і Роман, Данило спирався на населення міст — ремісників і купців. Найбільше турбот та труднощів зазнав Данило від татар.

Татарська навала. Наприкінці 12 ст. під проводом Чингісхана Темучіна татари почали завойовувати сусідні держави (Китай, Персію, Туркестан) і вдерлися в Європу. На ріці Калка (над Озівським морем) 1223 р. були розгромлені українські князі (Мстислав Удатний, Данило Волинський, Мстислав Київський, Мстислав Чернігівський та інші). У 1238 р. під проводом хана Батия татари знову рушили на Європу. Року 1240 вони знищили Київ і подалися на захід. Тут татари розділились на три ватаги: одна посунула на північ, на Польщу і Шлезьк, головна орда під проводом самого Батия перейшла Галичину і через Карпати пішла на Угорщину; третя, під проводом Кодана або Кідана — перейшла через Буковину на Семигород до Адриатики. Після поразки під Лігницею 1241 р. татари повернулися на схід і осіли на березі Волги, де заснували центр «Золотої Орди». Відтоді вся Східна Європа, в тому числі і Галицько-Волинська Держава, підпали під зверхність татарських ханів. Вона виявилася у збиранні данини, яку платило населення ханським урядовцям, та у залежності князів від хана «Золотої Орди», який давав «ярлик», тобто уповноваження — грамоту на князювання. Призначення князів татарами відбулося негативно на внутрішній організації держави: князі стали більш незалежними від народу, вони скасували боярські ради, віча і старалися здобути, в першу чергу, ласку в татар, нехтуючи часто народними інтересами.

Під час навали 1241 р. татари зруйнували міста Володимир і Галич, а князь Данило подався до Польщі. Повернувшись, князь уже мусів їхати по ярлик до «Золотої Орди» (1246). Ця зневага була для князя затьмакою, і він почав підготовляти великий

похід проти татар. Готуючись до нього, Данило увійшов у зв'язки з Римом і прийняв корону від папського легата 1253 року в Дорогочині. Але план звільнення Східної Європи не був зреалізований, бо західні країни не підтримали українського короля.

Довідавшись про підготовання хрестного походу та про укріплення міст, татарський ватажок Бурундай вирушив у Галичину у 1259 р., знищив українські міста Володимир, Крем'янець, Луцьк і Львів. У боротьбі з татарами король Данило ослаб і помер 1264 р. Відновивши славу свого батька Романа, король Данило підніс роль української держави до ролі значного чинника на Сході Європи.

Після короля Данила володів його син **Лев I (1264—1301)**, за якого було прилучено частину українського Закарпаття і робилися заходи для здобуття Литви.

Син Лева, **Юрій I (1301-1315)**, знову з'єднав Галичину з Волинню; остання від 1230 р., хоча й діяла спільно і дружньо з Галичиною, творила окрему державну одиницю. За Юрія утворено (1303) в Галичині українську митрополію, яка обслуговувала всіх православних від Дніпра до Карпат. За цього періоду Угорщина вдруге окупувала Закарпаття.

За Лева II і Андрія I (1315-1323), які правдоподібно правили спільно, татари знову напали на українську державу, наробивши великих знищень.

Останнім з роду Романовичів був **Юрій II Болеслав (1323-1340)**, син князя Тройдена Мазовецького, отруєний боярами.

У 1340-у році закінчується період княжої доби, під час якого українська держава була самостійною на протязі майже п'ятисот літ.

Українська західна держава втратила свою суверенність; розпочалася боротьба за панування над нею між Угорщиною і Польщею. Але вже перед тим послабли зв'язки між Галичиною і Буковиною, і ця остання потрапила спочатку під татарську, а згодом — під молдавську зверхність.

в. Татарська зверхність.

Починаючи від 1241 р., нинішня Буковина перетерпіла багато татарських навал, що мало значний вплив на долю цієї землі. Під державно-юридичним поглядом Буковина й надалі входила до складу Галицької Держави, а остання визнавала зверхність татарських ханів.

За деякими істориками (Мирон Кордуба), після походу 1241 р. «Буковину, Поділля та землі між долині Дністром і Карпатами відібрали татари від Галицького князівства і підчинили під своє безпосереднє панування». Ми схильні припускати, що так само, як і ціле Галицько-Волинське князівство, так і пізніша Буковина знаходилася тільки під татарською зверхністю, але продовжували перебувати у складі західної української держави. Із чимраз більшим натиском татар це становище змінювалося на некористь української держави, а земля теперішньої Буковини чимраз то більше втрачала зв'язки з Галицьким князівством, стаючи автономною землею, залежною від татарського хана. До цього становища

багато спричинилася боярська олігархія та деякі непопулярні розпорядження князів. Населення, яке спочатку втікало від татар у гори і ліси, з часом почало повертатися на свої старі місця і намагалось знаходити шляхи для співжиття з татарськими наставниками. Бажаючи приєднати собі, в першу чергу нижчі верстви населення, татари поводитися з ними досить лагідно, «оставили бо их татарове, да им орють пшеницю и проса». По короткому часі витворилося дивне явище: частина населення, головню Волохівської землі, воліла перебувати під татарською зверхністю. Вони працювали для татар, і тому їх звали «татарськими людьми». Часто на них нападали князі і гостро карали за таку зміну підданства. Князь Данило «града их огневи предасть и гребля их раскопа»; він знищив 6 болохівських городів.

З ослабленням влади князів зростав і протикнязівський рух, цілі громади покидали княжі оселі і переходили до татарських. Цей рух охопив т. зв. Болохівську землю, що охоплювала на пограниччю Київського, Галицького і Волинського князівств, і спричинив відірвання цієї області від галицького князівства. Коли це сталося — точно невідомо, треба припускати, що наприкінці княжої доби. Цілком імовірно, що цей розрив не був раптовим; він скоріше виявився у формі татарського інтеріму між княжою і пізнішою молдавською добою, ніж окремий визначний період. Про татарських баскатів (наставників) чи про татарські військові залоги в українських областях не залишилося ніяких даних.

Татарські зверхники залишили громадам повну самоуправу, не втручалися у внутрішні справи. Єдиним обов'язком громад було давати татарам хлібну данину, а такий спосіб оподаткування був легший, ніж за княжого устрою.

Українські землі, що знаходилися під татарською владою, не мали суцільної організації. Вони розбились на дрібні громади. Подекуди вибивались якась оселя чи город і лучила околичні громади в одно ціле.

Такою суцільною територією, що охоплювала північну Буковину між Дністром, ліистою горбовиною на південь від Прута і Черемоша, була Шипинська земля.

Татарська зверхність над Буковиною продовжувалася до розгрому татар угорським королем Людвиком I в 1342 р. Після цього татари відступили на схід, а слідом за ними з Семигороду і Мармароцини, як піддані угорського короля, прийшли волоські ватажки, які осіли в південній Буковині й дали початок заснування молдавського воєводства.

г. Шипинська земля.

Через брак докладніших джерел історія Шипинської землі не була належно висвітлена. В цьому періоді розрізняємо кілька етапів з різними формами автономності. Спочатку Шипинська земля становила складову частину галицького королівства; після занепаду української держави вона короткотривало була незалежною (1340—1349), щоб від 1349 р. визнати зверхність Польщі. Ця незалежність була не досить уточнена і Шипинська земля існувала при своїй самоуправі. В кінці 14 ст. частина її підпадає під Молдавію,

але боротьба за неї провадиться ціле 15 ст. між Польщею і Молдавією, щоб остаточно в 1499 р. ця земля повністю відійшла до Молдавії і перестала існувати, як окрема одиниця. Але й після цього в історичних умовах часто згадується про цю, колись автономну, українську формацію на території теперішньої Буковини.

Історичні згадки про існування Шипинської землі знаходяться в документах за вересня 1436 р. і 1444 р., опубліковані у В. А. Уляницького — «Матеріали для історії взаємнихъ отношеній Россіи, Польщи, Молдавіи, Валахії и Турції въ XIV—XV в.»., Москва, 1887, томъ III, і в Eudoxius Hurmuzaki — «Documente privitoare la istoria Romanilor», I, 2. Bucuresti, 1874.

Шипинська земля охоплювала територію Північної Буковини й Бесарабії. Її центром була оселя Шипинці, а визначними осередками Хотин, Цецин і Хмелів. Остання місцевість на підставі студій Вікенгавзера мала б знаходитися на лівому березі Прута, поблизу Снятина. Про розширення Шипинської землі відомо з договірної грамоти угорського короля Жигмонта з Ягайлом і Витовтом з 15 травня 1412 року, на підставі якої вона сягала по «великі ліси», звані Буковиною, що простягалися від Карпат, вздовж молдавської границі, аж по Серет до другого лісу, званого малою Буковиною аж до ріки Прут».

На півдні межі цієї автономної української формації простягалися до лісів, розташованих над Прутом і Серетом; на заході межа йшла між Снятином і Хмелевом на північ до Дністра; на сході — лінія, що сполучувала Хотин із Серетом.

Період Шипинської землі єднає в історії Буковини княжу добу з молдавським періодом; він був першою формою адміністративної окремішності Буковини.

д. Характеристика галицького періоду.

Після занепаду Києва в 1241 р. українська державність триває ще 100 років у формі Галицько-Волинської Держави — князівства. Виник цей новий центр української державності завдяки сприятливому геополітичному положенню: більше на захід і даліше від степу, звідки постійно напливали кочові народи. В той час, коли українські землі над Дніпром щораз то більше роздрібнювалися, українська держава з центрами у Володимирі, Галичі та Холмі являла собою до певної міри одноцільність.

Використовуючи сприятливіші обставини, в цьому періоді історично активним став український захід. Територія української держави і, одночасно, колонізаційні операції поширюються на південь, аж до гирл Дунаю і до Тиси: Пониззя і Закарпаття, на північ — по Нарву, на захід — в околиці Бугу та Сяну. Вже від цього часу починається боротьба українського народу проти нападів західних сусідів: Польщі й Угорщини, а згодом і волохів; боротьба, що у різних формах продовжується і нині.

Сусідство із центральною Європою позначилося впливами на внутрішній лад держави, організацію станів, на розвиток економічний, культурний і соціальний. На зразок феодального Заходу, в Га-

ШИПИНСЬКА ЗЕМЛЯ

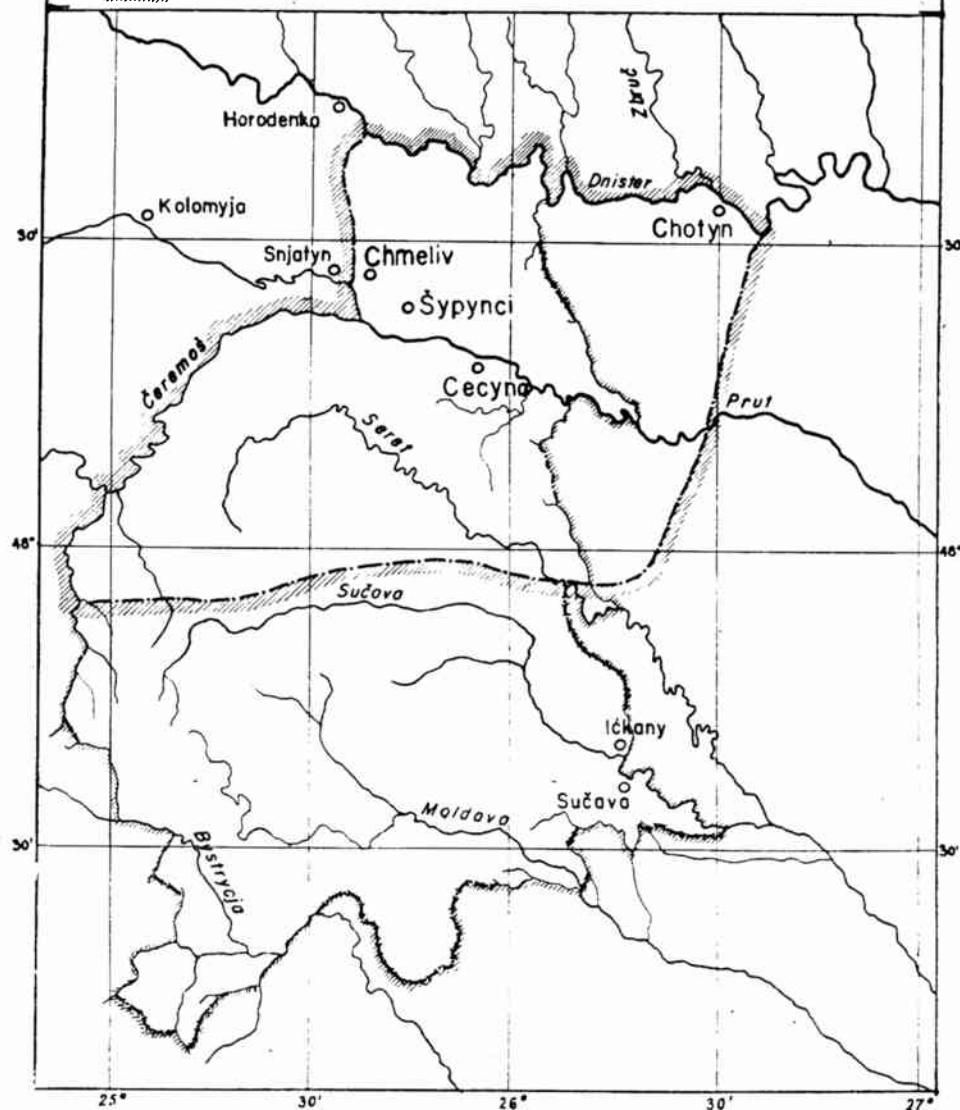
TERRA SEPINECENSIS

XIII - XIV ст.

Границі Буковини

Границі Шипинської Землі

0 5 10 15 20 25 30 км

лицькому князівстві постала боярська олігархія, яка постійно вела змагання із владою князя. Останній допомагав розвиватися середнім станам, зокрема міському населенню, на яке спирався, щоб протиставитися боярам. Українські міста зазнали розквіту і наповнилися чужинецьким елементом: німцями, поляками тощо. Також під впливом Заходу було змінено організацію українського війська, будову укріплень (замків), міст, будівель і відповідно розвивалася українська культура.

Обмін товарами відбувався шляхом Дністра і Прута, якими плили галицькі князі в «Руське море». Вивозили боброві, овечі і ведмежі шкіри, готовий одяг, східне коріння тощо. Осередком обміну був Малий Галич, нинішній Галац, закладений галицькими купцями над Дунаєм і Берлад (між долішнім Прутом і Серетом). На шляху до цих торговельних центрів постали на Буковині городи Кучелмін, Онут, Василів і ін. На галицькому «Пониззю» збиралися купці з українських земель, які займалися обміном, рибальством, а також морським і річним розбишацтвом. Прозивали їх — від головного міста — «берладниками». Важливими торговельними осередками в південній частині галицького князівства були: Сучава, Молдавиця, Баня (тепер місцевість Бая), Романів (тепер місто Роман), Берлад, Малий Галич і Дністрова пристань Білгород — (Акерман).

Незважаючи на різні внутрішні міжусобиці князів і бояр, серед українського населення постійно жило почуття єдності з українцями з-над Дніпра, а одночасно — окремішності від поляків, мадярів і пологів. Ту єдність і пов'язаність зміцнювала одна церква, одна мова, культура, звичаї та національні почування.

Головною причиною упадку Галицько-Волинської Держави була татарська навала.

3. Буковина в складі української держави

На протязі цілого періоду існування першої української держави за княжих часів (885—1340), земля, яку згодом названо Буковиною, входила до її складу.

Почавши від 4 ст. по Хр., на Буковині знаходяться анти, предки українського народу, з яких на початку 9 ст. витворилося плем'я тиверців. Під час володіння Олега Віщого (882—912), з прилученням тиверців до Київської Держави, Буковина ввійшла до складу княжої української держави.

В цій добі Буковина не становила окремої політичної чи адміністративної одиниці, тому її історія покривається з історією княжої України. Проте, на протязі цих чотирьох з половиною століть відношення землі Буковини до українського політичного центру мінялося, щоб наприкінці доби, в часи татарської навали, Буковина оформилася в окрему одиницю (Шипинська земля).

За час блискучого київського періоду, в якому теперішня Буковина була безпосередньо зв'язана з столицею Києвом, ця земля була тільки рідко заселена, але не обезлюднена, і становила українське пограниччя на цьому відтинку. Маючи на заході природну границю — гори Карпати, як також ще неоформлених і слабких

угорців та поляків, в цьому часі Буковина не зазнавала значних історичних потрясінь. Ця область княжої Русі відігравала колонізаційну роль своїм розширенням на південь, яке завершилося за часів наступного періоду, коли українська держава створила на долішньому Дунаї широко закріплене політичне й торговельне життя. З рікою Дунай тісно пов'язане минуле України, і тому так часто її згадується в українських піснях. На долішнім Дунаю перехрещувалися за княжих часів впливи візантійської, романської і германської культур. З огляду на вагу цього вузла, українські князі намагалися утримати і зміцнити на Дунаї границю української держави. Відгомін цієї політики знаходиться вже в оповіданнях про Кия, легендарного засновника Києва, який деякий час сидів над Дунаєм і побудував собі там столицю Київець. А український князь Святослав Хоробрий присвятив свої кращі сили на те, щоб приєднати до української держави придунайські краї. Туди хотів перенести Святослав навіть свою столицю, кажучи: «Хочу жити в Переяславцю на Дунаю, там середина моєї землі, бо там сходяться всі добра: від греків паволоки, золото, вино і різні овочі, з Чех і Угор срібло, з Русі шкіри, віск, мед і челядь».

Прив'язаність землі над Дністром, Прутом, Серетом і Черемошем до Києва глибоко позначилась на її населенні й відбилась у народних піснях, думках та наказах. Про ці зв'язки згадує вже автор «Слова о полку Ігореві»: «Девици поют на Дунаи, вьютя голоси чрез море до Києва». Ця свідомість не затратилась протягом довгих віків під час різних окупацій; вона відновилася в часи національного відродження в 19 і 20 ст. ст.

З оформленням і пізнішим усамостійненням галицького князівства Буковина входила до його складу і брала активну участь в колонізаційних діях дністрового Пониззя й Подунаю. Тут проходили торговельні шляхи з Галича до Малого Галича і з Києва на Угорщину.

У перший період володіння галицьких князів збільшилося населення цієї землі і постала низка місцевостей, як Василів, Кучелмін, Онут, а з часів Шипинської землі — твердині Цецин, Шипинці, Хотин і Хмелів. У літописах часто згадується місто Василів на правім березі Дністра, що служило за пристань і за місце перевозу через Дністер. У Василеві схрещувалася дорога з півночі, що вела на Дунай, із наддністрянською, що проходила Буковинським лісом до міста Беня Родна. Літописець згадує, що у Василеві було за княжих часів 70 церков і монастирів. Городища, звані тепер Монастирем і Городищем, нагадують про давню традицію Василева.

З інших історичних осель, відомих із княжої доби на Буковині, знаємо про село Онут над Дністром і Малий Кучурів (Кучелмін). Автор Іпатського літопису, описуючи похід князя Данила Романовича, що проходить з півдня, з-над Дунаю, через густі ліси зеленої Буковини, писав: «Оттуду проїдоша в Онут і ідоша в поле... оттуду же проїдоша ніже Кучелміна мисляще, куд преїти реку Дністер». («Звідти прийшов в Онут і вийшов в поле... а там долі проходив нижче Кучурова Малого, думаючи, де ж перейти ріку Дністер»).

Закінчився переселенчий рух на південь і взагалі розквіт країни через татарську навалу 1241 р. Від цієї дати Буковина потрапила в сферу впливів татарської Золотої Орди, щоб у половині

14 ст. створити окрему політично-адміністративну формацію, т. зв. «Шипинську Землю». В цьому часі перестала існувати українська Галицько-Волинська Держава, яку окупували Литва і Польща. Одночасно з Семигороду насувалися волоські поселенці. Буковина залишилась відокремленою від решти українських земель. У той час, коли на інших українських землях розпочався литовсько-польський і згодом козацький період, — Буковина, маючи деякий час автономію (Шипинська земля), потрапила під окупацію угорську, молдавську і турецьку.

4. Автохтонність українського елемента на Буковині

Поданий у попередніх розділах хронологічний перегляд історичних подій, котрі відбувалися на землі, що їй згодом надано українську назву Буковина, базований на різних історичних джерелах, зокрема на сучасних або близьких до подій писемних пам'ятках — документах, актах, літописах, записках, описах та історичних дослідках авторитетних знавців цього питання.

Вільність румунських істориків, які писали про минуле Буковини, не дотримувалися історичної правди, невірно насвітлювали окремі події та явища, намагаючись використати викривлені представлення для своєї політичної мети. Будучи позбавлені об'єктивності, їхні історичні праці не є наукові і тільки підкопують авторитет історії та вводять в облуку людей, мало ознайомлених із цим питанням.

Основна теза з історії Буковини, яку румунські дослідники намагались подати тенденційно, є теза про перші заселення цієї країни. Бажаючи повернути на свою сторону історичне право та знайти оправдання для володіння Буковиною і керуючись засадою: «Prior tempore, potior iure», вони заперечували автохтонність українського елемента на Буковині, твердили, що румуни споконвіку жили на цій землі, а українці — це «зукраїнізовані румуни» або «галицькі зайди» з пізніших часів, переважно після прилучення Буковини до Австрії. У зв'язку з цим, починаючи з 1850-х рр., створено т. зв. «теорію українщення Буковини»; на цю тему написана ціла «література».

Найзавзятішим захисником і пропагатором антинаукової теорії «автохтонності» румунів на Буковині був І. Ністор, який подав її у своїй праці «Der nationale Kampf in der Bukovina», 1919 — (переробка його праці «Romanii si Rutenii din Bucovina», 1915), виданій румунською Академією наук в Букарешті. Щоб приховати тенденційність і шовінізм, він заявив, що його метою, мовляв, є тільки «виправити історичні неточності, особливо ті, що відносяться до припущеної автохтонності українців на Буковині».

У загальному І. Ністор ставить собі за завдання довести: 1) що румуни з прадавніх часів заселяли Буковину і, як автохтони й носії історичних та культурних традицій цього краю, мають історичне право на його територію; українці, які творять релятивну

більшість населення Буковини,— це зайди з пізніших часів, найбільше з другої половини 18 ст.

2) Що слов'янські назви місцевостей, рік, потоків і гір Буковини «не мають нічого спільного з українцями, а походять від старослов'янських племен антів і словенів, які, мандруючи до Балканського півострова й опинившись на цій землі, залишили як спогад про свій перехід багато топонімічних назв. З головніших сюди належать назви - івці (рум.— auti, нім.— autz, —outz, —owitz); Чернівці, Радівці; -иця: Бистриця, Молдавиця, Сучавиця; -ів (рум.—au): Кисилів; -ин: Бабин.

3) Що Галицьке князівство не охоплювало ні однієї частини Молдавії.

4) Що українську мову ніколи не вживали в Молдавії «як церковну, урядову і салонову», а нею була російська мова.

Крім останнього, всі твердження відносяться до щойно схарактеризованого періоду історії Буковини, тому ж тут слід дати на них відповідь і показати тенденційність писань Ністора та більшості румунських істориків. Висновки, що їх робимо нижче, базуються на історичних джерелах різних часів і дослідях авторитетних істориків різних націй.

Для кращого аналізу поділимо увесь матеріал на чотири розділи.

а. Формування румунського народу.

Щоб вирішити питання, котрий із народів — український чи румунський—перший заселявав територію Буковини і взагалі цілу полосу між Карпатами та Дністром, треба, насамперед, дати відповідь на питання, де й коли формувався румунський народ?

Про формування румунського народу існує кілька теорій. Румунські історики виводять родовід румунського народу з мішанини римських поселенців із дакськими народами на території колишньої держави даків, почавши з 2-го ст. На підставі цієї теорії румуни, як безпосередні нащадки дако-римлян, мали б бути автохтонами на всій території колишньої дако-римської провінції, яка — за їхніми твердженнями — простягалася від Тиси по Дністер, тобто охоплювала також і Буковину. За другою теорією, що її висунули наприкінці 18 ст. австро-угорські та частково слов'янського походження дослідники південно-східної Європи, твердиться, що румунський народ сформувався на Балканському півострові (докладніше в Македонії), звідки перейшов на північ від Дунаю щойно в пізніших століттях.

Між цими двома діаметрально протилежними теоріями є ще й третя, компромісна, яка визнає, що при відступі римського населення з Дакії в кінці 3 ст. частина зроманізованого елемента залишилася на місцях. Це осіле дако-римське населення творило меншість серед інших племен, і тільки при посиленні новими допливами з Балканського півострова воно почало відігравати якусь політичну роль.

Ось дослідження окремих істориків.

Про цілковитий відхід римського населення з Дакії на південь від Дунаю перед наступом готів свідчать такі римські історики: **Флавій Вопіскус, Секст Руфус та Еутропій**. Флавій Вопіскус зазначає, що не тільки легіони були відкликані, але й цивільне населення; ще

детальніше пише про це Секст Руфус. Нарешті Еутропій додає, що римські війська були відтягнені з міст і сіл. Він також пише, що через довгі війни, ведені Дакією з римлянами, вона втратила все чоловіче населення.

Про прихід румунів з півдня і поселення їх серед осілого слов'янського населення читаємо в першому українському літописі з початку 12 ст.— «Повість временних літ». У перекладі на живу українську мову цей уривок звучить так: «Коли волохи напали на слов'ян наддунайських і поселилися серед них і утискали їх, то ці слов'яни прийшли і сіли на Віслі і назвались ляхами». В іншому місці літопис оповідає про слов'янські оселі в Семигороді: «Угри, прийшовши із сходу, перейшли через великі гори, котрі називалися Угорськими (Карпати), і стали воювати проти живших там волохів і слов'ян. Бо сиділи тут перед тим слов'яни, а після того волохи зайняли слов'янську землю. Опісля угри прогнали волохів, здобули ту землю і поселилися із слов'янами, підкоривши їх собі; від тих пір назвалася земля Угорською». З цього видно, що слов'яни осіли не тільки на схід, але і на захід від Карпат ще перед румунами. За цією інформацією виходить, що в часі переходу мадярів до Семигороду тут уже знаходилися румуни.

Перший модерний дослідник, який працював над проблемою формування румунського народу, був **Ф. Й. Зульцер**. Він створив теорію про те, що румунська мова формувалась в Македонії і що румуни прийшли до колишньої Дакії аж у 13 і 14 ст.

Другий австрійський дослідник **Й. Енгель** доказує, що румуни прийшли з двох новостворених Дакій («Dacia ripensis», і «Dacia mediterranea») на лівий берег Дунаю десь близько 813 р.

Чеський дослідник слов'янщини, **П. Шафарик**, твердить, що слов'яни зайняли землі по обох боках Карпат у 5 ст., тоді коли румуни, як мішанина траків, гетів і римлян, подалися з гір в навколишні долини після 10 ст.

Автор порівняльної граматики слов'янських мов **Ф. Міклосіч**, у праці «Die slawischen Elemente im Rumunischen» пише, що румунська мова витворилася в теперішній Македонії, звідки румуни пізніше емігрували в землі, які нині заселяють. Як приблизний час цього переселення Ф. Міклосіч визначає 5 ст.— час, коли слов'яни прийшли на Балкани і спонукали румунів до емігрування.

Один із найвищих істориків і мовознавців південно-східної Європи, **Р. Реслер**, на підставі широкої документації доходить до висновку, що перед приходом готів римляни покинули Дакію. Він пише: «Оточені ворожим населенням, на обезлюдненім терені, римляни створили в Дакії чисто колоніальну державу, де романський елемент не міг запустити глибокі коріння... Цим і пояснюється, чому можна було так легко віддалити його і чому він зник»;— тобто, що румунська нація створилася на Балканському півострові та що румуни вперше перейшли Дунай і осіли в краях, розташованих на півночі від цієї ріки наприкінці 12 ст.

Проф. Грацького університету **В. Томашек** підтримує теорію Реслера, тільки визначає прихід румунів у «Дакію Траяна» на 1074-1141 рр. Інший грацький професор, **Н. Бідерман**, також визначає Балканський

півострів за батьківщину румунів, але каже, що вони мали б походити з кельто-лігурського елемента.

Угорський вчений **П. Гунфальві** твердить, що римляни заселяли тільки одну частину Дакії, а саме західню Трансильванію, Банат і Малу Волощину (Ольтенію) в той час, коли північна Трансильванія, Молдавія і Велика Волощина аж до ріки Олт не були зайняті римлянами і тому не могли бути романізовані («Етнографія Угорщини», стор. 342). Далі він пише, що, прийшовши до Семигороду й Панонії, угорці застали там слов'ян, які з часом були асorptionовані румунами. Українці з'явилися в цих сторонах щойно після заснування румунської династії. Для П. Гунфальві слов'яни — це єдиний народ, із яким угорці можуть сперечатися про першенство зайняття їхньої країни, бо румуни прийшли значно пізніше.

Р. Ф. Кайндль у своїй праці «Історія Буковини» так само заперечує присутність римських поселень на Буковині. Він пише: «В той час, коли в південно-західній і західній Дакії процвітало громадське і міське життя, залишилися землі на Сході, не зачеплені римською культурою. Написи в східній частині Семигороду походять майже виключно від вояків; слідів, що підтверджували б римське заселення, не можна тут доказати. Це саме відноситься і до просторів південно-східної Волощини і на схід від Пруту і Серету, де у великім числі, але постійно підпадаючім, мешкали піддані даки, які співжили із сарматськими елементами, але, напевно, не були романізовані. А те, що правдивим є для Сходу, є ще більше для Півночі, де залишилися даки вільними й незалежними від римського панування».

Новішої дати досліді про прабадьківщину румунів провели **Брібрексер**, автор твору «Сучасний стан питання про походження румунів», і чех **К. Кадлец** — «Нова теорія про походження румунів», які, використавши всі попередні праці з цієї ділянки, намагалися дати синтетичні висновки. Обое дійшли до висновку, що румунський народ сформувався на Балканському півострові і щойно пізніше, під впливом різних економічних причин, перейшов на північ від Дунаю.

Додаткові відомості про поселення румунів на схід від Карпат подано в лінгвістично-топонімічному розділі.

На підставі названих вгорі історичних документів і студій можна без вагання твердити, що прабадьківщина румунів знаходилася на південь від Дунаю. Будучи народом пастухів, румуни почали мандрувати з Балканського півострова через Сербію, Банат до Семигороду і Волощини. Ця імміграція відбулася від 9 ст. до 11 ст. Від тих часів починають існувати про неї писемні відомості. Слід зазначити, що це не було одноразове переселення, бо про таке немає ніяких вісток у сучасних літописців і для подібного переселення потрібно було б солідної організації. А відомо, що румуни в ті часи не мали ще ніякої політичної організації. Тому переселення на північ від Дунаю треба вважати за вислідну суму багатьох поодиноких переселень малих румунських скотарських груп, які провадилися на протязі століть. Аж оволодівши Семигородом та Волощиною і приступивши за допомогою місцевого населення до політичної організації (т. зв. князати), волохи могли пізніше просуватись на Буковину, Молдавію та Бесарабію.

б. Поселення українців на території між Карпатами і Дністром

Про поселення слов'янського племені антів та пізніших тиверців на території Буковини, Молдавії і Бесарабії в сторонах на схід від Карпат існують археологічні матеріальні докази, інформують про них літописці, доказують визначні українські, румунські та інших національностей дослідники.

Відомий археолог Бухарестського університету, **І. Нестор**, у своїм повідомленні під назвою «Археологічні розкопки з 1949 р. в Народній Румунській Республіці», подає звіт про розкопки, виконані в 1949 р., і про завдання археологічних розкопок в 1950 р. Він стверджує, що в попередніх часах (румунської держави в рр. 1918-1945) чомусь оминалося історичні досліді в Молдавії (мабуть тому, що тут ніколи не було романського впливу); що скитський елемент знаходився також на території теперішньої Румунії; що романський вплив у східній Дакії був мінімальний та що автохтонне населення Дакії «вело визвольну боротьбу проти римлян». На підставі дослідів та розкопок доказано, «що ціла низка так званих римських укріплень з цих околиць (на схід від Карпат) не має нічого спільного з римським пануванням і що тут ніколи не існувало римських валів, як це доказувалося перед тим».

Одним із завдань згаданих розкопок було висвітлити неясний історичний період від часу занепаду римського панування до виникнення перших румунських державних формацій. І Нестор пише: «І тому, що в цій епісї найважливішу роль в історичному процесі відігравали слов'яни, проникання яких визначило етногенез румунського народу, перша проблема, яку треба поставити і розв'язати, це процес проникнення слов'ян». Для цього були проведені розкопки на нижньому Дунаї, в стародавній твердині Діногетія, повіт Тульча, і в околицях центрального та східного Семигороду. Завдання розкопок у Діногетії було поглибити дані про румунсько-слов'янське співжиття в 10, 11, 12 ст. ст. Рапорт стверджує, що на підставі цих праць можна було вперше з точністю визначити техніку і розміри оселі та спосіб життя місцевого населення в 10-12 ст. ст. Тут, в Діногетії, йде мова про цивільну оселю мирного населення, яке переважно займалося рибальством у мочарах Дунаю. На підставі численних знахідок можна було встановити існування важливої торговельної виміни з Київською Державою та з Візантією. Місцева кераміка, здобута в напівзакопаних оселях у Діногетії, принесла щасливі уточнення, які послужать для визначення кожного періоду та для історичного включення кераміки слов'янського типу в нашої батьківщині...». Розкопки з Семигороду, серед яких знайдено гроби, комин і кераміку слов'янських осель, вказують на те, що слов'яни датують в Семигороді з 7 ст. Всі ці дані про заселення слов'янських племен в сторонах на захід від Дністра, здобуті на підставі фахового дослідження, тільки підтверджують історичні тези, сформульовані Михайлом Грушевським.

У 1950 р. знайдено при викопанні каналу Дунай — Чорне море найстаріший слов'янський напис із 943 р., в якому говориться про «Жупана Дімітрія». В 10 ст. на всіх слов'янських територіях під назвою «жупан» розумілося власника землі чи провідника.

Ця знахідка вказує на поширення слов'янських поселенців аж до Добруджі, де в 10 ст. вже існувало організоване життя, залежне від Київської Держави.

Українські літописці також згадують про поселення й розміщення слов'янських племен. Автор «Повісті временних літ» ось що пише про перші поселення східних слов'ян: «Коли ж слов'яни, як ми вже говорили, жили на Дунаї, прийшли від скитів, тобто від хазар, так зв. болгар і осіли на Дунаї і були насильниками слов'ян. Потім прийшли білі угри (хозари) і вони також успадкували землю слов'янську... В ті часи існували й авари, які воювали проти царя Іраклія і мало-що його не завоювали. Ті авари воювали і проти слов'ян і насилували дулібських жінок... І Бог винищив їх, і померли всі, і не залишилося ні одного авара».

Отже, слов'яни заселяли землі між Дунаєм і Дністром ще задовго до приходу болгар з-над Волги. В часи імператора Іраклія (610-641) слов'янське плем'я дулібів, що заселяло Прикарпаття, воювало з аварами. Про це згадують також і арабські звітодавці з тих часів, про що буде мова далі.

Автор «Повісті временних літ», описуючи розміщення українських племен, пише: «І жили між собою в мирі поляни, деревляни, сіверяни, радимичі, вятичі і хорвати. Дуліби ж жили по Бугу, де нині волиняни, а уличі й тиверці сиділи ж по Дністрі і присідали до Дунаю. Було їх багато: сиділи вони вздовж Дністра до самого моря, і збереглися городи їх і донині».

М. Грушевський в «Історії України-Руси» (Київ, 1913, том 1, стор. 175-183) пише про колонізацію прикарпатських земель наступне: «Анти є предками українських племен (поляни, деревляни, дулібів, хорватів, тиверців, уличів і сіверян), що створили етнографічну цілість, яку тепер зовемо українською, а словени були предками болгарів. Анти виступають на території, де пізніше бачимо українців і де тоді, в 6 ст., не міг сидіти жодний інший слов'янський народ... Їх границею із словенами тоді (4 ст.) був Дністер, але з рухом словенів на захід і південь вона природньо посувалася на захід. Тільки із закінченням колонізації балканських земель, із переходом болгарських орд за Дунай, могли анти опанувати дунайський берег... і дійсно, потім, в 10 ст. бачимо Дунай границею Русі з мізійськими слов'янами». (На основі тверджень Нестора «анти і словени пересунулися на південь через Дунай, а останні їх рештки, уличі і тиверці, про яких згадує літописець Нестор, що мешкали між Дністром і Дунаєм, відтіті від решти слов'янських народів — були з часом цілковито асимільовані румунами».)

М. Грушевський продовжує: «Цей інтенсивний рух полуднево-західного слов'янства на південь і захід полишив у другій половині 6 і першій половині 7 віків українській колонізації прикарпатські землі (Галичина, Буковина, Молдова). В другій половині 7 віку українська колонізація могла в головнішому вже опанувати свою територію...».

Археологічні розкопки в Східному Семигороді з 1949 р. підтверджують також теорію про існування в 6 ст. сильного слов'янського союзу в передгір'ях Карпат, висунену **В. О. Ключевським** і підтвержену **Б. Д. Грековим** у праці «Киевская Русь». **В. Ключевський** у своєму

«Курсе русской истории» писав: «Можна здогадуватися, чому київський переказ запам'ятав самих дулібів з часів аварської навали. В той час дуліби панували над усіма східними слов'янами і покривали їх своїм іменням, як згодом усі східні слов'яни стали зватися Руссю — від назви головної області в руській землі, бо Руссю спочатку називалась лише Київська область. Під час аварської навали ще не було ні поляни, ні сильного Києва, і маса східного слов'янства скупчувалася більш на заході, на схилах і передгір'ях Карпат... Отож, ми застаємо у східних слов'ян в Карпатах у 6 ст. великий військовий союз під проводом князя дулібів. Довготривала боротьба з Візантією створила цей союз, об'єднала східне слов'янство в щось одне ціле. На Русі в часах Ігоря ще добре пам'ятали про цю першу спробу східних слов'ян об'єднатися, з'єднати свої сили для спільної справи, так, що арабський географ того часу встиг записати досить повну вістку про це. Через сто років, за часів Ярослава І, руський літописець відзначив тільки поетичний уривок про цей історичний спогад. Цей військовий союз і є тим фактом, який можна поставити на самому початку нашої історії: вона... розпочалася в 6 ст. на самому краї, в південно-західному куті нашої рівнини, на північно-східних схилах і передгір'ях Карпат».

Побіжно справу перших заселень одної вітки слов'янських народів — антів порушив ще в половині 18 ст. **М.В. Ломоносов**. Відкидаючи норманську теорію про походження Київської Русі, він одстоював думку, що державу і культуру пізнішої княжої доби не створили варязькі дружини, тільки «слов'яни, що представляли собою автохтонне населення межиріччя Дунаю і Дністра включно до узбіччя Карпат». Ці слов'яни жили в цих сторонах «розсіяними сім'ями» за антського періоду і мали свою історію.

На підставі цих теорій територія над Дністром, Прутом, Серетом, Сучавою, Молдавою і Бистрицею Золотою не тільки була заселена слов'янськими племенами, а й творила центр першої східно-слов'янської держави.

Найкращі джерела для спростування тверджень **І. Ністора** подають деякі румунські історики, які безсторонньо досліджували походження румунського елемента на схід від Карпат.

Д. Ончул у своїй праці «Походження румунських воєводатів» пише: «Молдавія, хоч і була в усім її просторі частина Траянової імперії, не була обсаджена римлянами. Простір цієї великої римської колонізації в завойованій Траяном Дакії, з котрої витворився тут румунський народ, обіймав тільки Олтенію із східною частиною Темешанського Банату і Семигород. Інші частини Траянової Дакії ще довго залишалися поза народним впливом романізму. Географічні назви залишилися тут дакійськими за часів римського панування. Після залишення Дакії беззахисні поля на схід від Карпат залишалися довгий час пустельним місцем для переходів варварських орд, які ввалювалися сюди згодом. Однак вже після розпорошення гунів (453) частина північних Карпат були зайняті слов'янами (наводить Йорданеса, готського історика з 6 ст.). У Молдавії затрималися слов'яни, зміцнені новими поселенцями з українських земель аж до приходу румунів, яким вони передали слов'янські назви багатьох місцевостей та рік».

У своїх дослідках Д. Ончул покликається на польського літописця Длугоша.

Інший румунський історик і філолог, **В. П. Хашдеу**, у своїй праці «Верства і підверства — родовід Балканських народів» на стор. 28 визначає, хто були перші поселенці земель між Карпатами і Дністром. Він пише: «Відразу після переходу і осадження словенів за Дунаєм колишні їх осади між Ольтою і Дністром зайняла найбільше на захід посушена частина антів, тобто українців, які поспішно колонізували Молдавію, де вони проживали кілька століть, б'ючись або братаючись там із печенігами і куманами, потім із румунами».

Н. Йорга, один з найбільших румунських істориків, у «Історії румунського народу», Гота, 1905, стор. 119, стверджує, що «від часу упадку угорців українці, організовані в багатьох малих групах у вигляді держави, вийшли із своєї країни. Як і інші варвари, як їх брати словени, і як нащадки антів, дець близько 6 ст. помандрували на привабливий південь. За часів київського князя Святослава, який думав про дунайську державу, інші українські племена позакладали поволі і певно по дорозі до Царгороду села і сім'ї. Зі своїм приходом вони зайняли горішні долини Дністра, Прута й Серету».

Найбільший історик Буковини, **Р. Ф. Кайндль**, у своїй «Історії Буковини» пише: «Немає сумніву, що з 5 ст. на Дністрі, Пруті і Сереті перебували слов'яни, або скорочено слави...». В іншій своїй праці «Рутени на Буковині», Кайндль спростовує румунську тезу: «Румунське оповідання про те, що на Буковині осіли українці за пізнішої доби, не відповідає дійсності; все стверджує той факт, що українці жили в цій країні, коли прийшли сюди румуни».

Цих кілька заяв авторитетних дослідників вистачить, щоб доказати, що не дакорумуни перші зайняли територію між Карпатами і Дністром, а слов'яно-українське населення. Перші осади в Молдавії були засновані слов'янськими предками українців: румуни прийшли сюди з Семигороду, щойно в половині 14 ст.

в. Буковина в складі української княжої держави.

Насамперед, треба визначити бодай приблизну дату, відколи сучасна Буковина входила до складу княжої української держави з центром у Києві. Досить ясну відповідь на це дають нам літописці.

Вже вище було зазначено, що на протязі 9-го ст. Буковину заселяло українське плем'я тиверців. За володіння князя Олега Київська Русь об'єднала всі українські племена в українську княжу державу. Невідомий автор «Повісті временних літ», пишучи про впорядкування Київської Держави князя Олега, зазначає, що «в році 6393 (885) володів Олег полянами, деревлянами, сіверянами і радимичами, а з тиверцями і з уличами воював». Через двадцять два роки, в 907 р., при поході на греків Олег мав уже по своїй стороні й тиверців: «Пішов Олег на греків, оставив Ігоря в Києві; взявши з собою велике число варягів і слов'ян, і чудів, і кривичів, і мерю, і деревлян, і радимичів, і полян, і сіверян, і вятичів, і хорватів, і дулібів, і тиверців, відомих як товмачів (перекладачів): усіх тих називали греки «Великая Скифь». З цього недовозначно виходить, що між 885 і 907 рр. Олег прилучив землю тиверців до Києва. Якщо в 907 р. тиверці воювали по стороні ки-

ївського князя, значить вони здобули повне довір'я, бо на війну проти ворогів не бралось непевного елемента, — отже включення їх у сферу Київської Держави мусило відбутись безпосередньо після 885 р.

Про розміри української княжої держави від 10 до 13 ст. приносять точні відомості літописці тих часів.

Останній з київських князів, який намагався впорядкувати справи над Дунаєм, був Володимир Мономах. «Повість временних літ» згадує, що 1116 р. «князь великий Володимир послав Івана Войтишина і цей настановив посадників на Дунаї»: далі подає літописець, що в 1116 році Володимир Мономах вислав у ті сторони свого сина: «Ходив Вячеслав на Дунай з Ромою Ратиборичем і, прийшовши до Дересту, не здобули ніяких успіхів і повернулися назад». Якщо княжі посланці впорядковували адміністративні відношення в городах над Дунаєм, то вони, зрозуміла річ, мусили підлягати Київській Державі.

Досить точні географічні дані про територію Київської Держави знаходяться в поетичнім «Слові о погібелі Руської землі», літературній пам'ятці з 13 ст. (М. Н. Тихомиров визначає за дату написання цього твору рік 1225). Руська земля по відношенню до сусідніх народів починалася від Угорщини і далі до ляхів, чехів і т. д. Згадкою про те, що половці страшили своїх дітей грізним ім'ям Мономаха, закінчується опис сусідів на півдні. Переносячи всі згадані тут племена за їхніми тодішніми поселеннями на карту, можна з приблизною точністю установити границі Київської Русі. Загальновідомо, що в тих часах Угорщина межувала на північ і на схід з Карпатами. З цього виходить, що українська держава простягалася на південному заході по гори Карпати, включаючи територію між Дністром і Прикарпаттям.

Значно точніші історичні дані є про поширення галицького князівства. В одному з найкращих місць у «Слові о полку Ігореві», у 27-му розділі «Звернення до князів», подається обсяг держави галицького князя Ярослава Осмомисла.

В часах Осмомисла Галицька держава простягалася від Карпат до Долішнього Дунаю, а на сході по Київ... «Галицький Осмомисле Ярославе, високо сидиш на своєму золотокованому престолі. Підпер гори Угорські своїми залізними полками, заступив королеві путь, зачинив Дунаю ворота, суди радячи до Дунаю». Цей цінний документ свідчить про те, що Галицька Держава в 12 ст. охоплювала всі землі між Карпатами, Дунаєм і Дністром, у тому числі і пізнішу землю Буковини.

Про поширення українсько-галицького володіння аж до Дунаю згадує також **М. Щербатов**: «...Галичане... отверзли врата (Дунаю) Андрею, князю Венгерському...».

Більшість джерел про поширення Галицького князівства аж по Дунай зв'язані з Берладським князівством. У «Галицько-Волинському літописі» описується війна князя Ярослава з Іваном Берладником з 1159 р.: «В тому самому році почав Ярослав Галицький шукати Івана Ростиславича, свого стричного (дядькового) брата. Ярослав підмовив руських князів, аби йому допомогли проти Івана, і вони всі обіцяли... Вони послали послів до Києва, до Ізяслава Давидовича. Та Ізяслав не погодився (видати Івана), давши послам таку відповідь, відіслав їх. Але Іван перелякався тоді і поїхав у поле, до половців. Він

пішов з половцями і став у наддунайських городах; тут розбив усі кубари (галицькі купецькі кораблі) і взяв багато товарів з них, а до того чинив лише галицьким рибалкам. До нього прийшло багато половців і берладників, зібралось коло нього 6000. Він рушив до Кучелміна і тут прийняли його радо...». У цьому тексті вперше згадується назву Кучелміна, що є ніщо інше, як нинішнє село Кучурів Малий, у північній Буковині.

На іншому місці анонімний автор «Галицько-Волинського літопису» оповідає про битву між королем Данилом та угорським королем Белою, що в 1230 р. напав на місто Галич. Переможений населенням цього міста, «звідти король (Бела) пішов до Василева, перейшов Дністер і йшов до Прута».

Про місцевості на Буковині в той час згадують і інші джерела. В Іпатськiм літописі, напр., пишеться про угорсько-польський напад на Галичину, коли Данило Романович завзято боронив місто Галич, однак, мусив його залишити. Вивівши успішно своє військо з Галича, привів його до города Кучелміну, де зустрівся з Мстиславом. Тут Мстислав «великою похвалою сотвори» Данилу і дав йому великі «дари» і «конь свой сивий».

Про поширення володіння Галицького князівства аж до Дунаю найкраще свідчить цінний документ з 1134 р., так звана «берладська грамота» князя Івана Ростиславовича, що її розшукав Антіох Кантемір Рольський (Поділля) і яку вперше опублікував Б.П.Хашдеу у своїм журналі «Instruciunea publica», № 1, 1860. Цією грамотою берладський князь Іванко Ростиславович наділяв купців із Мессембрії привілеями на території свого берладського князівства. В ній згадуються три міста, що належали до цього князівства: Берлад, Галич (над Дунаєм) і Текуча. Сам князь Іванко Ростиславович називає себе «от стола галицького князь берладський». Ось повний текст у перекладі на живу українську мову: «В ім'я Отця і Сина.. я, Іванко Ростиславович, від стола галицького, князь берладський, дозволяю купцям із Мессембрії, щоб не платили мита у наших городі. Малому Галичі, а тільки у Берладі й Текучі — городах наших. А при вивозі різних товарів місцевих, угорських, руських і чеських, щоб не платили ніде, тільки в Малому Галичі, і скаже воевода і до цієї обітници... від Рождества Христового тисячу сто тридцять і чотири літ, в місяці травні, 20 дня».

З цього цінного документу недвозначно видно, що в ті часи Галицька держава, до складу якої входило берладське князівство, простягалася на південь аж до нижнього Дунаю. На цей рідкісний і великої ваги історичний документ дуже часто покликаються навіть румунські історики, як А. Д. Ксенопол, щоб довести, що вже в той час на півдні від названих місцевостей знаходилися румуни. Згодом намагалися заперечити автентичність цієї грамоти румунські історики: П. П. Панаїтеску, І. Богдан, М. Костакеску, Н. Йорга, І. Ністор. Визначали її за справжню берладську грамоту: Р. Реслер, Й. Л. Пік, Н. Дашкевич, П. Мутафчієв, І. Шараневич, М. Грушевський, В. В. Мавродин, А. А. Зимин.

Про «берладську грамоту» згадує і подає її текст Л. Буковинич в статті «Українська проблема в світлі румунської історіографії» (1952).

Візантійські автори з 12 ст. також згадують про «Тавро-Скитію», тобто Галичину, як про державу, що простягалася недалеко на північ від Чорного моря.

Ціннамус повідомляє про похід візантійського цесаря Мануїла Комена у 1161 р. проти угорців, який відбувався одночасно з трьох сторін: «Цесар вислав Алексія з великою армією в напрямку на Дунай... Лев Вацетас, із такою самою армією, що складалася переважно з великого числа волохів, напали з боку Чорного моря... Цесар, бажаючи завдати угорцям третього удару, вислав ще одну армію, яка пішла трохи на північ і напала на них з боку Тавро-Скитії, під проводом Лампарда і Петраліфа». З цього ясно, що перша, грецька армія, йшла з півдня до Дунаю, друга — з Волощини зі сторони Чорного моря і нарешті, третя — з території на північ від Волощини, з пізнішої Молдавії, що належала до Тавро-Скитії, себто Галицької Держави.

Про втечу Андроніка Комненоса в 1164 р. до Галицької Держави згадує візантійський літописець **Нікета Хоніятес**. Недалеко від Галицького князівства Комненоса зловили волохи і привели до Константинополя. З цього видно, що на південь від Галицької держави знаходилися волохи. Українські і чужинецькі історики визначають за місце зловлення Комненоса південну Молдавію.

Про приналежність земель над Прутом, Серетом, північним Семигородом і Мармарошиною до української держави свідчить документ-грамота з 1228 р., якою угорський король Андрій II дарує банулові («банул» — адміністратор провінції або меншого адміністративного округу) Симеонові село Шиплак з комітату Муреш-Турда з усіма околицями аж до «Ruscii», розташованої над долинами Шієул і Будакул. «Ruscia» — це і є Галицька держава, названа «Руссю» або «Червоною Руссю», а Шієул і Будакул — це притоки Самошу поблизу буковинської границі.

Панування Галицького князівства над прикарпатськими землями стверджується також у папській буллі від 1264 р., в якій згадано, що Сатмар (Гунісдора) належав до Галичини.

Багато модерних дослідників працювали над цим періодом в історії Буковини, і більшість з них давали вірну оцінку історичним подіям.

Михайло Грушевський в «Історії України-Руси» пише: «Українську колонізацію на нижньому Дунаї знаємо документально — вже бачили свідоцтва про неї з нашої літописі: «присідаху к Дунаєви». Рештки її держалися тут навіть після турецького печенізько-половецького руху, і були досить значні ще в 12 ст., коли Галицьке князівство в своїх руках держало нижній Дунай («затворив Дунаю ворота, суди радячи до Дунаю» — Слово о полку Ігоревім, говорячи про Ярослава Галицького). Тут перебувало велике число риболовів і різних промисловців та всякого вільного люду (прототип пізнішого козацтва), що його осередком був знаний Берлад».

На іншому місці М. Грушевський приносить нові документи, що підтверджують процес поширення Галицького князівства аж до Дунаю. Він пише: «Галичина в XI—XIII вв. сильно просувається на південь, колонізує дністрянсько-прутське Пониззя, і стає досить міц-

ною ногою на чорноморським узбережжі XII—XIII вв. Цей похід галицьких князів диктували їм торговельні мотиви. В першій половині XIII в. маємо вже зовсім виразні звістки про торговельний рух між Галичиною і чорноморським узбережжям: Данило зустрічає за Дністром вози, що йшли «к плаву», правдоподібно до Дністрової пристані, а нижче подибуємо «лодья из Олешья», себто човни, що прийшли з Олеша до гирла Дністрового і Дністром пішли вгору. Отож Галич був безпосередньо сполучений з Чорним морем». А цей зв'язок не міг відбуватися інакше, як тільки почерез землі, що пізніше увійшли в склад Буковини, Бесарабії і Молдавії. Про торговельні шляхи в цих часах український історик пише: «В XIV і XV вв. проходять через Буковину торговельні шляхи: з Кам'янця на Хотин, Дорогунь і Сучаву. Головний шлях зі Львова через Снятин ішов на Чернівці, Серет, Сучаву, Яси і до Білгороду; з Ясів звертав часами на Тегиню і звідти на Перекоп. З Сучави йшла дорога на Молдавицю до Семигороду, друга до Брашева, на Баків, Тартуш і Берлядь. Цими торговельними шляхами привозили ріжний крам зі сходу і заходу».

Н. Йорга в «Описах околиці Чернівців», надрукованих в антології Шотропи 1923 р., на стор. 108—9 пише про гору Цецин біля Чернівців таке: «Колись видно було здалеку між смереками мури, що володіли цілим верхом. Вони творили стару твердиню, перебрану молдаванами від поляків, яку ті самі не збудували, а дістали від руських володарів цих околиць з Галича...». І далі: «...А ще дальше за водою видніє Кіцмань, велике село русів...». З цього видно, що великому українофобові аж надто добре було відомо про те, що Буковина належала до українського Галицького князівства перед 1340 р., коли після вимертя княжого роду перейшла до Польщі, і аж пізніше — до Молдавії. Проте це не перешкоджало **Н. Йорзі** в інших працях (історичних) називати українців на Буковині «торбарями», «жебраками», які прийшли за австрійських часів із Галичини. Така «логічність» найкраще характеризує цього найбільшого румунського історика. Не даремно колись про нього писав університетський професор Іліє Барбулеску: «Йорга це романтичний імпресіоніст в науці, а не знавець і дослідник усіх джерел...».

А. Д. Ксенопол, професор румунської історії в університеті в Ясах, у своїй праці «Румуни в середньовіччі», намагаючися доказати, що румунський народ сформувався не на Балканах, а на півночі від Дунаю, користувався грамотою князя Іванка Ростиславовича, називаючи її «цінним документом», за допомогою якого можна визначити «границю Галичини з територією, замешканою в ті часи волохами». Після цього доходить до такого висновку: «Оскільки це князівство Берладу було залежне від того з Галичини, воно простягалось, правдоподібно, аж до Текучої чи трохи вище; те з Галичини, що було з ним (берладським князівством) сусіднє, мусило сягати до тих самих околиць. Виходить, що не мовиться (як це думає В. Томашек)— про румунів, які мали б знаходитися недалеко від Дністра в Галичині, а про румунів з Молдавії, на тих самих місцях чи приблизно там, де ми знаходимо румунів з армії Вацетаса. Ці

два свідчення підтверджують одно другого». Тут **А. Ксенопол** визнає, що Галицьке князівство простягалось аж до Текучу-Берлад і що румуни в 12 ст. заселяли землі на південь від цієї лінії.

Євген Козак, професор Чернівецького університету, в праці «Назва православно-орієнтальної буковинської архидієцезії в церковному конгресі 1921», наводячи низку історичних джерел (Лаврентіївський літопис, Слово о полку Ігоревім, Берладську грамоту та Іпатський літопис), говорить: «На підставі цих історичних джерел ми можемо з певністю твердити, що вже в 10 ст. частину Молдавії і Буковини заселяли українці, і їх треба уважати за первісних мешканців цієї країни».

Зенон Кузеля в розвідці «Українці в Румунії», представляючи українську національну територію, що після 1918 р. відійшла до Румунії (північна, східна і південна Бесарабія, північна і західна Буковина, Мармарощина та північна Добруджа), ось так визначає історичне минуле перелічених земель: «Ці українці є автохтонним населенням, що живе від давніх часів на землях, які від 9 ст. належали спочатку до українського Київського князівства, а протягом 12-14 ст. до українського Галицько-Волинського королівства. Щойно в 14 ст. в прикордонних смугах з'явилися румунські колоністи».

Один з найновіших дослідників історії Буковини, **Іван Негостинський**, присвятив особливу увагу процесові відступу української етнографічної границі в цьому краю під постійним тиском румунів. Серед інших історичних праць, у студії «Українці в Румунії і теорія «україніщення» Буковини» (1934), автор вдало зробив історичний перегляд подій на Буковині і, при тому, спростував теорії румунських істориків, у першу чергу І. Ністора. На підставі багатого документального матеріалу І. Негостинський прийшов до таких висновків:

«1. Буковинські і бесарабські (північна частина) українці перебувають од віків у самому своєму ядрі; українці є автохтонами Буковини і Бесарабії й осіли тут на століття раніше від румунів. Історія румунів на Буковині розпочинається щойно з переселенням Драгоша Води 1343 р. з Мармарощини; румуни на Буковині є напливовим елементом займанців».

2. Топонімічні назви (місцевостей, рік, гір і т.п.) Буковини, Бесарабії й Молдавії не є загально-слов'янського, а лише українського походження, про що свідчить півторатисячолітнє перебування українців на цих землях».

3. Влада галицьких князів сягала аж по самий Дунай, отже, Буковина й ціла Молдавія перебували під безпосереднім впливом Галича. Перші волохи прийшли на Буковину з Семигороду й Мармарощини. Границі Молдавії на північ і схід не сягали на самому початку далі, ніж по м. Радівці й Сучаву. Північна частина нинішньої Буковини, від Дністра аж по гористі околиці над Серетом і Черемошем, належали далі до Галича, де 1340 р. помер отруєний своїми боярами князь Юрій II (Тройденович), а Галичину захоплює (1349 р.) польський король Казимір Великий».

В західноєвропейській літературі також є розвідки, які вказують на поширення Галицького князівства на південь від устя Дунаю. **Ф. Дворнік** у своїй розвідці «Київська Держава і її відношення до Західної Європи» наводить ряд джерел із західної літератури, в яких згадується про Київське князівство.

Вичислюючи різні географічні карти з 12 і 13 ст. ст., на яких зображено землі між Балтійським і Чорним морем **Ф. Дворнік** пише: «Ще кращою є географічна карта світу **Герефорда** (1276-83), яка сполучає Балтику з Чорним морем заради *Fluvius Meotides et palludes*. Русь міститься на північ від гирл Дунаю. Географічна карта **Псалтера** з Лондону, датована з другої половини 13 ст., розміщує «*Rustice*» на лівому березі Долишнього Дунаю.

В іспанській «Книзі знання» **Маркоса Хімедеза де ля Еспада** з половини 14 ст., говориться про стичність границь «королівства Львова» з Болгарією.

Найновіша румунська історична наука, що провадиться в рамках «Румунської Республіки», займає більш-менш об'єктивне становище щодо висвітлення минулого цього періоду. Академік **Михайл Роллер**, в «Історії Рум. Нар. Республіки», розробляючи тему незалежних феодальних держав Молдавії, Волощини і Семигороду, пише: «Розвиток феодальної організації на території Молдавії в 11—13 ст. відбувається, насамперед, у складі Київської Держави, а пізніше в складі князівства Галичу, яке охоплювало велику частину території Молдавії. В 12 ст. князівство Галичу було сильно розвинене з точки погляду економічного і культурного.

Князівство Галичу простягалось на захід до північно-східних Карпат, на південь князівство сягало до Чорного моря і Дунаю, обіймаючи нижню частину Серету, Пруту і Дністра».

На іншому місці цей історик Румунії ось так висловлюється про вплив Києва: «Високий економічний, політичний і культурний рівень Київської Держави впливає на розвиток зв'язків як на території Молдавії, що входила до складу Київської Держави, так і Волощини та Семигороду».

Також найновіші історики Радянської України заступають тезу, що Буковина входила до складу Київської і Галицької княжих держав. **К. Г. Гуслистый** в «Історії Української РСР» пише: «Частина території, приналежачи раніше до Галицького князівства й опісля відома під назвою Буковини (назва Буковина походить, правдоподібно, від масивів букового лісу) була включена до складу Молдавського феодального князівства, оформленого в 14 ст. на землях між Дністром і Дунаєм, входячи раніше до складу древньоруської держави, а опісля Галицького князівства».

г. Мовознавчо-топонімічні аргументи.

Відомо, що історичний процес розвитку мови і топонімію певної території можна використовувати як допоміжне джерело для висвітлення певних подій з історії. Мовознавчо-топонімічні аргументи **І. Ністора** такі ж помилкові й тенденційні, як і історичні.

Про вплив української мови на розвиток румунської з найдавніших часів та впливаючі з лінгвістичної площини висновки на суто історичний процес найосновнішу студію провів **Герман Брюске**.

Спинившись над питанням про перший контакт румунів з українцями, автор, на підставі вислідів порівняльних мовних дослідів, твердить, що «тепер не можна більш поважно сумніватися в тому, що насправді прабатьківщину румунського народу треба шукати на південь від Дунаю».

На підставі вивчення розвитку звуків у запозичених словах староукраїнської мови, а саме: а) поява «я» і «у» на місці назальних голосних, б) заміна старих «ъ» і «ь» — «о» і «е», в) брак українських слів, що уживали б старого «г» замість новішого «г», г) перехід «Ъ» на і, д) вокалізація (уголоснення) «в» на «л» тощо, **Г. Брюске** приходять до наступних висновків:

«1. Перед 11 ст. не можна мовно доказати ніяких відносин між румунами і українцями.

2. Обоє народів мусіли, однак, — на підставі стану звуків з найстаріших запозичених слів, — увійти в контакт перед 13 ст., тобто можливо вже в 11, а найпізніше в 12 ст.

3. Період надзвичайно тісних зв'язків, — на підставі числа запозичених слів — сягає найпізніше до 16 ст.»

Брюске визначає також окремі ділянки людського життя, в яких найсильніше проявилось запозичення українських слів у румунській мові. Серед них на особливу увагу заслуговують слова з таких ділянок: будова домів і домашня робота (кухня, драниця, приспа, сажа, тенкувати...), жіночих робіт (білити, крохмаль, золити), з ділянки їжі (борщ, каша, кисилиця, грінка...), з хліборобства і садівництва (борона, прилука, толока, гарбуз, морква...), з будови возів (бич, колиба, дарадайка, помостина, посторонок, орчик), з ремісництва (крушити, горнар), з рослинного (гриб), звіринного світу (лев, собол, голуб) та ін.

Про вплив автохтонних українців на пізніших румунських поселенців згадує вже польський хронікар **Длугош**, кажучи, що румуни перейняли від українців їх звичаї.

Для підтримання певної історичної тези історія часто користується географічною номенклатурою. До цього вдається і **Ністор**, тільки з його писань виявляється, що він із даною наукою не ознайомлений або навмисне перекручує назви. Це видно з того, що він зараховує до чисто румунського походження такі топоніми як: Ростоки, Бурсуків, Цап, Шипіт, Дубівці, Давидівці, Гаврилівці, Ленківці.

Нині румунській історії засвоїли погляд, що топонімія не може їм більше служити аргументом для з'ясування походження і підтримання тези про безперервне перебування румунського народу на території по цей бік Карпат, бо вони переконалися, що переважна більшість румунських топонімів є чужого походження, насамперед — слов'янського.

Одне з найважливіших джерел для визначення давніх заселень певного краю є назви рік, які передають далеке минуле краю краще, як назви місцевостей: назви рік, — стабільніші, назви ж місцевостей змінюються з кожною хвилиною переселення.

Найсоліднішу розвідку про походження назв рік у південних Карпатах зробив Г. Вейганд. Піддаючи етимологічному розглядові всі назви рік із території поверсальської Румунії, він прийшов до ревелюючих висновків. Для кращого подання наслідків своєї праці автор склав таблицю, в якій подав число назв рік за своїм походженням для окремих провінцій і відсотки зсумованих цифр.

Проф. Вейганд формулює свої висновки так: «На перший погляд надзвичайно мале число румунських елементів пояснюється тим, що вся розглянена територія не була заселена (румунами) перед 13 ст., так що всі більші, середні й менші ріки зберегли свої, раніше набуті, назви, і тільки річки та більші потоки, що не мають довшого русла, над якими існуючі села могли б зберегти традицію, могли де-не-де прийняти румунські назви або слов'янські — румунізувати: Черна — Чернішоара. При цьому я врахував ще всі чужі елементи, що вже засвоєлися в румунській мові як румунські — Багна, Обедянка, Вилсан, Арцагул, однаково румунськими витворами, як Доамна, Лунга, Ларга.

При такого роду розгляді йдеться про те, щоб визначити, хто подав назву, а не звідки походять первісні елементи. Між 45 румунськими назвами тільки 15 є чисто латинського походження.

Левину частку посідає слов'янський елемент, болгарський — з 55 назвами у Волощині й український — з 67 назвами в Молдавії, Буковині й Бесарабії (Буковину було трудно відділити від Молдавії, бо переважно ріки там спільні). В повіті Бузев знаходяться перші українські назви. В цілому число слов'янських назв рік доходить до 150, тобто 53 проценти».

На іншому місці Г. Вейганд, визначаючи територію романського впливу в бувшій Дакії, доходить до висновку, що в Молдавії є дуже мало слів латинського походження, натомість тут переважають елементи української мови.

На підставі загальної топонімії краю Ф. Кронес недвозначно визначив першість українського елемента на Буковині. В своїй історії він пише: «Найстаріша народна історія (Буковини), оскільки остання впливає на сучасну, тобто оскільки її можна б назвати історичним фактом, без сумніву, мала український характер. Не тільки такі імена, як Молдава, Сучава, Мігова, Солонець, Прут, Серет, Мігодра, але навіть гори Обчина, Паланка, Спаска, Буржукова, Магура, Керниця, Стайка, Голодські, Буку, Сена, Вандин — все це доводить слов'янський характер давніх мешканців Буковини».

Інший дослідник, Р. Реслер, доводить, що українці заселявали також Волощину, тільки в меншому числі як у Молдавії.

Велике число назв рік українського походження пояснюється також тим, що улюбленим місцем осідку українських предків були долини рік із родючим ґрунтом — річні осади дуже придатні для хліборобства, а близькість води дозволяла займатися ще й рибальством. Поселення понад річками відбилося на житті давніх українців і залишило свої сліди в народних піснях; найбільше в обрядових, у яких часто згадується про широкий, глибокий і тихий Дунай. У самій тільки збірці Я. Головацького («Народні пісні Галицької і Угорської Русі», Москва, 1878) в 1-му томі (Думи і думки) згадується про Дунай 76, а в II-му томі (Обрядові пісні) — 103 рази.

Критична розвідка з топонімії Буковини, Бесарабії, Мармарошини і Молдавії показує, наскільки румунська ортографія заховала під свій одяг первісні українські назви. Кілька прикладів з Буковини. Не всі назви місцевостей з кінцівкою — івці, мають в румунській мові — auti. Багато з них мають — estі. Наприклад, такі українські місцевості, як Барбівці, Бобівці, Давидівці, Гаврилівці, Калинівці, Комарівці, Корчівці, Костинці, Станівці і т.д., що їх румуни намагаються називати Barbesti, Bobesti, Gavrilesti, Stănesti. Це означає затемнювати походження даної назви. Крім того, треба додати, що румуни старалися перекладати і навіть змінювати назви, румунізуючи їх. Так постали з Глібоки — Adancata, Каменки — Petriceni, Сухой — Valea-Seaca, Неполоківці — Grigori-Ghica-Voda, Стрільцького Кута — Cotul Vanatorilor, Чорного Поточу — Paraul Negru, Усте Путилова — Gura Putilei, Ясіня — Frasin і т.д. Найбільше перекручено назв залізничних двірців: Кліводин — Alexandru cel Bun, Жучка — Mosi, Гатна — Darmanesti, Лашківка — Hurmuzaki.

Найкращу фахову критику на книжку І. Ністора зробила професор Маргарита Штефанеску в історично-філологічному журналі «Archiva, revista trimestrială de filologie, istorie și cultura românească», Iasi, Anul XXIX, 1922, p.138-144.

Заперечуючи висновки І. Ністора, мовляв, українці прийшли на Буковину за часів Стефана Великого (1457-1504) і були пізніше зрумунізовані і що нинішні українці на Буковині прийшли сюди щойно після прилучення Буковини до Австрії, вона пише: «Ми тієї думки, що українці мабуть осідали в Молдавії й перед добою Стефана Великого, бо ж знаходимо ці оселі з українськими назвами старішими як з часів його панування. Ось як Воронець, наведений в грамоті з 1453 р., Сторожинець — був закладений 1448, Гаврилівці 1453, Радівці за часів Александра Доброго, який заснував тут 1402 р. єпископство; Брагашівці, про які великий географічний словник Румунії згадує, що ця оселя дуже стара, Лукавець — село, про яке говориться, що воно існувало ще перед заснуванням Молдавії...

І. Ністор нам оповідає, що румуни перед зустріччю з українцями мали відносини з іншими слов'янськими племенами, як анти і словени («Румуни і рутени з Буковини», стор. 2), які розлилися по Дакії відразу після відходу звідти готів та інших германських племен. Він припускає, що анти і словени були у 6—7 ст. ст. на дунайським пониззі в боях із румунами (стор. 3), але каже, що ці словени і анти, як і уличі й тиверці, згадані українським літописцем Нестором між Дністром і Дунаєм, були з часом асимільовані румунами, сила яких і асиміляційна спроможність постійно зростали через нові безпосередні наїзди з півдня Дунаю (стор. 3). Згадка цих слов'янських племен існує ще й досі в численних географічних назвах, розповсюджених по всій румунській території й сягає дуже давніх часів (стор. 4). Між цими назвами наводить він (І. Ністор) Радівці і Чернівці. Ми пізнаємо в цих словах старий слов'янський корінь Рад- і Черн- й наросток -овці, змінений на -auti, отже з переміною

«в» на «у», частою в румунській і українській мовах. Соболевський («Лекції по історії русського язика», стор. 87) каже, що переходу «в» на «у» не зустрічається в руських пам'ятках перед 13 і 14 ст. З цього виходить, що якби ми були прийняли в мову ці слова перед 13 і 14 ст., слова звучали б як Радовці і Черновці, тобто у вигляді, ближчій до початкового, властивого тодішній мові, так як це знаходимо тепер у болгарській мові... З досліду етимології цих слів знаємо таку історичну правду: після якихось старих осель із слов'янськими назвами прийшло населення, яке вже мало в своїй мові переміну «в» на «у», а це населення не могло бути інше, як українське, при тому, не старіше як із 12 ст...

Твердить І. Ністор також, що українці не могли бути засновниками осель із румунськими закінченнями на -esti, -eni. Але чи ж не можна дати таким словам з українським коренем закінчення, як ми це вище пояснили? (Cernauti, Radauti). Можемо тому сказати, що українці дали назву оселям і вони збереглися так, як їх беззастанно повторяли уста румуна, що остався паном осель, заснованих українцями, яких з часом окупації винародив політичний володар.

Коротко кажучи, цій книжці («Румуни і рутени з Буковини») не вистачає, насамперед, наукової документальної методи, бо вона висловлює довільні думки; їй бракує філологічного знання, що єдине може вияснити історію найстаршої колонізації Буковини, маючи на увазі географічні назви; від неї віє неприємним шовіністичним опортунізмом, як у випадку українця Яцька, який може викликати тільки переконання, що в цій книжці немає ніякої науки. Через це нас дивує, як міг її (працю «Румуни і рутени з Буковини») рекомендувати Академії до друку, ба й навіть ще й до німецького перекладу покійний І. Богдан і дійти до такої легковажної оцінки: «Оголошення її спричиниться до вияснення всіх національних питань на Буковині, особливо в теперішню хвилю».

На підставі наведеної вгорі широкої аргументації в справі першого заселення Буковини, наші висновки можна підсумувати так:

а) Схиляючись до теорії визначних австрійсько-угорських істориків, на підставі якої румунський народ сформувався на Балканах, звідти перейшов насамперед до Волощини, Олтенії і Семигороду перед 10 ст., і щойно з тих земель, після ослаблення української державності і татарської потужності при кінці 13 ст., просувався на схід від Карпат і оселявався в пізніших Молдавії, Бесарабії і Буковині,— румуни не можуть покликатися на історичні аргументи і вважати себе за автохтонів на цих землях.

б) Почавши з 5 ст., землі між Карпатами і Дністром були заселені слов'янським елементом, з якого витворився український народ. Від 13 ст. до найновіших часів український елемент був постійно витискуваний із цієї території румунськими нападами. В північній частині цієї полоси (Буковина і північна Бесарабія) український елемент затримався якнайдовше і є домінуючим на протязі цілої історії. Постійність українського елемента на цих землях виявилась на протязі віків у різних розвиткових формах українського народу. Етапами в даному оформленні, що відбувалося також і на цих корінних українських землях, були періоди: антів, тиверців, створен-

ня української Київської Держави, з центром у Києві, і Галицько-Волинська Держава.

в) Археологічні знахідки й історичні документи незаперечно підтверджують факт, що українська держава за княжих часів у двох своїх видах: Київська Русь і Галицько-Волинська — на протязі майже всього існування охоплювала в своїх межах територію між Карпатами, Дунаєм і Дністром, в тому числі і Буковину; саме в тих часах оформилося значне число осель цієї землі та було поставлено підстави для торговельного розвитку країни. Після ослаблення української державності на Буковині постала своєрідна українська державна одиниця, що її в історії названо «Шипинською Землею».

г) Допоміжним аргументом для доведення автохтонності українського елемента на Буковині, Молдавії та Бесарабії служить як топонімія цих країв, що в більшості є українського походження, так і сама румунська мова, в якій велике число слів запозичено з української мови. Це доказує, що під час формування румунського народу він стикався з осілим місцевим українським елементом. Не заперечуючи існування впливів загальнослов'янської та пізнішої болгарської та сербської мови на топонімію Румунії і на саму румунську мову, що переважно зосереджувалися на південно-західних провінціях Румунії (Мунтенія, Олтенія і південний Семигород),— стверджуємо, що основним елементом в прикарпатсько-наддністрянській полосі був елемент український.

Доповнюючі дані про автохтонність українців на Буковині знаходяться в кінці розділу «Молдавський період».

IV. МОЛДАВСЬКИЙ ПЕРІОД

Після занепаду Галицько-Волинської Держави в 1340 р. — в якій Буковина творила її складову частину, оминаючи не цілком окреслену татарську зверхність, на протязі одного сторіччя, — західні українські землі (Галичина, Волинь та частина Наддніпряни) входили до складу литовсько-польської держави, тоді коли в південній частині на колишній українській території, між Карпатами і Дністром, створюється нова політична одиниця — Молдавія. Від 1359 р. південна частина, а в кінці 15 ст. остаточно і північна Буковина входила до складу Молдавії; таким чином, минуле Буковини зв'язане з молдавською державною формацією. Хоча Молдавія існувала як цілком самостійна держава дуже коротко, бо визнавала над собою угорську, польську, а згодом турецьку зверхність, однак вона мала на протязі того часу свою внутрішню автономію і своєрідний лад. Для висвітлення минулого Буковини за даний період треба докладніше приглянутися до історичного розвитку і внутрішньої організації Молдавії та до її відношення до України.

1. Загальний історичний перегляд

а. Прихід румунів на схід від Карпат.

Не вдаючись до детального дослідження родоводу румунів, на підставі численних історичних документів (див. попередній розділ про автохтонність) стверджуємо, що римська адміністрація ніколи не охоплювала північно-східної частини колишньої Дакії (Буковина, північна Молдавія і Бесарабія), що ядром румунського поселення після їхнього приходу з Балканів була західна Волощина і Семигород та що звідти вони почали просуватися на південь і на схід зойно після великої мандрівки народів. Перша велика еміграція румунів із семигородських Альп заселила східну Волощину між південними Карпатами і Дунаєм, пізніше вони просунулися і на схід від Карпат.

Перші сліди румунів на схід від Карпат помітні з другої половини 12 ст., коли землі між Дністром і Карпатами ще належали до Галицького князівства. Відомості про переселення румунів і їх поселення на пограниччі тодішньої території Галицького князівства подає студія Е. Калужняцького і Ф. Мікросіча під заголовком «Про мандрування румунів» (1879), опублікована в історичних документах австрійської Академії Наук. Сюди вони приходили з Семигороду і Мармарощини, де займалися випасом худоби.

Після поразки татар в бою з угорським королем Людовиком I в 1342 р. вони відійшли на схід, а тому, що для румунських пастухів у Семигороді й Мармарощині ставало затісно, румуни переходили Карпати, спускалися долинами в пізнішу Молдавію і Буковину й осідали між українськими і частково татарськими оселями, засновуючи румунські колонії. Про постійний приплив румунів зі Семигороду в Молдавію і Буковину найкраще довідуємося від І. Ністора, який у своїй праці «Семигородські біженці в Буковині» (Чернівці, 1926) пише: «В половині 13 ст. еміграція з Семигороду була на повному розгоні, і то такою великою мірою, що угорський король

Бела IV був примушений вжити 1247 р. заборонних заходів супроти цього міграційного руху. Але ці заходи і багато інших, що чергувалися протягом наступних віків, не мали ніякого наслідку, бо природний експансивний рух румунів на схід неможливо було ніколи спинити. Він продовжувався аж до наших днів, коли через політичну злуку румунського народу він має змогу вільно поширюватися без ніяких перепон». З часом семигородські румуни вирушили цілими ватагами і в половині 14 ст. заснували над ріками Молдава, Сучава і Серет нову політичну одиницю.

Переселенню румунів із Семигороду на Буковину дуже сприяв угорський король Людвик Великий (1341—1382), який провадив війну з татарами. Він кілька разів ходив походом на схід від Карпат, маючи у своїх частинах також румунів із Мармарощини на чолі з їхнім воєводою Драгошем. Після перемоги над татарами угорський король призначив Драгоша (1342—44) своїм адміністратором новоздобутих теренів на пограниччі Буковини і Молдавії. Драгош був не самостійним воєводою, а тільки урядовцем Людвика Великого.

Перекази молдавських літописців про заснування Молдавії треба уважати легендою. В цих переказах говсрється, що мармароський воєвода Драгош, перебуваючи із своєю дружиною на ловах, в погоні за туром (диким бугаєм) загнався аж на Буковину. Тут втопилася в одній річці його улюблена сучка «Молда», після чого названо цю річку Молдавою. Драгошеві сподобалася ця країна, він вже не повернувся до своїх сторін і спровадив у нові сторони румунів із Мармарощини й Семигороду. Відвідуючи новий край, Драгош зустрів одного старого коло пасіки. Він не міг з ним порозумітися, бо старий не умів по-румунському. За допомогою одного із своїх дружинників, який знав українську мову, довідався, що старий називається Яцько і що сюди прийшов із Снятина. Драгош подарував Яцькові землю, на якій той мешкав, а Яцько спровадив своїх земляків із Снятина і заснував село Яськани (Іцкани). Між іншим, «історією» цієї оселі румуни хотіли пояснити, звідки взялися українці на Буковині, хоча загально відомо, що їх не було потреби спроваджувати із Снятина, бо в цих сторонах українці безперестанно перебували ще з часів тиверців, київського і галицького періодів.

Зайняття частини Буковини і Молдавії угорсько-румунськими військами відбулося не без спротиву місцевого населення. Академік М. Роллер в «Історії Народної Румунської Республіки», розглядаючи справу заснування молдавського воєводства, пише: «Поволі і не без спротиву місцевого населення угорський король окупує ці воєводства...».

б. Початок молдавської держави.

Основоположником і першим воєводою Молдавії був **Богдан I (1359—65)**. Як воєвода Мармарощини, що підлягав угорському королеві, він збунтувався проти нього, перейшов із своїм військом через Карпати, прогнав із Буковини угорських урядовців і в 1359 р. заснував нову державу, яку від місцевої ріки Молдави названо Молдавією.

Держава Богдана простягалася над ріками Серетом, Сучавою і Молдавою. На північ вона межувала із «Шипинською Землею». Із своїми замками Цецин, Хотин, Хмелів і Шипинці, остання охоплювала північну Буковину, Хотинщину та частину північної Молдавії. «Шипинська Земля», як автономна частина галицької держави, що оформила себе внаслідок послаблення українського материка та збільшення татарського контролю, визнала в 1349 р. зверхність польського короля Казимира Великого. За «Шипинську Землю» йшло довгий час змагання між Польщею, яка після 1386 р. зайняла решту українських земель, і Молдавією. При кінці 14 ст. Молдавія займає північно-східну частину «Шипинської Землі», доходячи до Дністра, а від 1499 — і її південно-західну частину — Вижничину над Черемошем.

Після смерті Богдана Молдавією володіло кілька воєводів, серед яких слід згадати **Лацка (1365—73)**, засновника католицького єпископства в Сереті.

З вимертям роду Богданідів розпочалася боротьба за молдавський престіл між Мушатами з Волощини і Коріятовичами з Поділля. На деякий час останні перемогли, і литовсько-руський князь **Юрій Коріятович**, небіж Ольгерда, став у 1373 р. молдавським воєводою. За час свого першого володіння від 1373 до 1374 р. Юрій Коріятович розширив кордони Молдавії до Хотина і, як довідуємося з хроніки Г. Уреке, заснував православну митрополію Молдавії, яку підпорядкував патріархові з Охриди. Прогнаний з Молдавії в 1374 р. Петром Мушатом, Ю. Коріятович перебрав удруге владу в Молдавії в 1400 р. Незадовго після цього він помер і був похований в Молдавії, де його могилу можна було бачити ще в 1575 р. в монастирі в місті Васлуй. Він залишив першу молдавську грамоту, з 3-го червня 1374 р., видану в Берладі, в якій «князь литовський Юрг Коріятович, воєвода, господар землі молдавської» дарує білгородському намісникові Якші Літаворі, село Зубрівці. Вперше цю грамоту оприлюднив Б.П. Хашдеу у 1860 р. і згодом повторив її в «Критичній історії румунів». Проти авдентичності цієї грамоти виступали Н.Йорга, М.Костакеску, П.П.Панайтеску та ін., закидаючи Хашдеу фальсифікацію цього документу; проте більшість із них визнавали, що «подільський князь володів у Молдавії». За правдивий документ визначали згадану грамоту Д. Ончул, Р. Ф. Кайндль, М. Кордуба й інші.

Втручання українських князів у справу наслідництва молдавської династії свідчить про те, що в заснуванні Молдавії чималу участь брало й автохтонне українське населення, особливо боярство українського походження, та що в ті часи ця нова державна формація не була ще національно визначеною; вона вагалася між автохтонним українським підложжям і напливовим румунським елементом.

У 1374 р. перемогли Мушати, і цей рід володів Молдавією приблизно 200 років, до 1552 р.; останній з Мушатів був Стефан VI Пареш.

Основоположник нової династії **Петро Мушат (1374—1391)** стався впорядкувати відносини Молдавії з сусідами. Йому приходило

ся трудно, бо з трьох боків була загроза: з півдня насувалася турецька експансія (турки в 1386 р. захопили Сербію і чимраз більше загрожували молодій державі); на заході угорський король Жигмонт надалі висував претензії до Молдавії, заснованої колишніми угорськими підданими, шукаючи нагоди, щоб силою приборкати колишніх бунтівників; на півночі, після унії Польщі з Литвою в 1385 р., простяглася могутня польсько-литовська держава. За таких обставин Петро Мушат вирішив опертися на Польщу і тому 26 вересня 1387 р. склав у Львові польській королеві Ядвізі, дружині Ягайла, присягу вірності. Цю присягу приймав український митрополит, святий Кіпріян. На підставі складеної угоди Молдавія зобов'язувалася допомагати польському королеві в його війнах, за що Польща мусила боронити Молдавію від нападу ворогів. Поза тим воєводи мали повну внутрішню автономію і могли налагоджувати зв'язки з іншими країнами. З цього видно, що залежність Молдавії від Польщі була більш формально-морального порядку, яка вимагала від кожного воєводи, щоб він склав польському королеві присягу вірності. Ця зверхність Польщі, яка тривала близько 100 р., не завжди була дотримана, і не раз молдавські воєводи перекреслювали її, виступаючи навіть збройно проти свого протектора. Використовуючи непорозуміння між Ягайлом і його швагром Жигмонтом, королем Угорщини, Петро окупує північно-східну частину «Шипинської Землі» з твердинями Хотин, Цецин і Хмелів.

Петро Мушат у заміну за 3000 рублів, позичених ним королеві Ягайлові, дістав для адміністрування частину галицького Покуття. Столицею Молдавії, до воєводи Петра включно, було місто Серет. У 1391 р. брат Петра, Роман I Мушат, переніс столицю Молдавії до Сучави, де вона була аж до 1565 р., коли столицю перенесено до Яса.

Роман I (1391—1393; 1399—1400) за час свого дворазового володіння розширив межі Молдавії від «гір аж по Чорне море». Він з'єднався з подільськими князями, які боролись проти Витовта, котрий хотів замінити цих удільних князів своїми намісниками. Після програної в 1393 р. війни Романа прогнано з престолу, а Молдавія втратила Покуття. З цих часів датується грамота з 30.3.1392 р., в якій вперше зустрічаємо назву країни Буковина. Докладніше про це сказано в розділі «Назва Буковини».

Між двома періодами панування Романа на престолі Молдавії засідав **Стефан (1393—99)**, він залишив грамоту з 1395 року, в якій згадується про фортецю Цецин біля Чернівців, збудовану українськими князями за часів Шипинського періоду. На горі Цецині знаходилася найславніша твердиня «Шипинської Землі».

в. Вершок молдавського воєводства.

В 15 ст. у Молдавії відбулися великі зміни політичного, культурного, економічного, соціального й етнічного порядку. Завдяки їм зросло значення новозаснованої держави, і на короткий час Молдавія стала цілковито незалежною. 15 століття — це найславніший період

Молдавії. Такої величі зазнала молдавська держава завдяки своїм двом визначним воєводам: Александрові Доброму і Стефанові Великому.

Александр Добрий (1401-1432) старався мирним шляхом сконсолідувати свою державу. Жив у згоді з сусідами; в 1411 р. робив заходи відновити оборонний союз із Польщею, в першу чергу проти зазіхань Угорщини. Але восени того ж року польський король Владислав Ягайло розпочав переговори з угорським королем Жигмонтом, що при зустрічі двох королів в Любляві закінчилися підписанням договору про замирення і союзу 15-го березня 1412 р. Цією умовою Жигмонт визнав тимчасову зверхність Польщі над Молдавією, із зазначенням, що після смерті одного із королів мішана комісія мала б визначити права і обсяг зверхності обох королів над Молдавією. До того часу Александр був зобов'язаний допомагати військом угорському королеві в боротьбі проти турків; за невиконання його мали б позбавити воєводства, а Молдавію поділити між собою. У визначенні областей Молдавії, що їх мали б поділити, є і назва Буковини. Це вперше назву вжито як власну назву. Лісисту область від угорської границі до Серету називають «Велика Буковина», другу лісисту територію над Прутом — «Мала Буковина».

У 1410р. Александр позичив польському королеві Владиславові Ягайлові одну сотню своїх стрільців, які визначилися в битві з німецьким лицарством — Тевтонським Орденем, в Грюнвальді біля Таненбергу. Із воєводою Мунтенії, Мірчою, Александр жив у згоді і допомагав йому в змаганні проти турків. Тільки наприкінці свого володіння Александр розпочав суперечки із волоським воєводою Даном за південну Бесарабію, а пізніше напав на Поділля в 1431 р., де був переможений польським королем. Через це Молдавія втратила цілу долину Черемоша (Вижниччину) і північно-західну частину колишньої «Шипинської Землі» (Заставницький і Кіцманський повіти). В цьому часі намісником (бургграфом) твердині Цецина був Ходко.

Александр Добрий у 1408р. склав умову із львівськими купцями, на підставі якої дав їм значні привілеї при перевозі товарів через молдавські міста. Для підтвердження цієї умови Александр видав 8-го жовтня 1408р. грамоту, в якій було визначено мито від товарів при перевозі через міста: Сучаву, Чернівці, Серет, Молдавицю, Дорогою, Білгород, Тягину, Баю, Берлад, Баков, Хотин та ін. Ця грамота важлива тим, що в ній вперше згадується шість разів місто Чернівці. Грамота написана тогочасною українською мовою. Подаємо деякі важливі місця з цього документу: «Милостю Божою, ми, Александр Воєвода, господар землі молдавської, чиним знаменито (подаємо до відома) сим нашим листом, усім, хто на нім узрить чи его услышитъ, що єсми доконали з радними і з містчанами Львовського міста і з усім посполством їх й учинили єсми уставоцтво о митах у нашій землі, й доконали єсми з ними, штоби ходили в нашій землі й з своїми торговлями, а мита єсми їм так поставили й улегшили, штоби давали у нашій землі мито так... А у Черновці, от німецького воза мито чотири гроші, а от ормінського воза шість гроші, от скота один грош, от десять свиней один грош, от десяти овець один грош, а от конь й от кобили по два гроші. А на перевозі і от німецьких воз цілих (нагружених) і от орменсь-

ких по чотири гроші. То мито Черновское. А в Черновці, вози не стрясти, але купецъ дасть свою віру, аже не ймаєть заповіданій (заборонений) товар на своїм возі, куниці, серебро, воск й коні добріє земстїі... А то єсми учинили купцям господаря нашого, короля польського з усей руської землею і з польською... А на то свідки пан Жюрж староста, пан Михайло Дорогуйський, пан Влад Серетський, пан Оана дворник Сочавський, пан Яцко й Іліаш чашник. А еще при тому були послы з Львова, що з ними сесе діло доконали, Мичко Куликовський, й Зімірстан Ханис і Ханис Верзестъ й Русь Ніклюсь й писар львовський Ханис...».

Цю грамоту знайдено в архіві міста Львова. Вона була вперше опублікована в збірнику «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», 1, ч. 21, СПб, 1864. Згодом її опублікували О. Калужняцький, Б. П. Хашдеу, використовували для своїх історичних праць А. Д. Ксенопол, Д. Ончул, Н. Йорга, І. Ністор та Р. Ф. Кайндль.

Найбільше уваги присвятив Александр Добрий церковним справам. До його часів православне населення Буковини і Молдавії підлягало галицьким митрополитам (до 1340 р., згодом охридському архієпископству). Щоб зробити молдавську церкву незалежною, він заснував у 1401р. незалежну митрополію в Сучаві, заснував чи відновив єпископство в Радівцях і закликав нове єпископство в Романі (середня Молдавія). Основна частина Буковини підпала під управління радовецького єпископства. За часів цього воєводи збудовано низку славних монастирів, серед яких слід згадати монастирі в Молдавиці, Бистриці і відновлену Міроуцьку церкву в Сучаві. Для піднесення релігійного престижу Александр спровадив до Сучави тіло святого Івана Нового, який став патроном цілого краю. Також від його часу датуються перші школи в Радівцях і Сучаві.

Після смерті Александра (14.1.1432) на протязі 25 років тривала боротьба за трон Молдавії. Воювали між собою окремі претенденти, яких підтримували сусідні держави, особливо Польща і Угорщина. Втручання цих сторонніх країв великою мірою послабило молоду молдавську державу. Поляки приневолили одного з наступників Александра Доброго **Стефана II**, зректися землі Шипинців, яку надалі вважали належною до Польщі, але згодом віддали як донатію Молдавії.

У 1438р. воєвода **Ілля**, один з синів Александра Доброго, їздив до Львова, де склав присягу польському королеві й, одночасно, зобов'язався заплатити королівству відшкодування за напади, зроблені його батьком: «Щоб улегшити своє серце і спасти душу свого батька», він віддає Польщі «Землю Шипинців, що Молдавія держала від корони (Польщі) разом із твердинями цієї провінції Шипинців, тобто Хотин, Цецин і Хмелів і все, що їй належало, віддаючи також всі документи про власність».

Закінчив ту міжособну боротьбу між воєводами (часто навіть між братами) Стефан, якого за войовничість і державницьку здібність названо Великим. Стефан був сином **Богдана (1449—1451)**, підступно забитого Петром Ароном. Перемігши Петра у битві під Должештами (повіт Роман), Стефан був помазаний 12-го квітня 1457 р. воєводою Молдавії.

У боротьбі за трон він мав підтримку від бояр і сучавського митрополита Теоктиста.

Стефан Великий (1457-1504) на протязі свого 48-річного панування закріпив діло своїх попередників, доповняв свою країну до культурного розвитку, розширив границі Молдавії, здобув для неї незалежність від Польщі і провадив успішно битви із своїми сусідами. Це період найбільшої могутності Молдавії, а Стефан — найславніший молдавський воєвода.

Від самого початку свого панування він старався усталити відносини з сусідами Молдавії. Хоча так само, як і його попередникам, Стефанові довелося складати присягу вірності польському королеві, однак згодом він розірвав з ним зв'язки і зробив Молдавію незалежною від Польщі.

Тоді, коли перша заява Стефана, зроблена польському королеві Казимірові III, була досить рабська, бо в ній говориться: «Мій наймилосердніший королю, приходжу, щоб скласти поклін Вашій Світлості від всіх моїх земель і всіх моїх людей, і я прохаю захисту від Вашої Світлості, та щоб я був задержаний у всіх моїх правах, в моїй області і моїх званнях», то вже заява з 16-го вересня 1484р., складена в Коломиї, містить важливі зміни: «З ласки Божої, я є господарем землі молдавської, але, за звичаєм моїх попередників, складаю присягу з усіма моїми землями і всіма моїми людьми, вірності Вашій Світлості, Вашим наступникам та короні Польщі...»

В заключній умові Стефан зобов'язується допомагати королеві в усіх його війнах та «не починати війни і не жадати миру без дозволу Казиміра». В свою чергу король запевняв «старі границі, такі, якими вони були від початку землі молдавської, зі всіх сторін; король не жадатиме миру без відомості воєводи Стефана в тому, що стосується границь Волощини і землі Молдавської».

Поширюючи кордон на південь, Стефан розпочав війну з волоським воєводою Мунтенію, Владом Цепешом, внаслідок чого здобув для Молдавії два важливі міста на бережжі Чорного моря: Кілію й Білгород (Акерман) (1462). У 1473 році Стефан переміг волоського воєводу Раду біля річок Мільков і Димовіци.

Угорський король Матвій Гуніят Корвін (1458-90), бажаючи підкорити Молдавію (у Матвія довго перебував Петро Арон, вбивця батька Стефана, якого угорський король хотів посадити на трон Молдавії), перейшов із своїм військом через Карпати, але в битві під Басю в 1467р. зазнав великої поразки. Та згодом, коли назрівала небезпека з боку Туреччини, молдавський воєвода сам визнав зверхність Угорщини, а та запевняла допомогу проти турків. Разом із військом Матвія, Стефан здобув велику перемогу над турками в битві біля Васлуй 10-го січня 1475 року. Наступного року турки під проводом султана Магомета знову напали на Молдавію, перемогли Стефана 26.7.1476 р. біля Нямцу спустошили все по дорозі й дійшли до самої Сучави. Щоб покарати Стефана за нові напади на Волощину, яка визнала зверхність Туреччини, султан Баязид II вирушив другим великим походом проти Молдавії 1484р. Цим разом турки здобули Сучаву, спалили місто і примусили Стефана віддати міста Кілію й Акерман.

Після смерті Матвія в 1490р., використавши внутрішні угорські непорозуміння, Стефан здобув незалежність з боку Угорщини, і Молдавія стала цілком самостійною державою.

За Стефана Великого на пограниччі Галичини і Буковини відбувалися заворушення українських селян проти польських панів. У 1489р. українські селяни, на чолі із своїм провідником Дмитром Мухом, розпочали повстання. На допомогу їм прийшов молдавський воєвода. Муха з десятитисячною масою людей-українців і волохів знищив панські добра на Покутті, по Галич і Рогатин. Пізніше до повстанців прилучилися і татари, і разом заподіяли стільки шкоди польським панам, що всі ті, за словами літописців — «мусили йти жебрати».

Тільки після отримання допомоги від польських магнатів із заходу і від пруських князів вдалося придушити повстання українських селян.

Іван Крип'якевич у розвідці «З історії Гуцульщини» (1923) подає ще деякі додаткові дані про ті селянські повстання. Він пише: «Муха був з роду православний українець, «простий хлопець», мабуть із Молдавії (Буковини), але «чоловік до зброї і до бою завзятий». Він зібрав на молдавській границі велику ватагу селян — число її на 9000 людей.— напав на Снятинщину і на дальші околиці аж по Галич і Рогатин, грабував, що можна було, а здобич вивозив у Молдавію. Поляки підозрівали, що він у змові з молдавським воєводою. Польський король скликав проти нього шляхетське військо. Муху розбито над Дністром і він утік сам ледве живий. Згодом було схоплено його зрадою: видала якась жінка, яку любив (як і Довбуша). Поляки заарештували його, відвезли до Кракова і Муха помер у в'язниці. Між його помічниками була дрібна шляхта з Березова: Василь, Гринь, Іван, Петро, Григорій.— король конфіскував їхні маєтки за те, що пристали до «схизматика» Мухи. Через рік, у 1491 році, знову з'явився тут якийсь Андрій Баруль з Молдавії, котрий звав себе спадкоємцем Русі, яку Казимир силою підкорив собі; його також зловили поляки»...

Одночасно з цим почалися ще більші утиски з боку польських панів. Щоб уникнути їх, багато українських селян кидали Покуття й переходили до північної Молдавії, де їх радо приймав Стефан Великий. Ці українські поселенці осідали поруч існуючого українського елементу на Буковині і Молдавії, значно збільшуючи кількість українців у цій державі. В 1491р. Стефан напав на Покуття і здобув Галич, Коломию і Снятин, відновивши попередні претензії до цієї землі.

Зірвання присяги вірності, допомога українським повстанцям на Покутті, зв'язок Стефана з Угорщиною, який він відновив у 1492 р. — все це не подобалося польському королеві і він тільки й чекав нагоди, щоб покарати свого підданого, який «зрадив присягу». У 1497р. польський король Ян Ольбрахт зібрав багато війська і під претекстом, що він іде походом на турків, перейшов Дністер та напав на Молдавію. В місяці вересня 1497р. польські війська, переходячи через Кіцмань, Шипинці, Михальче, нищили Буковину і дійшли до Сучави. Безсилий здобути це місто, що витримало облогу на протязі одного мі-

сяця, Ольбрахт почав відступати. Під час його поворотної дороги, в лісі Козмін, недалеко Глибокої, Стефан зробив засідку і 26-го жовтня 1497р, напавши на невідготовлених поляків, знищив їх майже цілковито.

Щоб віддячити полякам за їх підступний напад на Молдавію, Стефан, за допомогою турецького султана, напав влітку 1498 р. на Поділля і східну Галичину, пограбував ці землі, спаливши міста Тербовлю, Бучач, Підгайці, Галич, та забрав чимало бранців. Молдавський історик половини 17 ст., Грігорі Уреке, трохи перебільшуючи, пише таке: «(Стефан) взяв до полону більш як 100000 населення — чоловіків, жінок і дітей, яких поселив у своїй країні, так що до нині живе в Молдавії руська мова».

І. Крип'якевич так само згадує про цей похід воєводи Стефана, кажучи, що він зайняв Покуття аж по Золоту Бистрицю. Ось так характеризує І. Крип'якевич ставлення українського населення на Покутті до господарів Молдавії: «Молдавські воєводи зуміли з'єднати собі у Галичині симпатії. Свідоміші українці, особливо шляхта, вважали молдавські походи успішною зброєю проти Польщі і охоче давали підмогу молдаванам».

З наслідником Ольбрахта, королем Олександром, Стефан намагався жити у згоді. Границю між Польщею і Молдавією мали усталити команданти міста Чернівці і Хотина з боку молдавського, а зі сторони польської — намісники Кам'янця-Подільського. В 1501 р. Стефан вибачився перед Олександром за те, що не зміг прибути на його коронацію і передусім бажав, щоб устійнити спільну границю та щоб «визнати зверхність Молдавії над Буковиною». На цьому місці знову виступає назва Буковина для визначення території над Прутом, Серетом, Черемошем і Сучавою. Також і з цього документу видно, що окупація Буковини не була ще остаточно завершена навіть на початку 16 ст.

Під час війни польського короля Олександра з московським царем Стефан прилучив у 1502 р. ціле Покуття аж по Галич до Молдавії. Угорщина безуспішно старалася посередничати між Польщею і Молдавією в справі Покуття і Буковини. Стефан держав ці землі до своєї смерті (2.7.1504 р.). Командант міста Львова писав до польського короля, що «Стефан рекрутував у цій Буковині 3000 людей, які піддалися Молдаванові (читай Стефанові) і втекли до нього; він дав їм зброю і за два тижні мав би їх перевіряти». Далі повідомляє, що Стефан знищив сплати в Карапчеві і вимагав мита в Коломиї і Галичі: «Щоб Ваша Величність знала, що коли вона не вживе інших заходів у цих місцевостях (читай Буковині і Покутті), то всі українці напевно підуть до воєводи і багато збитошників вже тут є, і вони глузують собі з панів».

Всередині своєї держави змагався Стефан за зміцнення ладу і покращення стану найнижчої верстви (рабів), проти чого часто виступали бояри. Велику увагу він присвячував церковним справам своєї країни. Він заснував цілу низку монастирів: у Путні (де похований) 1469., в Петрівцях, Св. Іллі коло Сучави та Воронець біля Гурагумори; збудував багато церков (Реусени — Русини, Бадівці, Воловець) і поширив та розбудував замок Сучави. Мона-

стирі і церкви він наділяв багатими землями, що згодом творили власність буковинського релігійного фонду.

Воєвода Стефан склав багато торговельних договорів зі сусідніми державами, спровадив багато колоністів та бранців до Молдавії, заселяючи ними землі, які лежали облогом. Завдяки його колонізаційним заходам збільшилося населення та піднісся добробут Молдавії.

Стефан Великий був справжнім приятелем українців, гідно оцінював українське населення на землі Молдавії та показав себе визначним протектором української культури. Всі написи по церквах чи гробах, що залишилися від того часу в Молдавії, є церковно-слов'янські з місцевими впливами. Широко відомою осталася слов'янська евангелія з монастиря Гумори і Путни. Для зміцнення зв'язків із Україною Стефан одружився з київською княжною Євдокією, з якою жив чотири роки (від 5.7.1463 р. до 25.11.1467 р.). Княжна Євдокія була сестрою київського князя Семена Олельковича, який називав себе «царем Семеном». Вона похована в церкві св. Миколая в Ясах. Так само Стефан стояв у тісних зв'язках з Олександром Ягайлом, який у 1492 р. перебрав провід Великого князівства Литовського.

У своїх грамотах і в себе дома молдавський воєвода вживав церковно-слов'янську мову із сильним місцевим українським забарвленням. За це його любив український народ в Молдавії; українське населення Буковини складало про нього пісні, а згодом влаштовувало прощі до монастиря Путна і фортеці Сучава.

«Пісня про воєводу Стефана» — це одна з перлин української народної творчості 16 ст. На підставі фахових досліджень стверджено, що вона виникла на Буковині і написана покутським говором. Зміст пісні про воєводу Стефана такий:

Дунаю, Дунаю, чом смутен течеш?
Ой як же мені не смутно течи,
Що дно ми топчуть студені криниці,
А по середині рибоньки мутьять.
На версі Дунаю три роти стоють:
Перша турецька, а друга татарська,
Друга татарська, а третя волоська.
В турецькій роті шаблями шермують,
В татарській роті стрілками стріляють,
В волоській роті сам Штефан войвода.
В Штефановій роті дівонька плачеть,
Дівонька плачеть, плачучи повідать:
«Штефане, Штефане, Штефан войвода,
Або мене пійми, або мене лиши!»
А што ми он речеть Штефан войвода?
«Гей, красна дівце, піймил бих я тя,
Піймил бих, дівонько, не рівна ми єс».
Дівонька рекла: «Пусти мя, Штефане!
Ой скочу я в Дунай, Дунай глубокий,
А хто мя доплинеть, его я буду».
Ніхто не доплинул красну дівоньку.

Доплинув дівоньку Стефан войвода
І взяв дівоньку за білу ручку!..
«Дівонько, душенько, мила ми будеш».

Пісня була записана чеським ученим Яном Благословом у 1571 р. Цю пісню перейняв Благослов од «найлюбішого о Господі брата Нікодима», що її приніс із Венеції. З українського боку студії над нею переводили І. Франко (1907 р.), С. Томашівський (який думає, що тут мовиться про семигородського воеводу Стефана Баторія), Бронислав Кобилянський, І. К. Білодід.

г. Буковина під зверхністю Туреччини (1514—1774)

га. Суперечка між Молдавією і Польщею.

Син Стефана Великого, **Богдан III Однокий (1504—1517)**, хотів помиритися з поляками. За зречення Покуття йому обіцяли польську королівну Єлисавету, як дружину. Коли ж поляки не дотримали умови, Богдан відібрав Покуття, з великим військом напав на Східну Галичину влітку 1509 р., дійшов аж до Львова, пограбував Рогатин і Галич, забравши велику здобич і багато полонених. У відплату поляки, під проводом краківського воеводи Николи Каменецького напали восени 1509 р. на Молдавію, вигублювали всіх, включно із старими і жінками, спалили багато міст, між ними Шипинці, Чернівці, Хотин, Дорогой і Ботошани, та подолали Богдана під Хотином. Внаслідок цієї поразки Богдан мусив підписати договір з 17.1.1510 р., в якому зрікався Покуття і присягнув польському королеві на вірність. Щоб оминути нових претензій угорського короля Володислава щодо Молдавії, Богдан звернувся за допомогою до Туреччини і визнав султана Селіма за свого зверхника. Від 1514 р. — на протязі 260 років — Буковина визначала зверхність Туреччини.

Залежність молдавського воеводи від Туреччини полягала в тому, що: 1) Молдавія мусила платити султанові щорічну данину, яка постійно збільшувалася і до якої долучувалася низка інших видатків та дарунків, найбільше при назначенні нових воевод. Щорічна данина (трібут) була назначена у висоті 4000 золотих; зросла при кінці 16 ст. у кільканадцять раз. 2) Вибраних на основі попередньо усталеного порядку молдавських господарів-воевод султан згодом затверджував. Спочатку господарями були місцеві люди (з роду Мушатів), згодом і чужинці, особливо греки. Після 1711 р. турецький султан назначав безпосередньо сам молдавських воевод. 3) Молдавські воеводи зобов'язувалися допомагати туркам у їхніх війнах з країнами, що межували з Молдавією. 4) Турки мали право тримати свої військові гарнізони на всій території Молдавії; за це турецький султан обіцяв боронити Молдавію від нападів агресора.

Через такі нововиниклі обставини молдавська держава на про-

тязі всього турецького періоду чимраз то більше занепадала. Воеводи втрачали авторитет, вони були лише турецькими урядовцями, які не дбали про справи краю і народу, а тільки про свої особисті. Боротьба за молдавський престол загострювалася, вона спричиняла часті внутрішні війни між окремими претендентами і викликала невдоволення серед бояр та інших верств. Постійні данини, що їх платилося туркам, збільшували податки, які обтяжували населення. Нові порядки вплинули на те, що чужинці перестали приходити до Молдавії, торгівля і хліборобство підупали, люди бідніли. Розпочалися соціального порядку розрухи, бо бояри та монастирські власті надмірно утискали закріпачене населення. До всього цього треба ще додати низку нападів сусідніх держав, які грабували і спалювали міста і села Молдавії у відплату за війни, що їх вела Туреччина, по стороні якої билися також і молдавські частини. При кінці турецької зверхності населення Буковини зубожіло, багато людей покидало колись приваблюючу країну, Молдавія оберталася в малозалюднену країну.

У відношенню до українців воевода Богдан III продовжував політику свого батька. До нього пристав під час походу на Галичину великий гурт української шляхти: Григорій, Сенько, Гринча, Григор, Фича, Івасько Березовський і ін.; за це проголошено їх зрадниками і сконфісковано їх майно. У 1511 р. заборонено українському духовенству з Галичини їздити за священнями у Молдавію, бо підозрювали, що воно там зраджує таємниці польської держави.

З-поміж багатьох воевод, які владували після Богдана III, лише кілька вийшли поза внутрішні інтриги й адміністративну працю і залишили за собою сліди в історії.

Петро Рареш (1527—1538 і 1541—1546) — відомий війнами, що їх провадив з поляками. Відновивши претензії на Покуття, він двічі нападав на цю землю, але щоразу невдало. Перший раз зазнав великої поразки 22 січня 1531 р. під Обертином (Покуття); внаслідок цього польські війська наступного року зайшли на Буковину, спалили і пограбували Чернівці та сусідні села. У 1535 р. вдруге вчинив Рареш свій напад на Покуття, але й цього разу безуспішно. Останній напад молдавських господарів на Покуття відбувся в 1572 р. за Івана Жорстокого, названого також Івоня або Йон-Вода чел Кумпліт. Цим разом спалено багато місцевостей і забрано багато людей. Ворожнечу з Польщею, розпочату Стефаном Великим і продовжувану Богданом III, загострив Рареш; вона тривала аж до упадку двох сусідніх країн і викликала багато знишень, особливо на двох українських пограничних землях: Буковині і Покутті. Спочатку суперечка ішла за визнання залежності, потім за приналежність Покуття, а в останній фазі це вже була просто відплата за участь молдавських військ на стороні Туреччини у війнах, що їх провадила Польща з отоманською імперією.

Ослаблена Молдавія через невідповідну політику воєвод відносно сусідів мусила здатися на ласку свого протектора — Туреччину. А остання, крім піднесення річної данини, яка за Рареша виносилася 10000 дукатів, а за Петра Кульгавого в 1547 р. — 30000 дукатів, ще й не раз нападала на свою піддану провінцію та її ограбовувала. У 1538 р. султан Соліман II спустошив Сучаву і відтоді призначав воєводою того, хто більше платив. На місце прогнаного Петра прийшов Стефан Лакуста. Одним із його наступників на молдавському престолі був авантюрист Якб Гераклід Деспот (1561—1563), який заснував у Сучаві вищу школу і спровадив до Сучави й Хотина німецьку заложу. Александр Лапушнянул, який двічі був воєводою (в 1552—61 і 1564—68 рр.), налагодив приятні зв'язки з Західною Україною. Він став фундатором «волоської церкви» у Львові і, разом зі своєю жінкою Роксандрєю подарував перемиській катедрі срібний кивот із моцями та ручний хрест, по-мистецькому вирізьблений 1557 р.

В часах Александра Лапушнянула, у 1564 р. перенесено столицю Молдавії із Сучави до Яс, після чого поступово підупадає вага Буковини в житті молдавської держави, а одночасно й український вигляд країни. Поволі місце української мови і культури, що дотепер домінували на дворі воєводи, у церкві, школах і всіх публікаціях, щораз то більше займає румунська мова. Щойно за Василя Лупула румунська мова офіційно замінила українську. За воєводи Єремії Могили (1595—1607) було повернено столицю до Сучави, однак тільки на короткий час, бо за його наслідників знову центром воєводства стали Яси.

гб. Вплив козаччини на розвиток подій у Молдавії.

Починаючи з другої половини 16 ст. на історичний розвиток Молдавії починає мати вплив новий політичний і військовий чинник — українська козаччина. Створена в 15 ст. над долішнім Дніпром людьми, які любили волю і не хотіли переносити утиски польських панів, козаччина перетворилася в половині 16 ст. в організовану формацію, яка брала активну участь в упорядкуванні цієї частини Європи і в 17 ст. поклала основи під будову української гетьманської держави.

Тоді, коли спочатку головну увагу звертали козаки на боротьбу з татарами і турками і тому не раз нападали на Молдавію — васальну державу Туреччини, то пізніше вони змагалися за звільнення української землі з-під польської влади і за створення української незалежної держави. У своїх походах проти Польщі чи змаганні за створення нового союзу, який протиставився б як Польщі, так і Туреччині (за Хмельницького), — козацькі частини мали зв'язки із молдавським князівством, переходили і змагалися на Буковині, співвирішували також долю й цієї землі.

Козацький гетьман **Дмитро Вишневецький** двічі ходив походом на Молдавію, де воював проти турків. Свої плани відносно молдавського престолу базував на підставі спадкового права: Вишневецький був онуком по своїй матері Стефана Великого і сестринком Петра Рареша. У 1553 р. Д. Вишневецький із своїми козаками переплив Дністер на чайках і наніс багато шкоди турецьким залогам в Молдавії і Волощині. Він шукав союзників, щоб дістати від них допомогу та звільнити Україну, Молдавію і Волощину з-під турецького та польського панування і створити з них сильну, незалежну державу. У 1564 р. при черговім поході на Молдавію. Вишневецького спіймав молдавський господар Стефан Томша і передав султанові. У Царгороді він загинув смертю мученика, повішений на гак за ребро.

Дмитро Вишневецький

1574 р. молдавський воєвода **Івоня (Іван Жорстокий) (1572—74)**, закликав козаків на допомогу в боротьбі проти турків. Разом з козацькими відділами, якими керував отаман Свирчевський (Свирговський), **Івоня** кілька разів переміг турецько-волоську армію в битвах біля Жіліште, Браїли, а козаки самі визволили твердині Бендери і Акерман. Тільки завдяки зраді кількох молдавських бояр турки оточили козацько-молдавські війська при гирлі Дунаю біля Рошкан і забрали їх до полону.

Про участь запорозьких козаків по боці Молдавії в змаганні за визволення з-під турецького протекторату згадують сучасники тих подій, літописці Азаріє і голандець ван Іссельт. Останній пише, що козаки залишилися вірними Івоні, вони боролись по-геройськи «аж до смерті». Автор польської історії «Боротьба ляхських народів» подає, що отаман Свирговський (так його називає й українська народна пісня) прибув до Молдавії з 1300 козаками та що він керував окремим відділом молдавської армії. В українській народній пісні також згадується про цей період українсько-молдавських взаємин:

Ой пан пишний, пан Свирговський,
А ще другий пан Зборовський,
А ще третій Морозенко,

А ще четвертий пан Горленко.
 Що із волохами турок дреться,
 А із татарами волох б'ється.
 Да волоську землю руйнують.
 Плюндрують, ще й не милують.
 Ой ми, волохи, ми, християни,
 Да не милують нас бусурмани:
 Ви, козаченьки, за віру дбайте,
 Нам, християнам, на поміч прибувайте!
 А козаченьки за віру дбають.
 Волохам-християнам поміч посилають,
 Трублять в труби, в сурми вигравають.
 Оченьками козаченьків з України проводжають

Під час внутрішніх суперечок між претендентами за молдавське господарство, у 1577 р., козаки захопили Молдавію і посадили свого отамана **Івана Підкову** на престіл у Ясах. Іван Підкова видався за брата господаря Івоні і на тій підставі здобув собі становище воеводи Молдавії. Та швидко поляки виступили проти нього за те, що він на власну руку воював проти турків. Маючи проти себе і поляків, і турецьку владу, яка хотіла настановити господарем Петра Кульгавого, Іван Підкова покинув Молдавію при кінці грудня 1577р., після двомісячного панування в Ясах. Зловлений в Немирові польським командантом Збаразьким, був ним відсланий до короля.

Іван Підкова

Помимо всіх запевнень з боку Сенявського, польського емісара при Січі, король Стефан Баторій стяг голову Підкові у місті Львові. Проти цього варварського вчинку Стефана були гострі протести з боку поляків і чужинців. Козаки взяли тіло Івана Підкови і його поховали з великими почестями в Каневі.

У 1583 р. козаки перейшли Дністер, завдали великих втрат турецьким залогами і повернулися на Україну із значною здобиччю, особливо з гарматами, здобутими у Бендерській фортеці.

При кінці 16 ст. на Правобережжі вибухнули великі козацько-селянські повстання проти польських панів під проводом **Северина Наливайка** та запорозького отамана **Григорія Лободи**. Обое провідників українських козацьких сил налагодили зв'язки із німецьким цісарем Рудольфом II і готували війну проти Туреччини. Щоб примусити молдавського воеводу до протитурецької війни, 1593 р.

Лобода напав на південну Молдавію і здобув місто Бендери (Тягиню). При повороті через Дністер молдавський воевода Арон завдав великих втрат козацькому війську. Наступного року, в жовтні 1594 р., Наливайко і Лобода перейшли Дністер коло Сороки і під Сучавою розгромили військо Арона, здобули столицю Яси і забрали багато полонених на Україну. Сам воевода мусив утекти до Волощини. Після цього Арон помирився з козаками і німецьким цісарем і в 1595 р. разом з ними воював в Молдавії і в Семигороді проти турецьких військ. У 1596 р. Лобода і Наливайко загинули в боротьбі проти поляків.

Повторюючи свої попередні претензії, поляки в 1594 р. настановляють на престіл Молдавії Єремію Могилу, якого прогнав у 1600 р. Михайло (Мігай) Хоробрий, той, якому вдалося на короткий час об'єднати в одне ціле Молдавію, Волощину і Семигород.

В боротьбі за Семигород і Молдавію, між Мігаєм, якого підтримувала Австрія і Туреччина, і воеводою Замойським, провідником польсько-козацьких військ, останні здобули повну перемогу. За цю допомогу козаків Варшавський сейм у 1601 р. офіційно визнав козаків і скасував засуд, що його він виніс після повстання Косинського і Наливайка.

В 1620 р. поляки почали війну з турками, яка провадилася на території Молдавії. В поході гетьмана Станіслава Жолкевського на Молдавію взяв участь також Михайло Хмельницький, старшина загону охочих «стрільців» з Чигиринщини. В цьому поході, разом з Михайлом Хмельницьким, був також його син Богдан. В бою з татарами під Цецорою, біля Яс, в жовтні 1620 р. Михайло Хмельницький загинув смертю хоробрих, а Богдан потрапив до турецького полону, де «лютої неволі зазнав два роки». Після цієї поразки щойно в 1621 р., коли на допомогу королеві Володиславові прийшов гетьман **Петро Конашевич-Сагайдачний** з козаками, було переможено турків.

Під Хотином напроти себе стояли 200000 турецького, волоського і татарського війська під проводом султана Османа II і 45000 поляків під проводом Яна Хоткевича та 30000 запорожців під проводом П. Сагайдачного. Козаки творили окремі відділи й окремі табори. Почавшись 2-го вересня 1621 р., битва продовжувалася впродовж 15 днів. Козаки билися по-геройськи, і тільки завдяки їх завзятості було здобуто одну з найбільших перемог над Туреччиною. В мировім Хотинським договорі фортеця Хотин перейшла знову у власність

Молдавії. Перед битвою поляки обіцяли українцям задовольнити їхні релігійні та національні домагання, але після перемоги над турками вони вже не потребували козацької допомоги і не дотримали своїх запевнень. Ба що більше, польський уряд зобов'язувався пригнітити козацьку «сваволю», не допускаючи, щоб козаки йшли походом у Туреччину й Крим. Поведінка поляків була тим більш болюча, що визначний український полководець і державний муж гетьман Петро Сагайдачний за участь у польсько-турецькій війні заплатив своїм життям: він помер у 1622 р. від ран, що їх дістав під Хотинном.

Незабаром після битви під Хотинном, в 1623-28 рр., відбулися на Буковині значні народні повстання проти національного і соціального пригнічення. Молдавські воєводи за допомогою турецького війська безжально розправилися з українським населенням.

Польсько-турецька війна, яка знов розгорілася в 1634 р. і провадилася на території Буковини, спричинила чимало лиха: багато місцевостей було спалено, народ пограбовано, а людей забрано до полону. В цій війні по стороні султана брали участь татари, козаки, війська Молдавії і Волощини: всі ці частини нараховували понад 100000 людей. Тоді королем Польщі був Володислав IV Ваза.

Одним із видатніших молдавських господарів у 17 ст. був **Василь Лупул** (1634-53). За його володіння введено офіційно румунську мову в Молдавії. З особою Лупула зв'язані плани українського гетьмана **Богдана Хмельницького** про створення українсько-волоської держави, довкруги якої мав би повстати більший союз східних держав, що цілковито перемінило б політичне становище в східній Європі. Орієнтуючись на васалів Туреччини, Хмельницький хотів, у першу чергу, виключити Польщу з політичної гри.

Реалізуючи свої плани, Б.Хмельницький насамперед налагодив добросусідські відносини з князівствами Молдавії, Волощини і Семигороду, які хоча й були залежні від Туреччини, все ж таки вели певну окрему зовнішню політику, стоячи в близьких зв'язках з Польщею. Найбільшу увагу звернув український гетьман на найближчого свого західного сусіда — Молдавію.

Визвольна українська війна 1648 р. з її блискучими перемогами над Польщею викликала те, що Молдавія почала міняти своє відношення до України. Вже в жовтні 1648 р. молдавський воєвода Василь Лупул прийняв з великими почестями українських послів і погодився на домагання: не пропускати в Молдавію поляків і для цього потопити всі пороми на Дністрі. В дійсності В. Лупул зробив це не з симпатії до українського повстання, а під тиском зростаючої української сили. Потайки він і далі допомагав Польщі: інформував про події на Україні, про плани Порти й інтригував проти Хмельницького. Спочатку Хмельницький хотів дипломатичним шляхом приєднати Молдавію, але Лупул ухилився від рішення, і тоді гетьман вирішив його примусити до цього.

Підготовляючи похід на Молдавію, в серпні 1650 р. Хмельницький зібрав великі частини війська, які нараховували від 30 до 70 тисяч козаків, добірно озброєних. Сам чигиринський полк

мав 20 гармат, інші — по шість-сім. На підмогу Запорозькому війську прийшли також кримські татари. На початку вересня біля Ямполья головна частина українського війська на чолі з Богданом Хмельницьким перейшла Дністер, здобула місто Сороку, і блискавичним маршем дійшла до столиці Молдавії.

Українські полки під командуванням брацлавського полковника Данила Нечая захопили Яси, звідки Лупул втік до Сучави. Після цілковитої поразки молдавський воєвода почав переговори, приймаючи умови Хмельницького. В. Лупул зобов'язався зірвати відносини з Польщею, сплатити козакам і кримському ханові велику контрибуцію і дав згоду видати свою молодшу дочку Розанду (Роксандру), — старша дочка Олена була віддана за литовського гетьмана Януша Радзивіла — за старшого сина Богдана Хмельницького — **Тимоша**.

Спочатку Лупул дотримувався взятих на себе зобов'язань і навіть посередничав Хмельницькому в налагодженні дипломатичних зв'язків з Волощиною і Семигородом. Пізніше, коли українському гетьманові менше щастило у його війнах з Польщею, молдавський воєвода ухилився від невиконання договору з вересня 1650 року. Хмельницький старався використати свої впливи при Порті проти Лупула, а коли це не помогло, гетьман вирішив знову діяти силою.

Розанда і Тиміш Хмельницькі

Весною 1652 р. Богдан Хмельницький вирядив до Молдавії Тимоша з значним козацьким військом. Щоб не допустити до українсько-молдавського союзу, польське військо під проводом коронного гетьмана Калиновського напало на Тимоша. Йому на допомогу прийшов Богдан, і вони разом розгромили 22-23 травня 1651 р. поляків під Батогом. Відразу ж Тиміш пішов із своїм відділом до Молдавії. На цей раз Лупул не міг більше відмовлятися від зближення з Україною, і 31 серпня 1652 р. відбулося гучне весілля Тимоша з прекрасною Розандою. Після шлюбу Тиміш із своєю дружиною переїхав у Чигирин.

Цей шлюб мав важливе політичне значення в дальшому розвитку подій у прикарпатських князівствах. Відтоді Молдавія в широму союзі виступає разом із Хмельницьким. Рівночасно це зближення викликало занепокоєння у Волощині і Семигороді, де довідалися про плани Хмельницького і Лупула створити українсько-молдавську державу. Господар Волощини Матвій (Матей) Басараб і князь Семигороду Юрій II Ракоці одержали згоду від султана скинути Лупула. Цим заходам сприяли також внутрішні заворушення в Молдавії, де частина бояр під проводом логофета-канцлера Стефана Георгіци повстали проти Лупула. Семигородські війська під проводом Кімені й волоські, очолювані полководцем Дукою, вдерлися в Молдавію, 6-го квітня захопили Яси і настановили Георгіцу воєводою Молдавії. Лупул втік на Україну, а звідти до Константинополя, де намагався відновити прихильність Порти до себе.

Новопосталий уклад політичних сил швидко став несприятливий для України, бо Георгіца разом із Ракоцієм і Басарабом підтримували Польщу. Щоб не допустити до антиукраїнської коаліції з Польщі, Молдавії, Волощини і Семигороду, українські війська під проводом Тимоша Хмельницького і полковників Богуна, Носача, Глуха і Пушкаренка разом з 8000 козаками знову подалися до Молдавії. Знищивши перший опір в місті Сорока, козацькі війська в короткому часі здобули Яси, прогнавши Георгіцу. Цим разом Тиміш Хмельницький не задовольнився тільки встановленням Василя Лупула на молдавський престіл: він хотів цілковито знищити ворожий союз, що сприяв планам Польщі, і поставити у Волощині людину, яка була б по боці України. В дальшому своєму поході українські війська розбили біля с. Поприкани семигородців з полководцем Кімені, примусивши їх утікати в Трансільванію. Організувавши разом з Лупулом молдавські частини і приєднавши їх до козацьких, Тиміш Хмельницький пішов походом на Волощину, де 12 травня 1653 р. розбив під Фокшанами війська Матвія Басараба. Прямуючи до столиці Волощини, Тиміш розбив удруге волоські війська під с. Шапле над річкою Теляжен. В міжчасі на допомогу волохам прийшли польські війська та кінні частини з Семигороду. В третій і вирішальній битві, що відбулася над річкою Фінта, притокою Яловиці, недалеко Торговець, 17-го травня 1653 р. спочатку переважала козацько-молдавська сторона і тільки надзвичайна

буря із зливою привернула перемогу волосько-польсько-семигородській коаліції. Після поразки В. Лупул втік в Галац, а Тиміш Хмельницький, разом із невеликим відділом козаків, прорвався з оточення і повернувся до Чигирина.

Після цієї поразки Георгіца розбив ще раз війська Лупула біля Тиргу-Фрумос і вдруге став господарем Молдавії. Частина молдаван, разом з залогою міста Сучава, осталися по стороні Лупула. В Сучаві переховувалася також дружина Лупула.

Идучи ще раз на допомогу своєму тестеві, Тиміш Хмельницький із кількома тисячами козаків вирушив 3-го серпня 1653 р. у Молдавію і вже 10-го серпня знаходився під Сучавою. Прорвавши оточення молдавсько-угорських військ, Тиміш вступив у Сучаву, очоливши оборону колишньої молдавської столиці.

Блискавичний похід Тимоша в Молдавію викликав чимале занепокоєння в Туреччині, Польщі, Семигороді, Волощині і навіть Франції. Всі ці держави побоювалися сильного українсько-молдавського союзу, що його мав очолити Тиміш Хмельницький. Турецький візир Азем Магомет із Стамбулу вимагав від гетьмана України, щоб той відкликав сина з Молдавії, Польський король Ян-Казимир послав Стефанові Георгіци на допомогу війська під проводом Кондрацького. Те саме зробили семигородський князь Ракоці і волоський воєвода Матвій. Проти козацького війська та сучавського гарнізону стояла 20-тисячна армія, складена з поляків, угорців, волохів і молдаван — прихильників Георгіци. Тиміш завзято обороняв на протязі трьох тижнів сучавську твердиню, завдавши тяжких втрат оточуючим ворогам. Під час одного наступу 2-го вересня 1653 р. гарматний набій вдарив у віз, біля якого знаходився гетьманіч, і тяжко Тимоша поранив. Через чотири дні Тиміш помер від ран, а команду оборони перебрав український полковник Микола Федорович. Через брак харчів і амуніції 9-го жовтня 1653 р. оборонці Сучави здалися на почесних умовах. Українські частини дістали право повернутися на Україну. Козаки забрали з собою тіло Тимоша Хмельницького, і його поховано 22-го грудня 1653 р. в Чигирині. Український гетьман важко переживав смерть улюбленого Тимоша, «але радів, що його син живий в руки ворогів не дістався».

Постать гетьманіча Тимоша Хмельницького тісно пов'язана з історією Буковини; пам'ять про нього збереглася в легендах серед населення української окраїни, обороняючи яку, він загинув. Хоча ще дуже молодий (уроджений 1632 р.), Тиміш визначався надзвичайною хоробрістю, а одночасно був і прекрасним воєнним стратегом. Сучасник, Павло Алепський, син антиохійського патріарха, який перебував у той час у Молдавії, оповідає, що Тиміш «то стріляв з лука правою рукою, то стріляв з нього лівою рукою, рубав шаблею, стріляв з

рушниці... такий добрий він був іздець, і як блискавка кидався на сидлі».

Козацькі походи в західні українські землі мали потужний відгук і на Буковині. Українське населення в Молдавії й Буковині радо вітало українських козаків і подавало їм допомогу. Під впливом визвольної боротьби Богдана Хмельницького в ті часи на Буковині відбулися повстання українського населення проти турецько-молдавського поневолення. Дослідник доби Хмельниччини І. Крип'якевич характеризує реакцію українців з північних частин молдавського воєводства на походи Хмельницького такими словами: «Визвольна війна 1648 р. захопила також і деякі райони Молдавії. Там виник селянський рух, і молдавські повстанці, яких називали «левенцями», подавали допомогу українським селянам на Поділлі і в Галичині. Загони «опришків», карпатських повстанців, переходили в Молдавію і брали участь в боротьбі проти молдавських бояр. Багато молдаван було в козацькому війську». Про те, які саме частини Молдавії допомагали у визвольній боротьбі України, точніше пише К. І. Стецюк: «З земель Північної Буковини і Бесарабії, які були під владою залежного від Туреччини молдавського господаря, загони повстанців йшли на допомогу своїм братам...»

В 1654 р. воєвода Стефан Георгіца склав мирову угоду з Хмельницьким, стараючись жити в згоді з українською державою, та, однак, не зрікався своїх зв'язків із Польщею.

У другій половині 17 ст. Молдавією володіли багато незначних господарів, які, разом з турками, вели боротьбу з поляками та іншими сусідами.

Український гетьман **Петро Дорошенко**, який змагався за незалежність України і прилучення до неї західних українських областей, двічі допомагав туркам (1667 і 1672 рр.) військами в їхній боротьбі проти Польщі. Більшого значення набрав похід з 1672 р., коли турецький султан із сильною армією, до якої долучилися татари, Дорошенко з 12000 козаків та васальні господарі Молдавії і Волощини, вирушив проти поляків. Бої відбувалися на Поділлі, а об'єднані армії дійшли аж під Львів. Поляки змушені були підписати мир в Бучачі, в якому вони зрікалися твердині Кам'янець, що залишалася залежною від турків.

Перемога польського короля Яна Собеського (1672—1696) під час облоги Відня в 1683 р. над об'єднаними турецько-молдавсько-(Константин Кантемір) волоськими арміями завдячується великою мірою козакам (15000 під командою наказного гетьмана Остапа Гоголя), які були на стороні поляків і мали добрий досвід у боротьбі з турками. Після перемоги під Віднем козаки переслідували відступаючих татар, перейшовши ще раз Угорщину, Волощину і Молдавію.

Про боротьбу козаків з турками і татарами в Молдавії на переломі 1683-84 рр. є багато повідомлень в архівах Міністерства закордонних справ Франції. У них повідомляється, що козацький генерал Кониський (також Куниський) бо-

ровся на протязі трьох днів проти 30-тисячної армії татар і турків, з яких 20 тисяч було забитих. Козаки примусили також молдавського і волоського воєвод виступати проти турків.

Війна між турками й поляками продовжувалася в 1685-86 рр. на території Буковини. Ян Собеський переміг турків у битві під Боянами в 1685 р., здобув Сучаву та побудував у цьому місті укріплення. Повертаючись з Молдавії, польський король забрав мошці Святого Івана Нового з Сучави в 1686 р. і перевіз їх до Жовкви, де вони перебували аж до 1783 р., коли цісар Йосиф II наказав повернути їх до Сучави. Собеський забрав у полон сучавського митрополита Доситея разом з його скарбами. Останній був українського роду з Галичини. Польські частини окупували Буковину аж до 1699 р.

гв. Боротьба за Молдавію між Туреччиною, Росією і Австрією.

Після програту війни з Австрією і підписання мирової угоди в Карлівцях (Туреччина, Австрія, Польща, Росія і Венеція) в 1699 р. Туреччина втратила Семигород і Поділля, а її влада над васальними країнами постійно слабшала. Від тієї дати чимраз то більший вплив на Молдавію, а в тому числі і на Буковину, починають мати дві нові потуги: Росія й Австрія. Перша, дійшовши до Чорного моря, провадить часті війни з Туреччиною, які відбувалися переважно на території васальних наддунайських країн; друга, забравши Семигород, стала безпосередньою сусідкою Буковини. В повторних війнах, що відбувалися між Туреччиною і Росією чи Туреччиною і Австрією, Буковину не раз окупували російські або австрійські війська, аж нарешті в 1774 р. вона остаточно припала Австрії.

Під час шведсько-російської війни на Буковину прийшли шведи, які після поразки під Полтавою (8.7.1709) шукали захисту в Молдавії. Разом з ними відступав і гетьман Іван Мазепа. Він помер у Бендерах 3.10.1709 р., а в 1712 р. був перенесений до болгарської церкви св. Юрія в Галаці. Там же, в Бендерах, був обраний на гетьмана Пилип Орлик та складена Конституція Української Держави з 1710 р.

У дорозі з Бендер до Кракова гетьман Пилип Орлик переїжджав через Буковину — збереглися про нього пам'ятки в місцевості Вашківці над Черемошем.

Вперше з'вилися російські війська на Буковині восени 1709 р., коли вони прийшли з Покуття, щоб прогнати звідти рештки армії шведського короля Карла XII. Бої відбулися в лісах Михальче, під горою Цецина, де шведські війська зазнали нової поразки. Проте шведи залишилися на Буковині аж до 1712 р.; в цей час особливо потерпіли Чернівці. Шведи змушені були грабувати, часто погано поводитися з населенням. Згодом вони подалися на Туреччину.

Щоб покарати турків за те, що вони підтримували Карла XII та українських козаків, Петро I напав на Молдавію. До нього прилучився молдавський господар Дімітріє Кантемір (походив з кримських татар), який підписав з москалями таємну угоду. В битві під Станілесштами над Прутом у 1711 р. російсько-молдавські війська були переможені і Петро мусив відступити з Молдавії.

Після такого негідного поступування Д.Кантеміра Туреччина втратила довір'я до місцевих воєвод і відтоді почала настановляти на престол Молдавії людей з Фанару, передмістя Царгороду, переважно греків та албанців. Почався, таким чином, в історії Молдавії т. зв. період фанаріотів, що тривав від 1711 р. до 1821 р. В цьому часі наставні воєводи Молдавії ще частіше змінювалися, ніж раніше, і всю увагу звертали тільки на те, щоб особисто розбагатіти. З-поміж фанаріотів, які володіли в Молдавії, можна згадати таких володарів: Маврокордат, Раковіца, Калімах, Гіка, Моруззі, Іпсіланті, Стурдза...

В цьому темному періоді в минулому Буковини історичну вагу мали тільки посилені втручання Австрії й Росії, які в своїх змаганнях за загарбання земель знесленої Туреччини чимраз то частіше переходили Буковиною. Тоді, коли Австрія не скривала своїх агресивних намірів, поминаючи хіба пропаговану необхідність т. зв. рівноваги сил, Росія вела свою імперіалістичну політику під маскою «протектора православних народів» у колишній отоманській імперії.

Під час нової австро-турецької війни війська австрійського цісаря вперше ступають на Буковину зимою з 1716 р. на 1717 р. і чеpez Кимполунг, Сучаву доходять до міста Яс яке й спалюють. Відповідаючи їм, молдавський господар Михайло Раковіца напав разом з частиною татар на Семигород. На пам'ять про цю подію поставив воєвода біля м. Вами 1717 р. кам'яний стовп, який називають «татарським стовпом».

Під час трьох війн, що їх провадила Росія проти Туреччини в 18 ст., московські війська кілька разів окупували на короткий час Буковину. У 1739 р. російський генерал Мюнх заїняв усю Буковину і Молдавію аж по Яси. Росія хотіла прилучити до себе Буковину назавжди і тому наказувала місцевим боярам і духовенству складати присягу вірності московському цареві. Після Београдського миру з 1739 р. російські війська мусили відступити з окупованих територій, але при цій нагоді вони забрали з собою багато населення з Буковини в Росію.

Другий прихід російських військ відбувся під час війни з Туреччиною в 1768 р., коли вони наголову розгромили турків і ті мусили звертатися за посередництвом до Австрії (1771 р.). Переговори тривали довго і безуспішно; вони повторилися під час першого поділу Польщі в 1772 р., але

так само без наслідків. Російсько-турецька війна відновилася в 1773 р., а окупаційні російські війська знаходилися на Буковині від 1770 р. до 1774 р. Австрія знову взяла на себе роль посередника. Все закінчилося тим, що австрійські війська зайняли Буковину (більше про ці події в розділі «Австрійський період»).

2. Державна організація і суспільний лад Молдавії (Буковини)

а. Устрій державний.

Воєвода. На чолі молдавської держави стояв воєвода, який називав себе також «господарем землі Молдавії». Ця українська назва походить від того, що в ті часи воєвода був власником цілого краю, особливо незаселеної землі. У своїх руках він скупчував виконавчу, законодавчу і судову владу, а в час війни був вождем військ. З бігом часу обсяг влади воєводи змінюється; з другої половини 16 ст. починається щораз то більше втручання бояр в компетенції воєводи, чим обмежується його попередня влада.

Хоча в Молдавії не було якогось усталеного закону про обсаду воєводського престолу, однак впродовж понад двох сотень років володіли там два роди: **Богданіди (1359—1374)** і **Мушати (1374—1552)**. Вже за Мушатів часто відбувалися внутрішні війни між різними претендентами на воєводське місце; вони помножилися після вимертя цього роду, коли кермо молдавської держави опинилося в руках одиниць різного соціального походження, згодом — чужинців, переважно греків та албанців. Немало до цієї самовбивчої ревалізації спричинювалася турецька зверхність, яка своєю політикою продажі молдавського столу тому, хто краще платив, заохочувала до боротьби за це становище різні авантюрно-комбінаторські одиниці.

Двірська старшина. Воєвода керував державою за допомогою двірської старшини, яка творила верству «великих бояр», що були своєрідними міністрами з виразно визначеними завданнями. Серед них найважливішими були: **великий дворник** (або **ворник**), який завідував і виконував обов'язки найвищого судді; він призначав по менших округах звичайних суддів-дворників; **логофет** або **логотет**, державний канцлер, начальник канцелярії воєводи; **паркалаб**, командант фортець і оборонних міст.

Двірська старшина творила **прибічну раду воєводи**, що була дорадчим тілом господаря молдавської землі. Він радився з нею головню в важливих державних справах: оголошення війни, складення умов з іншими державами тощо. Всі вищі бояри були одночасно і старшинами при війську, творячи військовий штаб воєводи. За військовим ступнем чергувалися: логофет, ворник, гетьман, вестієр, постельник, спатар, комис, пагарник, стольник, ключар і т.д.

Адміністрація. Крім цієї центральної державної управи, Молдавія була поділена на багато округ, що мали свою місцеву організацію. На теперішню Буковину припадали Чернівецька і Сучавська округи.

Начальник Чернівецької округи мав титул **старости**, сучавський — **паркалаб** (Сучава була в ті часи укріпленим містом). За помічників старости були логофети (писарі) і ватамани (судові слуги). Округи ділилися на околиці з намісниками на чолі, а громадами провадили двірники, яким допомагали ватамани. Уся адміністрація утримувалася з певного уділу зібраних від населення податків. При збірці податків часто траплялися великі надуживання, що викликало неприхильне ставлення населення до всяких урядовців. Хоча міста Молдавії мали свою самоуправу, все ж контролювали їх воєводські урядовці. Міста були організовані на взірць німецьких: міщани обирали з-поміж себе міську раду, що складалася з 6 або 12 паргарів (від німецького бюргер), які разом з начальником, званим шолтузом (від німецького шульц), керували містом. Вони розпоряджалися громадським майном, стягали податки і творили міський суд.

Судівництво. В Молдавії судівництво відбувалося за станами. Кожен стан мав окремі суди і окремих суддів. Для селян першим суддею був двірник, для бояр і резешів — староста або ісправник, для духовенства — єпископ. Від рішення цих судів був відклик до воєводи, який розглядав судові справи при співучасті бояр. Після програння справи в цій другій судовій інстанції програвець мусив платити подвійні судові кошти і часто терпів тілесну кару.

Як у всіх ділянках, так і в суді було багато надуживань і підкупства, включно з воєводською судовою інстанцією. Самі воєводи часто заводили безправство, особливо коли йшлося про власність. Наприклад, в 1551 р. воєвода Стефан VI забрав насильно від монахів монастиря Путна село Кучурів Великий, і ті мусили великою сумою відкупитися у воєводи. Так само при зміні кожного воєводи всі великі власники землі (бояри і монастирі) мусили просити в нового молдавського господаря підтвердження своєї власності.

За молдавського періоду власність і безпека життя на Буковині були zagrożені не тільки частими війнами й наскоками сусідів, але ще більше розбійництвом-розбишацтвом. Ховаючись по лісах, розбійники нападали щонайбільше на купців, які везли товар із Львова до Сучави. На протязі 17 і 18 ст. вони майже цілковито знищили торгівлю на Буковині. Одним із відомих таких ватажків-розбійників в околицях Чернівців — Хотина у 17 ст. був Дітин.

Податки так само стягалися за станом. Бояри, управителі монастирів і урядовці були звільнені від основних податків (для воєводи), зате усе тягар падав на міщан і селян. Крім різних податків, що йшли на утримання воєводського двору (десятина від овець, свиней і бджіл), мито та податки від міщан, були ще різні оплати: справниче, дворниче велике, дворниче мале тощо. Останні йшли на утримання урядовців та вищого духовенства. Тягар податків почав щораз то більше зростати, в дарі зі зростом данини, що її платив щорічно воєвода султанові.

6. Соціальна структура Буковини за молдавського періоду.

У порівнянні з іншими сусідніми країнами, в молдавській державі не було між окремими суспільними верствами-станами таких чітких границь, як, наприклад, у Польщі чи Угорщині. Там допускався перехід з одного стану в другий. Через службу на дворі воєводи чи за

послуги під час війни можна було дістатися до вищої соціальної верстви, почавши від невольника — аж до самого воєводи.

Головними верствами-станами за час молдавського періоду були, з різними підгрупами: бояри, духівництво, міщани, селяни, невольники.

Бояри. Посідачі великих земельних уділів та вищі державні урядовці творили верству бояр. Воєвода наділяв землею людей, які визначилися у війні, або ж вищих урядовців за допомогу при керівництві державою. Бояри володіли землею за допомогою осадників чи невольників, яких рекрутували переважно з воєнних бранців.

Відповідно до величини маєтків, бояри поділялися на «великих» і «малих». На Буковині розрізнялися три групи шляхти: бояри, мазилі і рупташі. Деякі історики до цієї верстви зачисляли також і резешів, які насправді творили переходовий стан між вільним селянством і малими боярами. Існування багатьох родів бояр викликало поступове затирання відокремленості шляхти від нижчих верств і давало змогу переходу з однієї категорії до іншої. В більшості цю роль сповняв переходовий стан резешів.

Назва **резеш** походить від латинського heres — дітич і означає селянина на діличній землі. Резеші — це нащадки осадників воєводи, яких той призначив на пограниччі Молдавії, в Кимполунгському повіті, над Черемошем (в Іспасі, Банилові, Вилавчу, Костинцях) та між Ірутом і Дністром (в П'ядиківцях, Іванківцях, Южинці, Кулівцях, Репужинцях, Кучурові Малім). Вони сиділи на своїх посіلوсях, були незалежні і користувалися з деяких виняткових прав, особливо щодо оплати податків і мита. Резеші мали право переселюватися з однієї місцевості до другої і звичайно жили гуртом, створюючи цілі села.

Стан **селянства** поділявся на три верстви: свободних селян, кріпаків і невольників-рабів. Свобідними селянами були ті, які сиділи на землі держави (воєводи). Через щораз то більшу роздачу воєводської землі боярам і монастирям, свободними залишилися тільки пограничні селяни, т. зв. резеші, та селяни в неприступних горах в Кимполунгському повіті. Вкінці також і збіднілі резеші втрачали свої права і ставали підданими бояр та монастирів.

Найбільше число селян творили **кріпаки**. Разом з роздачею воєводської землі, осадники цих земель ставали прикріпленими до господарства і не мали права самовільно його покидати; власник землі продавав її разом з підданими. Кріпаками ставали також воєнні полонені, яких здобувалося у сусідніх країнах. Найбільше таких полонених забирали з Покуття й Поділля, чим зміцнювався український елемент на Буковині на протязі 16 ст. До категорії підданих селян долучалися й добровільні поселенці з сусідніх країв, які сюди приходили на заклик бояр чи монастирів. Їм спочатку давалися певні свободи (від цього називалися ці села слободами чи слободзіями: Слобідка-Ширівці Долішні, Раранче Слободзія тощо), а з бігом часу вони їх втрачали і ставали звичайними кріпаками.

Піддані були зобов'язані відробити задувно панові певну кількість робочих днів, переважно 12 на рік, і давати десяту частину збіжжя.

зібраного з землі, яку обробляли. Вони були тільки орендарями панської землі, без права її продати чи поділити. Крім робочих днів і десятини панові, кріпаки зобов'язані були платити податки воеводі та брати участь у загально-громадських роботах. Незважаючи на це, їх стан був набагато кращий, ніж кріпаків у Польщі чи згодом у Австрії; це спонукало до переселення селян із сусідніх країн на Буковину. Проти різних надживань панів супроти своїх підданих почали виступати воеводи в другій половині 18 ст., видаючи постанови, що визначали права й обов'язки панів і кріпаків. Так, Константин Маврокордат видав 6 квітня 1749 р. постанову, на підставі якої піддані ставали особисто свободними; вони мали право на власну руку переселюватися туди, де їм найкраще відповідало. Пізніше, 1 січня 1766 р., воевода Гіка видав «Золоту грамоту», в якій точно визначив, що кожний підданий має робити панові тільки 12 днів на рік і платити десятину плодів.

Невільниками на Буковині були тільки цигани і татари, і вони становили цілковиту власність панів. Їх використовували як домашню обслугу чи як ремісників-ковалів. Поза випадками вбивства, суд над невільниками провадили пани самі.

Головним заняттям селян було рільництво і скотарство. Рільництво знаходилося на низькому рівні, а багато землі було покрито лісами.

Міщанство, яке в часи молдавського періоду знаходилося на Буковині тільки в трьох містах: Чернівцях, Сереті і Сучаві, — займалося здебільшого торгівлею і промислом. Розвиток цих трьох буковинських міст тривав до половини 16 ст., тобто в період, коли воеводи дбали про збагачення краю через розвиток торгівлі. На початку 16 ст. Сучава мала 2000 домів і творила центр торгівлі всієї країни. В ній перетиналися торговельні шляхи, що йшли із Львова через Снятин, Чернівці і Серет, з Поділля — через Кам'янець і Хотин, з Наддніпрянщини — через Бендери (Тягиню) або Білгород і Яси, та з Семигороду — через Бистрицю і Ваму. Найважливіший був шлях із Львова, що немало сприяв зміцненню зв'язків між українською Галичиною і українською Буковиною. Торгівлею займалися переважно німці й вірмени; пізніше євреї, менше українці і румуни.

З переходом Буковини під турецьку зверхність та через немудру політику воевод, які постійно збільшували податки на міщан, занепадав цей стан, а одночасно і добробут країни. Сприяли занепадові й релігійні переслідування вірмен та євреїв (воевода Петро Кулявий в 1579 р. прогнав всіх євреїв з Молдавії) і поширення розбашацтва.

Промисел на Буковині в ті часи був на низькому рівні, бо майже всі виробни споряджувалися з-за кордону; він обмежувався до млинарства й ковальства.

Духівництво. Почавши з 15 ст., пануюча православна церква на Буковині стала незалежною і мала свою окрему організацію. Духівництво поділялося на вище, до якого належали єпископи і управителі монастирів (архимандрити), і нижче, яке складалося із звичайних священиків та ченців. Тоді коли перша категорія розпоряджалася великими земельними посілками, брала активну участь в управлінні

державою і мала права нарівні з боярами, — звичайний духовний стан знаходився в тому самому положенні, що й піддані селяни. Вони не отримували ніякої нагороди, тому мусили винаймати землю від панів і її обробляти; лише час від часу діставали дарунки від вірних. Подібна, або ще гірша доля стрінула ченців, число яких було досить значне, бо в той час на Буковині був 31 монастир. Вищий стан духівництва доповнювався, звичайно, з місцевої шляхти, дуже часто навіть з воеводського роду (наприклад, Петро Могила); звичайні ж священики й ченці рекрутувалися з селянського стану. На відміну від інших станів на Буковині між двома верствами духівництва існували досить гострі відміни.

3. Культурне життя і освіта на Буковині за молдавського періоду.

а. Література.

Політична зміна, що наступила на Буковині в другій половині 14 ст., не мала значного впливу на культурне життя цього краю. Тут надалі продовжувався культурний процес, започаткований ще за княжого періоду. Таке становище існувало завдяки, з одного боку, культурному рівневі на південно-західних українських землях, особливо в порівнянні з новоприбулими волохами, як також завдяки тодішньому етнічному складові щойно створеної молдавської держави, де переважав український елемент. Українська культура втрималася в Молдавії повні три століття і лише в другій половині 17 ст. її почала витискувати і замінювати румунська.

Мова перших літературних знахідок на Буковині — це загальна церковно-слов'янська із значними домішками (впливами) місцевої української. Вона була офіційною як в церкві, так і в державних установах Молдавії. Треба припускати, що авторами перших писаних документів були такі місцеві відвідувачі буковинських монастирів, а не, — як про це пише Н. Йорга, мовляв «перші секретарі молдавських воевод прийшли з руської Галичини, з двору литовських князів, що слідували королям Червоної Русі...». Загальновідомо, що в ті часи на Буковині було значне число монастирів, в яких бажуючі набували відповідну освіту і провадили літературну діяльність. Щодо тематики, то тут переважала богослужбова література. На початку літературна діяльність обмежувалася до перекладів, згодом з'явилися й оригінальні твори з релігійним чи світським змістом.

Першою рукописною пам'яткою, знайденою на Буковині, є Євангелія, що її збережено в монастирі Путна, і тому вона відома як «Путнянська Євангелія». На підставі техніки письма і мови цю рідкісну пам'ятку зараховують до 13 ст. Вона значна ще й тим, що в ній виразно позначені сліди тодішньої української літературної мови.

На перекладну церковну літературу і на оригінальні церковні й світські твори, що з'явилися в тому періоді на Буковині, великий вплив мала візантійська література. З кінця 14 ст. поширюються твори південно-слов'янських письменників, найбільше тирновського митрополита Євфимія (1375—93). Його учень, Григорій

Цамблак, який на початку 15 ст. перебував у монастирі Нямц як церковний дорадник молдавського воєводи, написав історію св. Івана Нового Сучавського та цілу серію проповідей церковно-слов'янською мовою. Згодом Цамблак став митрополитом у Києві.

Кінцем 15 ст. датується мистецьки прикрашена Євангелія з монастиря Гумора і Євангелія з Путни, яку написав монах Паладій.

Значний вплив на розвиток оригінальної літератури мала полеміка, зв'язана з церковною унією. Ця подія знайшла завзятих оборонців з обох сторін і викликала те, що в цих дискусіях було висунено актуальні церковні й національні проблеми, чим оживлялося тодішню літературу взагалі. Хоча центром тієї релігійної боротьби були Галичина і Правобережна Україна, вона перенеслася і на Буковину, де знайшла завзятих оборонців православ'я. Про цей вплив О.Калужняцький пише: «При тісних торговельних, політичних і духовних зв'язках, що існували між тодішньою Молдавією і західно-українськими частинами бывшего польсько-литовського князівства, не могло тепер обійтися, щоб, подібно як та церковна боротьба, так і її супровідна література, не збудила живий відгомін також на Буковині». Моральну допомогу для оборонців православ'я подавали буковинські монастирі. Там православні знаходили потрібну літературу для обґрунтування своїх тез. Відомо, що Захарій Копистенський зібрав частину матеріалів для своєї «Палліодії» (1621—22) в монастирі Путна. Про це він сам згадує ось так: «Під час побуту в славнім монастирі Путна знайшов згадану книгу і в ній прочитав історію про папу Іванну».

Культурна діяльність на Буковині знайшла новий поштовх на початку 17 ст., коли сучавський митрополит Анастазій Крیمкович (1589—1631) подав значну матеріальну допомогу навчальним інституціям, бібліотекам, малярству й архітектурі. Він розбудував монастир Драгомірну, спровадив письменних людей із сусідніх країв та закупив значне число цінних рукописів. З цього часу зберігся Апостол з 1610 р., прикрашений мініатюрами, і цінна Євангелія. В другій половині 17 ст. в церковній літературі визначилися молдавські митрополити Варлаам, який у 1643 р. переклав з української на румунську мову книгу проповідей «Казання Варлаама», і Доситей (Дозофтей), який свої релігійні переклади і віршований псалтир (1673) друкував у Галичині, в Уневі.

Великий вплив на культурний розвиток на Буковині мали такі центри, як Київ, Львів, Кам'янець, Унів, Жовква, Бар та ін. Вони якнайактивніше сприяли розвитку літератури й друкарства на Буковині. Серед визначних українських культурних діячів, які мали вплив на культурне життя Буковини, слід згадати київського митрополита Петра Могили (1596—1648), Лазара Барановича (1620—1692), Захарія Копистенського, Мелетія Смотрицького та Іоанікія Галатовського (помер 1688 р.).

На звернення воєводи В.Лупула, київський митрополит Петро Могила висилає в Молдавію ченців і кваліфікованих учителів, які закладають там низку духовних і світських шкіл. Про цю допомогу згадує в своєму листі з 20.7.1839 р. яський митрополит Веніамін Костаки, що київські «благочесні ченці багато сприяли вихованню й освіті молдавської молоді». Праці І. Галатовського «Небо новое»

(1655) і «Ключ розуміння» (1659 і 1678) кількакратно друкувалися в Молдавії і спричинилися до духовного розвитку цього краю. Значну культурну діяльність розвинув у молдавському монастирі в Нямцях український письменник Паїсій Величковський (1722—1794).

З окупацією України Московщиною почали занепадати культурні зв'язки між Україною і Молдавією, а одночасно й український характер культурного процесу в Молдавії.

Серед світських видань найважливіше місце посідають історичні хроніки, писані уповноваженими воєвод. Їхня мова також церковно-слов'янська. З 15 ст. датується хроніка, написана в Путні, переклад якої на німецьку мову зберігся в мюнхенській бібліотеці. В 16 ст. хроніки писали ченці Макарій, Єфтимій і Азарій, висвітлюючи події від 1504 до 1574 р. Всі вони писали церковно-слов'янською мовою з впливами тодішньої української мови.

Починаючи з другої половини 17 ст. з'являється щораз то більше літописців, які писали румунською мовою; серед них: Григоре Уреке, Сіміон Даскалул, Мірон Костін («Літопис Молдавії»), Ніколає Костін, Ніколає Мілеску, Дімітріє Кантемір («Опис Молдавії»), Іон Некульче («Літопис Молдавії»).

Саме тоді, коли розвиток української культури знаходився в повному розквіті, прийшов одночасно і її занепад на Буковині. Українська мова й література надалі залишалися панівними в північній частині Буковини, але в південній щодалі то більше її місце заступала румунська. Головною причиною такої зміни був занепад другої української держави—Козаччини, що також перестала промінювати силу на південно-західну провінцію, а також посилення колонізація румунського елементу з Семигороду і південної Молдавії.

6. Освіта і шкільництво.

Проблемами шкільництва на Буковині за молдавського періоду займалася церква. Вона готувала кандидатів до духовного стану і тому звертала більше увагу на релігійну освіту, яка обмежувалася до читання старослов'янською мовою церковних книг та різних церковних дисциплін.

Перші школи на Буковині були при монастирях, а саме: в Сучаві, Путні та в Радівцях. Сини бояр, які хотіли набути вищу освіту, їхали до українських шкіл у Києві і Львові, чи до Західної Європи (Відень, Париж). Поза духовним станом і частиною бояр населення залишалося без освіти і було неписьменним.

Серед воєвод, які сприяли піднесенню освіти в Молдавії, слід згадати Александра Доброго, Стефана Великого, Єремію Могилу, Якоба Геракліда. Після перенесення столиці із Сучави до Яс шкільництво на Буковині занепало аж до 1775 р.

4. Молдавія і Україна

(Буковина в складі молдавської держави і українське питання)

а. Різні аспекти українсько-молдавської проблеми.

Участь українського чинника у створенні молдавської політично-державної одиниці, до складу якої частина Буковини входила вже під кінець 14 ст. і належала до неї аж до другої половини 18 ст.,

знаходить різну оцінку з боку румунських та українських дослідників історії Буковини. Над цією проблемою слід ґрунтовніше спинитися тому, що вона дає додаткові відомості про автохтонність українського елемента на Буковині і вказує на те, яким чином напливові румунські біженці, що постійно прибували з Семигороду на землі на схід від Карпат, витискали з них українських автохтонів.

За молдавсько-турецької доби історії Буковини розрізняються два періоди з відмінними проявами українського фактору, а разом з тим і українсько-румунських стосунків від 14 до 18 ст. В першому періоді український автохтонний елемент через своїх представників-бояр брав активну участь в управлінні новозаснованої молдавської держави, а коли вимер перший рід воєвод — Богданів, тоді подільські князі Коріятовичі, підтримані місцевими українськими боярами, претендували на престол Молдавії.

Через постійний доплив румунів із Семигороду й Мармароцини та пізнішу турецьку зверхність з усіма її несприятливими впливами на розвиток української культури в Молдавії і культурно-торговельних зв'язків з Україною, а особливо з її західними землями,— слабе відпорність української автохтонної провідної верстви і її місце чимраз більше займає румунська чи румуно-греко-албанська, яка ворожо ставилася до тогочасних українсько-слов'янських здобутків. Вирішальний вплив на це мало також перенесення центру молдавської держави з Буковини (Сучави) до Яс.

У другому періоді українсько-румунські стосунки позначені міцним впливом посталої на Наддніпрянщині козацько-гетьманської держави, яка не переставала змагатися за включення в коло зростаючого українського державного організму також і західних українських земель, особливо зайнятих в ті часи молдавським воєводством. Тоді, коли спочатку ці спроби були спонтанні і мали більш завойовуочий характер, то пізніше, за гетьмана Богдана Хмельницького, був опрацьований детальний план і започатковані заходи для переведення його в життя.

Тільки трагічна смерть Тимоша і передчасна смерть Богдана Хмельницького не дозволили створити українсько-молдавську державу між Карпатами і Дністром, яку мав очолити Тиміш Хмельницький.

б. Розходження в оцінці історії Буковини за молдавського періоду.

Більшість румунських істориків цілковито заперечують тяглість українського населення на території між Карпатами і Дністром, що існувала від антив, тиверців, через княжу добу, молдавський період; вони твердять, що українці прийшли на Буковину щойно після зайняття цієї країни Австрією в 1774 році. Найзавзятішим оборонцем даної теорії, як вже раніше згадувалося в розділі про автохтонність, був **Іон Ністор**, який у двох своїх працях «Romanii si Rutenii in Bucovina», 1915, і в німецькій переробці «Der Nationale Kampf in der Bucovina», 1919, цілковито відкидає історичні аргументи про існування українського елемента на схід від Карпат перед приходом

румунів, включно із символічною формою — українського пасічника Яцька, що її наводили всі румунські літописці; він приходить в додатку до таких висновків:

1) Українські біженці і бранці з Покуття асимілювалися цілковито в румунській масі, тому сучасні українці не є безпосередніми нащадками українців, яких спровадив Стефан Великий і Богдан Одноокій;

2) Українська мова ніколи не панувала в церкві, урядових письмах, державі та на дворі (високому суспільстві) Молдавії; нею була церковно-слов'янська чи російська.

Детальніше над молдавським періодом в історії Буковини працював **Теодор Балан**, але й він, як і І. Ністор, відкидає можливість співучасті українців у розбудові молдавської держави та заперечує вживання на сучаському дворі української мови, як офіційно державної. Насамперед з приводу останньої (мовної) проблеми він вів гарячу полеміку з Володимиром Залозецьким на сторінках чернівецької преси.

Н. Йорґа заперечує існування українців на Буковині і в своїй останній праці «Historie des Roumains et de la Romanite orientale», виданій Румунською академією в 4-х томах (дійшов тільки до половини 16 ст.), взагалі не згадує про існування українського елемента в колишній молдавській державі. Цього визначного румунського історика характеризує те, що він не згадує нічого, що розходиться з наперед ним наміченою тезою, або ж вдається до цілковитих заперечень. В інших працях, як напр. «*Chestiunea ruteneasca in Bucovina*» («*Revista istorica*», I Nr. 3, 1915), він далеко не відходить від тез Ністора, будучи ще більшим ляком в цих справах, ніж І. Ністор.

Основоположниками так званої теорії «зукраїнізованих румунів» були барони **Евдоксій та Константин Гурмузакі**, які в половині 19 ст. вели українофобську політику, пропаговану ними як серед румунів, так і серед чужинців. Перший у «Фрагментах до історії румунів» (Бухарест, 1878) і в своїй публіцистичній діяльності, а другий в праці «Слов'янщення Буковини» (Відень, 1900) намагалися доказати, що румуни на Буковині—це потомки дако-римлян і що молдавська історія — це історія тільки молдавського народу.

З українського боку над проблемами молдавського періоду в історії Буковини основніше працювали І. Мартинович, М. Кордуба, Є. Козак, Остап Павлик, В. Залозецький, І. А. Негостинський та інші. Всі вони, спираючись на історичні дані, доказували, що:

1. Перші румуни прийшли на Буковину аж після походу Драгоша і пізніше Богдана в 1359 р., де вони застали тубільне українське населення;

2. що Молдавія не зайняла відразу всієї Буковини; окупація почалася в половині 14 ст. і продовжувалася до кінця 15 ст.;

3. український елемент відіграв велику роль у формуванні молдавської держави;

4. українська мова і культура були панівними в молдавській державі;

5. румуни постійно напливали із Семигороду й витискали українців з їхніх земель.

Першим оборонцем історичних прав українців на Буковині був о. **Ісидор (Сидір) Мартинович**. У своїй праці «Історическіє свідѣтельства о древнѣйших владѣтелях и жителей Буковины и Молдавіи» (Надрукована в часописі «Буковинська Зоря» за березень-червень 1870 р. в Чернівцях) та в промові з 13-го грудня 1869 р., виголошеній на загальних зборах «Руської Бесіди», він, бажаючи дати відповідь на різні «румунські провокації», старався доказати, що «наші буковинські русини в самому своєму ядрі автохтони Буковини, цебто передісторичні мешканці, давніші ніж румуни, котрих історія тут, на Буковині, розпочинається щойно з переселення Драгоша Води 1352 р. з Мармарошини. Бо це річ ясна, як пише за Бонфінієм (Bonfini lib. X, cap. 2), за літописом Ворника Уреке (Editio Cogalniceanu) і за польським літописцем Стрийковським, їх власна історія (Dionys Fotino, tom III, p.5), — що румуни застали вже місто Сучаву, котру зробили столицею, і що вже не застали буковинську землю, як дехто насліпо говорить, пусту, лише з причин багатьох воєн, рідко залюднену, і як говорить той сам історик: «тодішні мешканці піддалися Драгошеві без спротиву, будучи всі (додає наївно історик) дакорумунами або слав'янами (слов'янами), котрі говорили тою самою мовою і визнавали ту саму віру».

«Не сумніваємось, що Драгош і його дружина могли говорити тільки тією самою мовою, то є руською, котра-то русько-слов'янська мова осталася в Молдавії церковною і урядовою мовою аж до 1700 р. Але що ті автохтонні мешканці не були дакорумунами, це доказує той факт, що ще перед ізгаданим передше виселенським роком 1622-им (деякі румуни твердили, що українці почали приходити на Буковину в 1622 р., коли розпочалося в Галичині примусове навертання православних до унії) були вже монастирі Путна, збудовані руськими Могілами, Сучавиця і Драгомирна і, як я читав у давніх руських грамотах молдавських воєводів, були вже села: Бояни Великі, Заставна, Погорільці (Погорилівка), Волока, Вижниця, Путилів і село Чернівці, все імена такі далекі від румунської мови, як далекі наші «руського іменні» Чернівці від Риму».

«Чернівці були вже, — продовжує о. Ісидор Мартинович, — на початку 15 ст., бо семей з-поміж молдавських державних достойників, установлений воєводою Александром Добрим, називався «мечник великий і староста черновецький» (Dionys Fotino, tom II, p. 13). Польський король Ян Ольбрахт (za krola Olbrachta wyginela szlachta), утікаючи перед Стефаном Великим 1497р., попав у «місті» Чернівцях, як їх називає літопис (там же, стор. 36)».

«Коло місцевості Шипинці Яна Ольбрахта ще раз побито 1497 р. Топорівці були власністю Мирона Барновського Могіли Води, що володів від 1626 до 1630; Брод, тепер також Брідок, що належав колись до православного Скита Манявського Василіян в Галичині, це місце переправ польських і молдавських військ (Мирон Костін)».

Отже, нехай не журяться інквізитори-протівники, бо не лише наше житло, але й наше руське православ'є старше від них тут, на руського імені Буковині!».

Щоб доказати, що ще перед приходом румунів на Буковину уже існувало українське населення, про живі зв'язки між українцями

під Молдавією та Польщею та про український культурний процес у молдавській державі — **Мирон Кордуба** перевів велику науково-дослідчу працю. На підставі історичних даних М. Кордуба дійшов до таких висновків: «Первісним корінним населенням не лише в нашім краї (Буковині), але й в цілій Молдавії були українці. Правда, напади половців і татарське володіння виперли їх здебільша на захід і північ, але по основанню молдавської держави почали вони знова напливати з Галичини і Поділля, почасті як добровільні переселенці, частіше як полонені воєнні бранці. Волохи прибули сюди вже пізніше. Поменші волоські оселі були на східнім Покарпаттю безперечно вже в часи української держави, але вони губилися серед маси українців. Головний наплив волохів з Семигороду настав в середині 14 ст. і дав почин до основання молдавської держави». А далі, в розділі «Зносини Молдавії з Україною», пише: «Хоча утворення окремої молдавської держави розірвало політичну зв'язь земель між Карпатами і середнім Дністром з прочою Україною, — все ж таки взаємини між тими обома частинами, між польською і молдавською Україною були доволі живі. Не лише тубільне українське населення Молдавії, але й перехожі волохи впали під культурний вплив України. Українська мова стала урядовою мовою на дворі зрєвод, нею говорили і писали молдавські бояри і духовенство. Всю вищу освіту брали вони з України, з котрою лучила їх єдність віри, бо волохи, як і українці, визнавали православну віру, між тим коли інші сусіди, поляки і мадяри, були католиками...» («Ілюстрована історія Буковини», Чернівці, 1901).

М. Кордуба ґрунтовно прослідив і етапи зайняття Буковини молдавським воєводством у своїй праці «Молдавсько-польська границя на Покутті до смерті Стефана Великого», опублікованій в «Науковому збірнику НШТ», виданому на честь М. Грушевського 1906 р. у Львові.

Найсолідніший документальний матеріал про молдавський період на Буковині подав **Євген Козак**, професор старослов'янської мови в Чернівецькому університеті, у праці «Die Inschriften aus der Bukowina» — Epigraphische Beitrage zur Quellenkunde der Landes und Kirchengeschichte» (Teil 1: Steininschriften mit 27 Textillustrationen, Czernowitz, 1903). Вивчаючи проблему мовної рецензії церковно-слов'янських джерел на територіях, заселених румунами в попередніх сторіччях, і стикання середньо-болгарської з українською (руською) рецензіями в колишньому воєводстві Молдавії, зокрема, Є. Козак опрацював епіграфію Буковини в книзі «Написи з Буковини», і зберіг від знищення важливіші написи з 15-18 ст. Вони становлять цінний документальний матеріал для пізнання історії землі і церкви Буковини, а для українців є незаперечними аргументами щодо їх державно-культурної участі в цьому періоді (15-18 ст.) на території Буковини.

Цей збірник містить 170 написів, що мовно поділяються на 133 церковно-слов'янські, 16 румунських, 13 вірменських, 4 грецьких, 2 арабських і 2 латинських. Щодо часового розділу, то 18 припадають на 15 ст., 53 на 16, 43 на 17-е і 20 на 18 ст. Найдавніший напис походить з 1477 р. і знаходиться на надгробку Марії де Мангоп, дружини Стефана Великого, похованої в монастирі в Путні. Підкреслимо дуже характеристичне явище: найстаріші написи зрєблені

церковно-слов'янською мовою, а румунські і вірменські з'являються щойно в 17 ст.

Написи зібрано в 22-ох місцевостях Буковини, а саме: 4 в Арборе, 6 в Драгомірні, 1 в Млішнівцях, 7 в Паргівцях, 4 в Петрівцях, 8 в Гоморі, 2 в Хрещатику, 8 в Ілішештах, 14 в Радівцях, 2 в Загорештах, 22 в Путні і 43 в Сучаві.

Кожний напис автор пояснює палеографічно, філологічно й історично; важливіші в фотографічних репродукціях.

Між іншим, Є. Козак прийшов до висновку, що в старшій періоді рік починався в березні, так як і давніше на Україні.

Для нас найважливіший висновок про мову написів. Є. Козак пише: «Мова написів є офіційна мова, що її вживалося в державі і в церкві в воєводстві Молдавії — звичайна церковно-слов'янська середньо-болгарської рецензії; ця остання перемішана з виразними ознаками української (руської) рецензії. Поява української рецензії в середньо-болгарській літературній мові, що випливає з великого числа пам'яток, знаходить свій природний і сильний доказуючий аргумент далеко не тільки в державнім сусідстві колишніх молдаванів з українською народністю, але в постійному перебуванні цього останнього в глибині території молдавського воєводства, де саме цей народ (українці) поруч волохів творили сильний чинник в державнім і церковнім житті. Ці обставини тим більше доказуючі, бо румун, напевно, вживав би середньо-болгарську рецензію церковно-слов'янської мови. Просякання мовної сербської рецензії обмежується тільки до небагатьох місць».

Варто зазначити, що Н. Йорга дуже часто використовував у своїх працях, особливо в останній «*Histoire des Roumains*», 1937 р., цю розвідку Є. Козака, але ні словом не згадує про мовно-історичні висновки автора. Однак І. Ністор цілковито не згадує про історичні дослідження Є. Козака, керуючись принципом, що краще воювати із слабим, не заторкуючи сильних.

До подібних тверджень доходить Є. Козак і в другій праці «Результати моїх досліджень в монастирі Сучавиця (на Буковині)».

Не менш цінні дослідження перевів Є. Козак на історично-церковному полі, головніші наслідки яких помістив у праці «Назва православної-орієнтальної Буковинської Архидієцезії в церковному конгресі в 1921 році» (Чернівці, 1921). Праця містить історичні документи, на підставі яких автор доказує автохтонність українців на Буковині та те, що «теперішні волохи в південній Молдавії і в південній Буковині не є первісним населенням цієї території, тільки зайдами». Далше він твердить, що в «боярській раді молдавських князів, як це випливає із старих пам'яток, засідали також побіч румунських радників і руські, навіть руська мова мала такий сильний вплив на румунських воєвод і бояр, що її вживано в канцеляріях воєвод та на дворах бояр».

«Із старовинних пам'яток записів у монастирях довідуємося, що вони були написані українською мовою, навіть не старо-слов'янською, а чистою живою українською мовою, такою, як тоді говорив наш народ. Історичні правдиві факти показують нам, що в ті часи українську мову вживано по канцеляріях воєвод, у державному уряду-

ванні, дипломатичних зносинах і переговорах, як також і в приватному житті молдавських бояр та шляхти.— з цих історичних джерел, яких ніхто заперечити не може, видно, що український народ мусив стояти щодо культури багато вище за румунів. Цей вплив української мови панував аж десь до половини 17 ст., коли воєвода Василь Лупул увів на місце української урядової мови румунську».

«З цього можемо сміливо зробити висновок, що наші предки немало допомагали зміцнювати молдавську державу — як також і обороняли її своїми грудьми за часів Александра Доброго та Стефана Великого».

Останню тезу підтверджує Є. Козак документами з 1395 і 1401 років, у яких Молдавія називається «Россовлахією» і «Мавровлахією». Мовиться про переписку царгородського патріарха Антонія в 1395 р. і Матей в 1401 р. з молдавськими церковними і державними чинниками, записану Мікросічем і Мюлером в «Церковних і світських дипломатичних актах...» (Том II, Акти константинопольських патріархів, ст. 241—45).

У першому листі до новопризначеного адміністратора протопопа Петра патріарх пише: «До поважаного протопопа Россовлахії Петра... адміністратора і управителя єпископства Россовлахії». В другому листі: «До Великого й Славного Господаря Воєводи... Россовлахії... князя Стефана». В третьому листі до обох єпископів, на яких кинув клятву: «До виклятих россовлахських єпископів Йосифа (Мушата, дядька Александра Доброго) й Мелетія». В четвертому листі, до священства й народу: «До Преосвященного Митрополита... Россовлахії... священства і народу».

У травні 1401 р. наказує царгородський патріарх Матей митрополитові Волощини, щоб він прийняв священника Ісидора, який походить із Россовлахії, до складу своїх священників.

Реєструючи ці документи, перекладені митрополитом Мелхиседеком на румунську мову й опубліковані, Є. Козак пише, «Назву Россовлахія, попри назву Мавровлахія, в найдавніших часах не можна приймати за пограниччя Руської держави, але за етнографічну частину української землі і народу, що разом у співжитті з волохами творили молдавське князівство. І ми можемо бути тільки вдячні тому протопопові, тим митрополитам Россовлахії, що вони про обставини українського народу і землі, що входили до складу їх митрополії та князівства, не вложили в уста патріарха Антонія по неправді, а так, як вони самі були найкраще поінформовані...».

З доручення історичної секції Всеукраїнської Академії Наук під керуванням академіка Михайла Грушевського було створено в 1928 р. комісію районного дослідження Західної України, серед якої справами Буковини займалися М. Кордуба, Остап Павлик та Василь Костащук. З рамени комісії **Остап Павлик** надрукував в київській «Україні» — науковому двомісячнику українознавства, органі історичної Секції Української Академії Наук, за рік 1929 — статтю «Буковина до 1848 року», в якій автор доказує велику роль, що її відігравали місцеві українці при розбудові молдавської держави.

На початку 30-тих років велася в Чернівцях дискусія на сторінках місцевої преси — щоденник «Час», чч.983-994 і «Glasul Bucu-

vіnei», між Володимиром Залозецьким та Теодором Баланом щодо національних відносин в молдавській державі. В цій дискусії В.Залозецький опирався головню на написах, документах і грамотах, що залишилися з тих часів донині і які написані живою українською мовою. Дискусія була перервана через нанесення персональних образ.

Дослідник історії Буковини **І. А. Негостинський** опрацював цінну й багату розвідку «Українці в Румунії і теорія «Українчення» на Буковині» («Розбудова Нації», Р. VII, ч. 1-2, 3-4, Прага, 1934), в якій, крім спростування тез І. Ністора, про що була мова вище, займається, в першу чергу, проблемою румунщення Буковини від найдавніших часів, ілюструючи це на прикладі села Балківців (коло міста Серет). Підсумовуючи досліди своєї розвідки, він доходить до таких висновків: «Коли ж за часів Александра Доброго (1401—32) границі Молдавії посунулися далі на північ, на «Шипинську Землю» — разом із фортецями Цецин і Хотин — аж до Дністра, а за Стефана Великого (1457—1504) і на землі над Черемошем, на колишній Вижницький повіт (1499 р.), тоді український елемент у молдавській державі став значно переважати румунів...».

«В результаті династії українізується. При дворі молдавських господарів в Сучаві панує українська мова. В усіх урядових листах уживається тодішньої української літературної мови, а в церкві — зукраїнізованої церковно-слов'янської. Тим-то і пояснюється, що молдавське господарство аж до половини 17 віку має характер чисто український. Коли ж 1565 р. столиця Молдавії переноситься з Сучави до Яс, отже, звідти, де переважала українська людність, туди, де переважала румунська, відтоді саме почала тратити ґрунт українська мова на користь румунської мови, яка поступово брала гору над нею».

«Починаючи з 14 ст. переселенський рух із Семигороду ще й до сьогодні триває. Сучавська етнографічна румунська межа на Буковині носить виразні сліди молодости і невідготовлености, з масою румунських етнографічних півостровів і островів, розкиданих по українській етнографічній території. Румунський півострів, з долини Сучави, що займає середину Буковини — Радовеччину і простягається до Сторожинця, є цілком молоді формації (кінець 18 і початок 19 ст.). Українська етнографічна межа є в постійному відступі на північний схід під натиском румунської людности. Українські півострови і острови на Буковині і Молдавії являють собою тільки рештки колишньої масової колонізації. Процес винародовлення й асиміляції українського елементу румунським іде останніми часами досить швидким ходом, саме в цій пограничній, мішаній смугі обох сумежних етнографічних територій, завдяки державній перевазі румунського елементу. Цей процес ведеться за допомогою: а) сильною напливу румунської людности з Семигороду й Молдавії, що своїм числом затоплювала українську людність; цей процес винародовлення відбувається як у межах одного села чи міста, так і на більшому просторі (мішана смуга); б) мішаних подруж; в) систематичної колонізації; г) систематичної денационалізаційної діяльности школою, військом, церквою, адміністрацією, що всі перейняті національним шовінізмом, який не знає меж

у своїй ненависті до нерумунських народностей. Тут іде про агресивну боротьбу для цілковитого знищення української людности в межах теперішньої Румунії».

Доповнюючий матеріал до цих висновків українських істориків становить документ — «Список руських городів» з кінця 14 ст., включений, разом з іншими географічними статтями, в літописи і збірники 15—17 ст. На підставі його можна визначити обсяг русько-українських впливів, без огляду на тодішні державно-політичні формації. «Список руських городів» перераховує 358 місцевостей з короткими поясненнями (на котрій ріці розташовані, скільки кам'яних стін тощо). Він поміщений в Новгородському літописі, молодшого видання з середини 15 ст., у Воскресенському літописі з 16 ст., в Ермолинському літописі з 15 ст. та в Новгородсько-Софійському збірнику з 1602 р., частини якого опубліковані І. Срезневським в 1867 р.

Наводимо тут лише назви міст на південно-західному відтинку. В оригінальній формі цей уступ звучить так: «А се имена всем градом Руським далним и ближним: На Дунаи, Видычев град, о седми стенах каменных, Мдин. И об ону страну Дунаа, Тернов, ту лежит, святаа Пятница. А по Дунаю, Дрествин, Дичин, Килиа. А на усть Дуная, Новое село. Аколякра. На море, Карна. Каварна. А на сеи сторне Дунаа. На усть Днестра над морем. Бельгород. Черн, Ясьскыи торг на Пруте реце. Романов торг на Молдове. Немечь в горах. Корочюнов камен. Сочява. Серет. Бая. Чечюнь. Коломыя. Городок на Черемоше. На Днестре Хотень. А се болгарскыи и волоскии (молдавские) гради». Майже всі ці міста існують і тепер: Бельгород — Білгород (Акерман), Килиа — Кілія (Стара), Новое село — Нова Кілія, Черн — на лівому березі Дністрового лимана — Чарна, Ясьскыи торг — Яси, Романов торг — місто Роман на річці Молдава, Немечь — Нямц, Корочюнов — Ерачуна на річці Мілков, Сочява — Сучава, Серет — Серет, Бая — Бая, Чечюнь — Цецин, Коломыя — Коломия, Городок на Черемоше — Вижниця і Хотень — Хотин. У «Списку руських городів» названо також молдавсько-волошські міста тому, що в ті часи Молдавія була під зверхністю литовсько-руських великих князів Ягайла і Витовта (тут володів подільський князь Юрій Коріатович) та що в цих містах панувала сучасна тому періодові українська мова, а тодішні літописці уважали Молдавію за державу, що входить до складу «Руської Землі». Наносючи ці міста на карту, можна ствердити, що межі «Руської Землі» з кінця 14 ст. цілком збігалися з тими, що їх визначили літописці з 11—13 ст.

Не тільки українські історики доказують факти оселення українців ще перед заснуванням молдавської держави в цих сторонах, їхню активну участь при її розбудові та піднесенні культурних проявів; про це звітують також різні чужинецькі і румунські літописці, близькі часом до тих подій, та згодом чужинецькі дослідники історії цих земель.

Польський літописець **Ян Длугош** з 14—15 ст. у своїй «Історії Польщі», пишучи про румунську колонізацію земель на північ від Дунаю, згадує про витиснених волохами з дунайської Волоцини (Мунтенії) українських осадників — «давніх володарів і меш-

канців» цих земель: «Valachi... veteribus dominis et colonis Ruthenis primam subdole deinde abumtante in dies multitudine per violentiam expulsis illam (Moldaviam) occuparunt».

Інший знавець Молдавії в 17 ст., проф. **Георг Креквіц** із Семигороду, в книжці «Опис цілого королівства Угорщини» пише таке про народи, що заселяли в той час Молдавію: «Тепер мешкають там русини (Reusen), татари (Tarten), поляки (Sarmaten), серби (Ratzen), вірмени, болгари, семигородці (читай румуни), німці й багато циганів».

Про присутність українських поселенців на нижньому Дунаї («останки численної і відважної Русі») ще в кінці 16 ст. згадує папська інструкція легатові Комуловичеві з 1593 р.: «Li Russiani che sono popoli vicini a questi una su le rive del Danubio de piu numero et piu feroci dell'atri».

Проблема поселення українців у сторонах на схід від Карпат ще перед приходом румунів була опорною точкою і, водночас, «ахілесовою п'ятою» всіх румунських істориків, які старалися від найдавніших часів по-різному інтерпретувати це явище. Спеціальне пояснення знаходили румунські літописці 17—18 ст., які створили для цього цілу літературу. Майже всі вони згадують про українського пасічника Яцька, персоніфікуючи ним автохтонне населення, яке зустріли перші румунські поселенці, що прийшли із Семигороду і Мармарощини.

Один із перших румунських літописців, ворник **Грігорі Уреке**, який жив в половині 17 ст., згадує в своїй хроніці Молдавії, що Драгош, перейшовши Карпати, застав там місто Сучава та оселі Воронець, Солку і Воловець. В ті часи прикарпатські землі були рідко заселені через часті напади татар.

Румунський літописець **Мірон Костін**, також із 17 ст., у польській поемі пише, що український пасічник Яцько із Снятина зазнавав найстарішу оселю Молдавії—Іцкани. Цей пасічник, разом із своїми людьми з Покуття, осів над рікою Сучава. «Пізніше Яцько заклав також місто Сучаву». Ось уривок з поеми, в якій Костін малює зустріч і розмову Драгоша з Яцьком:

Az tu :«Binec omel»
Zadrzy starzec. Pitaja: on «Neznaju, bohmel»
Jeszcze daley probuja mowa to znakami,
A on, zaturbowany takimi gosciami
Przez caly niewidziany wiek mieszkania swego
Nie wie co ma na to rzec. Wojda do starszego
Przez tlumacza pytaja: jak dawna bylina
Jego i zkad? Powiada: «Jacko ze Spiatyna:
Od kilka lat zajszowszy tut, pasiczku maju,
A nikoho oprucz was nie widaju...»

Сучасник Василя Лупула, **Євстраті Логофет**, згадує в своїй хроніці, виданій М. Когаалнічану, що пасічника Яцька зустрів Драгош коло Іцканів.

Найточніші дані про прихід румунів на Буковину подає **Ніколає Костін** у своїй «Хроніці Молдавії». Він також пише, що Драгош, прийшовши на Буковину, стрінув у Іцканах українського пасічника Яцька. Ось цей розділ з хроніки Костіна: «Воевода Драгош, син Богдана, який жив у Мармарощині, одного разу на ловах перейшов

гори і, надивавши дикого бугая, почав переслідувати його аж до річки Молдави, де його й забив поблизу місцевості, яку ще й нині називають Боурени. Звідси походить голова бугая, що її видно в гербі Молдавії. Попрямувавши в долину, Драгош і його товариші дійшли до місця, де знаходиться тепер монастир Іцкани; тут знайшли чимало вуликів, що належали якомусь Яцькові, української нації (**nation ruthene**), який їм розповів, що країна простягається далеко аж до Дунаю та до Дністра, де починається Польща...», що «Яцько покликав своїх ляхів і їх поселив коло річки Сучави і спровадив багато, так що заповнив місце. Румуни в долину (від Сучави), аж до Дунаю, а ляхи — вгору (від ріки Сучави аж до границі ласької держави)». Таке розміщення населення Молдавії взяв автор, напевно, за станом, що існував при кінці 17 ст. і початку 18 ст., коли жив **Ніколає Костін**.

Останній із румунських літописців, **Дімітріє Кантемір** (початок 18 ст.) у своїй хроніці «Опис Молдавії», написаній латинською мовою, описуючи національності, що заселяють Молдавію, стверджував, що: «Селянина, який був би чистим молдаванином,— нема ні одного; ті, які є, походять з русинів або семигородців, їх молдавани називають угорцями... Згадуючи про українських бранців — полонених із Покуття й Поділля, яких спровадили Стефан Великий та Богдан Одноокий, Д. Кантемір продовжує: «Ті, яких привезено з Польщі і які були розміщені в середині Молдавії, з часом забули свою мову й присвоїли собі молдавську, а ті, яких розміщено на пограниччі Поділля, говорять ще й нині по-рутенському (по-українському) і по-московському...».

Серед модерних чужинецьких дослідників історії наддунайських країн, які об'єктивно висвітлювали події з часів молдавського воеводства і відзначали український характер країни, а особливо факт, що теперішні українці на Буковині є безпосередніми нащадками антів та пізніше спроваджених українців з Покуття в 15 і 16 ст. — визначилися: **Й. Х. Енгель** («Geschichte der Moldau und Walachei», Halle, 1804), **Ф. Міклосіч** («Der Slavischen Elemente in Rumanischen», Wien, 1862; «Acta diplomata sacra et profana»), **Роберт Песлер** («Rumanische Studien», Leipzig, 1871), **Г. І. Відерман** («Die Bukowina unter Osterreichischer Verwaltung», Wien, 1875), **Р. Ф. Кайндль** («Die Ruthenen in der Bukowina», Chernowitz, 1889/90), **Рауль Шелар** («L'Autriche contemporaine», Paris, 1894). Відерман після короткого огляду історичних подій на Буковині від найдавніших часів, твердить: «Так пояснюється те, чому ще в 17 ст. князівство Молдавію ніяк не уважалося за домен румунського народу...» Французький публіцист Австро-Угорщини з 19 ст., **Рауль Шелар**, у своїй праці «Сучасна Австрія» писав: «Українці, які заселяють Буковину і крайню частину східної Галичини, нараховують 3726827 населення. В іншому місці, визначаючи етногенез населення Буковини, Шелар твердить: «Буковина була зруmunізована тільки в частині, яка межує з Румунією». На цю працю французького дослідника звернули увагу широкі чужинецькі кола, особливо румуни. Позитивну оцінку висвітлення нею національного положення на Буковині дала «Munchener Allgemeine Zeitung» з 16 жовтня 1894 року. З нечуваною ненавистю до Р. Шелара віднеслися І. Ністор і Драгош Вітенку.

Один з найновіших чужинецьких дослідників румунсько-українських відносин за молдавський період, **Герман Брюске**, вивчаючи вплив, що його мала українська мова на формацію румунської, розглядає це питання на тлі культурно-історичного процесу. Г. Брюске відкидає тезу більшості істориків, які вважають, що початки румунської політичної організації завдячуються виключно болгарам, і твердить, що «також і українці мусили, хоча й меншою мірою, до цього спричинитися». На це наводять українського походження слова, як князь, воєвода, бояр тощо. Головний осередок українського впливу на румунський елемент, за даними автора, — це історична Молдавія, що охоплювала в ті часи й Буковину, й Бесарабію. Після докладного перегляду досить скорого господарського розвитку молдавської держави в 14 ст., Брюске не приписує його «прибулим мармароським волохам, які за короткий час з нічого могли б його якимсь чудом створити», тільки автохтонному українському елементові. Чисельне співвідношення населення Молдавії можна визначити на підставі дослідження назв місцевостей і рік за старими документами. «Багато згаданих там назв сіл українського походження, нині більш не існують, що спонукає припускати, що ці села пізніше перехрещені або щонайменше, після знищення вогнем чи війсьними подіями, під іншими назвами наново збудовані (Солонець)...» «Ще більше як чисельно, мусив український елемент перевищувати в перших часах прибулих волохів у культурному значенні. У всіх старіших молдавських документах вражає високий відсоток українських імен перед чисто румунськими прізвищами: Андрейко, Андрушко, Федько, Федір, Федора, Юрій, Іван, Іванко, Івашко, Михайло, Ольга тощо...» Українськість Молдавії пояснює Г. Брюске так: «Сильний український вплив стане зрозумілим, коли зважимо роль, яку відіграла українська мова як офіційна, державна і письмова мова на протязі сторіч в Молдавії. Ця письмова мова в основному не що інше, як звичайна західно-руська урядова мова з домішками галицько-волинського говору (див. Яцимірський «Мова слов'янських грамот молдавського походження»), отже, тодішньою ще і в Молдавії вживаною українською мовою. Спробу румунських істориків і мовознавців, які хотіли б цю мову прикрити загальним визначенням «слов'янська»... треба б виправити, як ненаукове представлення. Яцимірський звертає увагу ще й на те, що молдавани на відміну від волоських воєвод також у міжнародній політичній кореспонденції користувалися тільки у рідких випадках латинською мовою».

Як винятки серед румунських істориків, які виступали проти неоправданої румунської експансії на українські землі і вірно зображували історію румунів, особливо щодо молдавського періоду, слід згадати: **Аурела Ончула** («*Chestiunea Romaneasca in Bucovina*», *Viata Romaneasca*, Iasi, An.VIII, Nr. 10, **Димитрія Ончула** («*Originele Principatelor Romane*», Bucuresti, 1899), **Грігоре Нандриша** («*Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'apres le folklore ukrainien*», Paris-Bucarest), **Маргарету Штефанеску** («*Archiva*», Iasi, 1922), **Стефана Чобану** («*Legaturile culturale romano-ukrainene. I.Galeatovschi si literatura romaneasca veche*», Bucuresti, 1938).

С. Чобану, простудіювавши культурні румунсько-українські

зв'язки в 16 і 17 ст., вказує на великий вплив, що його мали твори Йоанікія Галятівського на стару румунську мову, та на дружні відносини, що існували між цими двома православними народами. **М. Штефанеску**, рецензуючи книжку І. Ністора з відомими його антиукраїнськими тезами, пише: «Щоб не припустити, що українці були в Молдавії ще перед заснуванням воєводства, Ністор відкидає переказ про пасічника Яцька, українського походження, про якого згадує Мірон Костін у своїй польській поемі, і каже, що цей переказ є поетичним винаходом. Але бачимо, що й він деколи покликається на усні перекази, щоб доказати свої твердження. Він робить тожє опортуністичну, а не правдиву науку, заперечуючи, таким чином, самого себе». Найновіші дослідження про українсько-румунські взаємовідносини, особливо про українсько-молдавські мовні зв'язки, провадили П'єр Сюк, І. В. Шаровольський, Москаленко, А. Т. Борщ.

Зіставляючи такі різні оцінки, що їх давали окремі дослідники історії молдавської держави під спеціальним аспектом участі в ній українського автохтонного елемента, бачимо наскрізь суб'єктивно-шовіністичний підхід більшості румунських істориків. Вони свідомо промовчували чи заперечували ті факти з минулого Буковини, що протиставлялися їхнім, наперед визначеним намірам: виключення українців із співучасті в творенні молдавського воєводства.

Українські дослідники історії Буковини займали оборонне становище, а свої твердження завжди старалися опирати на достовірних документах. Чужинецькі знавці цього питання об'єктивно насвітлювали цей період в історії Буковини. Серед них не бракувало й таких, які або свідомо заперечували історичні перевірні факти, або ж робили це у добрій вірі, будучи помилково поінформованими небезсторонніми в цій справі румунами. Не можна поминути і тих совісних румунів, які, всупереч загальному настановленню, відважно виступали проти збочень історичної науки (Д. Кантемір, Д. Ончул, М. Штефанеску, С. Чобану).

в. Місце молдавського періоду в загальній історії України.

Українська держава з центром на заході, що існувала на протязі приблизно трьох сторіч у формі Галицько-Волинської Держави (князівства), почала занепадати в першій половині тринадцятого сторіччя, в першу чергу через татарську навалу; остаточно занепадала після вимертя княжого роду в 1340 р.

В історії Західної України починаються одночасно два собі подібні періоди: на західно-північних землях — литовсько-польська доба, в якій чергувалася зверхність між Литвою, Польщею чи польсько-литовською унією; на західно-південних — молдавсько-турецька доба. Ізлучником між галицьким князівством і молдавським воєводством була своєрідна українська формація, відома під назвою «Шипинська Земля».

Історія Шипинської землі і першої частини молдавської держави до того часу, доки столиця останньої знаходилася в Сучаві, є продовженням української державності на землях, заселених в ті часи українцями, і тому вона повинна бути включена в загальну історію України. Від часу занепаду Галицького князівства до ко-

зацького періоду, історія України репрезентована двома подібними і дуже близькими до себе проявами: литовсько-руською державною формацією на півночі і молдавсько-руською на півдні (остання носила в ті часи також назву «Россовлахія»).

Попереднє спільне перебування в складі української держави глибоко впливало на складові частини останньої навіть після її занепаду, і спричинилося до того, що навіть розділені серед нових сфер впливів вони розвивалися аналогічно. Українську литовсько-молдавську добу характеризували такі спільні риси:

1) Литовсько-українська і молдавсько-українська держави, в яких український місцевий елемент брав активну участь, своїм внутрішнім устроєм нагадували княжу організацію і носили зародки до назриваючої козацької форми державності. Почавши від вибору воєводи, до ролі бояр в державному управлінні, адміністративної організації країни та організації судівництва, всі вони були дуже близькими, а в деяких випадках тотожними з тими із часу української держави. Майже всі назви державного апарату були українськими.

2) На відміну від сусідніх держав у литовському князівстві і молдавському воєводстві, де значну роль відігравав український елемент, соціальні відносини були значно зрівноважені; не існувало такого визиску, як у Польщі, Угорщині чи Московщині. Хоча існували різні верстви-стани, то перехід від одного до іншого був можливий і відчувалася певна солідарність—співпраця всіх верств. Це й було причиною, чому тут вибухало менше повстань визискуваних прошарків і ці країни часто ставали на оборону пригнічених мас у сусідніх державах.

3) Доки в цих двох державних формаціях брали участь українці, доти розвивалася там торгівля і, разом з нею, панував добробут громадян; з виключенням українських впливів підупадала торгівля і міщанський стан, а з ними починалося зuboжіння населення й вилюднення країни.

4) В обох цих державах українська культура спричинилася до їхнього духовного ренесансу. Тогочасна українська літературна мова була офіційною як в державних установах, так і в церковних. Всі писані документи державного характеру писано живою, сучасною до їхньої доби, українською мовою, а релігійні — церковно-слов'янською з українською рецензією.

5) На церковному полі існувала повна співпраця між українським і молдавським духовенством. Спочатку молдавське духовенство було залежним від українського Львова; після усамостійнення і розвитку воно прийшло на поміч Українській Православній Церкві, що зазнавала утисків від католицької Польщі. За допомогою молдавських воєвод збудовано церкву Успіння Пресвятої Богородиці «Волоська церква» у Львові (1591—1629), а потомок славної молдавської родини Могилів — Петро багато спричинився до відродження Української Православної Церкви в Києві. Релігійно-культурні зв'язки між Україною і Молдавією в 17 ст. зміцнювали, між іншим, молдавський митрополит Доситей і український письменник-полеміст І. Галятовський, твори

якого друкувалися і перекладалися як у Молдавії, так і на Україні.

6) Приблизно одночасно (в другій половині 16 ст.) занепадав вплив автохтонного елемента в «Россовлахії» і в литовсько-українському князівстві; перевагу здобували прибулі румунські і польські елементи, витискаючи українців з усіх державних установ. Одночасно змінюються всі попередні позитивні прикмети цих держав, що плекалися українськими чинниками. Молдавія й Литва-Польща перетворюються в шляхетсько-деспотичні держави.

Разом із зміною обсади державних апаратів, прискорюється і колонізаційна агресія румунського та польського народів, а в парі з нею — денационалізація українського елемента на межових територіях — Молдавії, Південній Буковині, Бесарабії, а в Галичині — границя посувається більш на схід з лінії Вислока на лінію Сяну. Етнографічно ці території відходять на користь румунів та поляків.

7) Однак, саме в цім часі на зміну відступаючому українському Заходові приходить український національно-державний геній на середніх українських землях: розвивається козащина і Козацько-Гетьманська Держава. Галичина — Волинь і Буковина — Бесарабія, хоча час від часу й відчували близькість української державності, а іноді навіть були спроби їхньої інтеграції (І. Підкова, С. Наливайко, П. Сагайдачний, Богдан і Тиміш Хмельницькі), — однак ще довго пробували під чужинецьким утисками, щоб в середині 19 ст., разом з усіма іншими українськими землями, приступити до загально-українського національного відродження.

Петро Могіла

ФУНДАТОРИ ТА ДОБРОДІЇ

«ІСТОРІЇ БУКОВИНИ» А. ЖУКОВСЬКОГО

ФУНДАТОРИ

Омелян Суховерський з Нью-Арку, США

Товариство «Український Народний Дім»
в Чернівцях

Редакція газети «Час» в Чернівцях

ДОБРОДІЇ

Володимир Катрюк з Вілл Ласаль, Канада

Володимир Ленко з Монреалю, Канада

Ярина Роговська з Етобікоку, Канада

Іван Сербин з Монреалю, Канада

Іван Хохлач з Монреалю, Канада

Українсько-Буковинська Громада Торонта,
Канада

Марта Загребельна з Торонта, Канада

Євген Масікевич з Лугожу, Румунія

Микола-Целестин Суховерський
з Келовни, Канада

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ІНДЕКС

А

Авреліан, імператор, 14
Агатокл, 11
Адріан, імператор, 14
Азаріє, 67, 83
Азем Магомет, 73
Айснер Й., 17
Акнер Михайло, 14
Александр I Добрий воєвода,
8, 51, 58, 59, 83, 86, 90
Александр IV Лапушнянул
воєвода, 66
Александр Іпсіланті воєвода,
76
Алексій, 45
Алепський Павло, 73
Анастасій Крїмкович, сучав-
ський митрополит, 82
Андрій I, галицький князь,
29
Андрій II, угорський король,
45
Андрій Боголюбський, суз-
дальський князь, 25
Анна Ярославівна, королева
Франції, 23
Антірас, король гетів, 11
Антоній, константинопольсь-
кий патріарх, 89
Аріяні, 11
Арон Тиран воєвода, 69
Аскольд, київський князь, 20
Атеас, король гетів, 11
Атілла, король гунів, 16

Б

Балан Теодор, 85, 90
Баранович Лазар, 82
Барбулеску Іліє, 46
Баруль Андрій, 61
Батий, татарський хан, 28
Баязид II, султан, 60
Бела IV, угорський король,
28, 44, 55

Bethune, 9
Бідерман Герман, 37, 93
Білак Дмитро, 5
Білодід І. К., 64
Благослов Ян, 64
Богдан Іон, 44, 52
Богдан I воєвода, 55, 56, 85
Богдан II воєвода, 59
Богдан III Одноокий воєвода,
64, 65, 85, 93
Богун Іван, 72
Болеслав Хоробрий, польсь-
кий король, 22
Бонфіні Антоніо, 86
Борщ А. Т., 95
Бриндзан Теофіль, 3, 5
Брібрехер, 38
Брінк, 8
Брюске Герман, 49, 94
Буковинич Л., 44
Бурвіста, дако-гетський
король, 12, 13
Бурундай, 29

В

Варлаам, сучавський митро-
полит, 82
Василь Лупул воєвода, 66, 70,
72, 73, 82, 89, 92
Василько Ростиславович, те-
ребовльський князь, 26
Василько Романович, волин-
ський князь, 27
Вацетас Лев, 45, 46
Вейганд Густав, 50
Веніамін Костакі, яський ми-
трополит, 82
Витовт, литовський князь, 31,
91
Вишневецький Дмитро,
гетьман, 67
Вікенгавзер Франц —
Адольф, 31
Вітенку Драгош, 93

Влад Серетський, 59
Влад Цепеш, господар Мун-
тенії, 60

Владислав Ягайло, польський
король, 8, 58

Войтишин Іван, 23, 43

Володар Ростиславович, зве-
нигородський князь, 26

Володимир Великий, київсь-
кий князь, 22

Володимир II Мономах, київ-
ський князь, 23, 43

Володимир Ярославович,
київський князь, 23

Володимир Ярославович,
галицький князь, 27

Володимирко Володаревич,
галицький князь, 26

Володислав Кормильчич, 28

Володислав IV Ваза, польсь-
кий король, 69, 70

Володислав, угорський ко-
роль, 64

Всеволод I, київський
князь, 23

Вячеслав Володимирович, 43

Г

Галятівський Іоанікій,
82, 94, 96

Герофорд, 48

Геродот, 10, 11

Глух Йосип, 72

Гоголь Остап, наказний геть-
ман, 74

Головацький Яків, 50

Гомер, 10

Греков Борис, 20, 40

Григорій Гака воєвода, 76, 80

Григорій Калімах воєвода, 76

Григорій Цамблак, київський
митрополит, 81, 82

Грушевський Михайло, 17,

39, 40, 44, 45, 87, 89

Гунфальві Пауль, 38

Гурмузакі Євдокій, 31, 85

Гурмузакі Константин, 85

Гуслистий Кость, 21, 48

Д

Дан, господар Мунтенії, 58

Данило Романович, галиць-
кий король, 8, 27, 29,
30, 34, 44

Дарій, перський король,
10, 11

Дарух, дако-гетський король,
13

Даскалун Сімон, 83

Дашкевич Н., 44

Дворнік Ф., 48

Декебал, дако-гетський
король, 13

Дир, київський князь, 20

Дікеней, 12

Дікомес, дако-гетський
король, 13

Дімітріє Кантемір воєвода,
76, 83, 93, 95

Дімітрій, жупан, 39

Дітин, 78

Длугош Ян, 41, 49, 91

Доміціан, імператор, 13

Дорікет, гетський король, 11

Дорошенко Петро, гетьман, 74

Доситей, сучавський митро-
полит, 75, 82, 97

Драгош воєвода, 55, 85, 86, 93

Дурас, дако-гетський король,
13

Е

Енгель Йоган Христіан, 37, 93

Еутропій, 36, 37

Є

Євдокія, київська княжна, 63

Євстратій Логофет, 92

Євфимій, трнавський митро-
полит, 81

Єфтимій, 83

Елизавета, польська коро-
лівна, 64

Єремія Могила воєвода, 66,
69, 83

Ж

Жигмонт, угорський король,
8, 31, 57, 58

Жолкевський Станіслав, 69

Жуковський Аркадій, 3, 4,
5, 6

Жюрж, 59

З

Залозецький Володимир, 85,
90

Замойський, 69

Збараський, 68

Зіраксос, дако-гетський
король, 13

Зопіріон, 11

Зульцер Франц-Йозеф, 37

Зимин А.А., 44

І

Іван (Івоня) Жорстокий вое-
вода, 65, 67, 68

Іван Новий (Сучавський),
59, 75, 82

Іван Підкова, 68, 97

Іван Ростиславович (Бер-
ладник), 26, 43, 44, 46

Ігор, київський князь, 21,
24, 41, 42

Ізидор, 89

Ізяслав Давидович, київсь-
кий князь, 26, 43

Іларіон, київський митро-
полит, 23

Ілля воєвода, 59

Іоан Цимісхій, імператор, 21

Іраклій, імператор, 40

Іссельт, ван, Михайло, 67

Й

Йосип Мушат, єпископ
Россовлахії, 89

Йосиф II, цар, 75

Йорга Ніколає, 5, 42, 44, 46,
56, 59, 81, 85, 88

Йорданес, 11, 16

К

Кадлец К., 38

Казимир Великий, польський
король, 47, 56

Казимир II, польський
король, 27

Казимир III, польський
король, 60, 61

Кайндль Раймунд Фрідріх,
38, 42, 56, 59, 93

Калиновський, 72

Калужняцький Омелян, 54,
59, 82

Каменецький Никола, 64

Кантемір Дімітріє (дивись
Дімітріє Кантемір)

Карл Великий, цар, 16

Карл XII Густав, шведський
король, 75, 76

Квітковський Денис, 3, 5

Кий, київський князь, 34

Кирстюк Іван, 5

Кімені, 72

Кіпріян, київський митро-
полит, 57

Ключевський В. О., 40

Кобилянський Бронислав, 64

Когалнічану Мігай, 86, 92

Кодан, хан, 28

Козак Євген, 47, 85, 87, 88, 89

Комен Мануїл, імператор, 45

Комненос Андронік, 45

Комулович, 92

Конашевич-Сагайдачний

Петро, гетьман, 69, 70, 97

Кониський, 74

Константин Кантемір воєвода, 74
Константин Маврокордат воєвода, 76, 80
Константин Моруззі воєвода, 76
Копистенський Захарій, 82
Кордуба Мирон, 17, 29, 56, 85, 87, 89
Косинський Криштоф, гетьман, 69
Костакеску М., 44, 56
Костащук Василь, 89
Костін Мирон, 86, 92, 95
Костін Ніколає, 83, 92, 93
Котісо, дако-гетський король, 13
Креквіц Георг, 92
Крип'якевич Іван, 61, 62, 74
Кронес Ф., 50
Ксенопол Александр, 44, 46, 47, 59
Кузеля Зенон, 47
Куно, 11

Л

Лампард, 45
Лацко воєвода, 56
Лев I, галицький князь, 28, 29
Лев II, галицький князь, 29
Лізімах, король Македонії, 11
Лобода Григорій, гетьман, 68, 69
Ломоносов М. В., 41
Лукіянович Зенон, 9
Лукіянович Філарет, 5
Лукул, 12
Любінець, 8
Людвик I Великий, угорський король, 30, 55

М

Мавродин В. В., 44
Магомет, султан, 60
Мазепа Іван, гетьман, 75
Макарій, 83

Марин з Туру, 14
Марія де Мангон, 87
Маркос Хімедез де ля Еспада, 48
Мартинович Ісидор, 85, 86
Матвій Басараб, господар Мунтенії, 72, 73
Матвій Гуніят Корвін, угорський король, 60, 61
Матей, константинопольський патріарх, 89
Мелетій, єпископ Россо-влахії, 89
Мелхиседек Стефанеску, 89
Мирон Барновський Могила воєвода, 86
Михайло, перший єпископ Києва, 20
Михайло Дорогуйський, 59
Михайло Раковіца воєвода, 76
Михайло Хоробрий воєвода, 69
Мікросіч Ф., 37, 54, 93
Мілеску Ніколає, 83
Міллер Фрідріх, 14
Мірча Великий, господар Мунтенії, 58
Москаленко, 95
Мстислав Володимирович, чернігівський князь, 22
Мстислав I Великий, київський князь, 24
Мстислав Київський, 28
Мстислав Удатний, галицький князь, 28, 44
Мстислав Чернігівський, 28
Мутафчієв П., 44
Муха Дмитро, 61
Мюлергоф К., 11

Н

Нагірняк Василь, 2
Наливайко Северин, гетьман, 68, 69, 97
Нандриш Грігоре, 94

Негостинський (Абрамюк) Іван, 47, 85, 90
Некульче Іон, 83
Нестор I., 39
Нестор Літописець, 40
Нечай Данило, 71
Нідерле Л., 17
Ністор Іон, 5, 35, 41, 44, 47, 51, 52, 54, 59, 84, 85, 88, 90, 93, 94
Носач, 72

О

Овідій, 12, 13
Олег Віщий, київський князь, 20, 21, 42
Олег Святославович, деревлянський князь, 22
Олександр Ягайлон, литовський князь, 62, 63
Олександр Великий, король Македонії, 10, 11
Олександр Добрий (дивись Александр Добрий)
Ольга, київська княгиня, 21
Ольгерд, литовський князь, 56
Ончул Аурел, 94, 95
Ончул Дімітріє, 41, 56, 59, 94, 95
Орлик Пилип, гетьман, 75
Осман II, султан, 69
Оттон I Великий, цісар, 21

П

Павлик Остап, 85, 89
Паладій, 82
Панаїтеску П. П., 44, 56
Партицький Омелян, 11, 15
Пашуто В. Т., 25
Петраліф, 45
Петро, управитель єпископства Россо-влахії, 89
Петро Арон воєвода, 59, 60
Петро Кульгавий воєвода, 66, 68, 80

Петро Могила, київський митрополит, 81, 82, 96, 97
Петро I, імператор, 76
Петро Мушат воєвода, 56, 57
Петро Рареш воєвода, 65, 67
Пік Йозеф Ладіслав, 44
Пілін Старший, 17
Псалтер, 48
Птолемей, 11, 14, 17
Пушкар Мартин, 72

Р

Радзивіл Януш, 71
Раду III, господар Мунтенії, 60
Ратиборич Роман, 43
Реслер Роберт, 11, 37, 44, 50, 93
Роксандра, 66
Роллер Михайл, 14, 17, 48, 55
Роль, дако-гетський король, 13
Рольський А.К., 44
Роман I воєвода, 8, 57
Роман Мстиславович, галицький князь, 27
Рудольф II, цісар, 68
Рюрик, новгородський князь, 24
Рюрик Ростиславович, перемишльський князь, 26

С

Сверчевський (Свирговський), гетьман, 67
Святополк I, київський князь, 22
Святослав Ігоревич, київський князь, 21, 22, 34
Секст Руфус, 36, 37
Селім, султан, 64
Семен Олелькович, київський князь, 63
Сенявський, 68

Симеон, 45
Скок П'єр, 95
Скорило, дако-гетський
король, 13
Смотрицький Мелетій, 82
Соліман II, султан, 66
Срезневський Іларіон, 91
Старик Володимир, 4

Стефан Баторій, польський
король, 64, 68

Стефан Мушат воєвода, 57, 89

Стефан Великий воєвода, 51,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 67, 83, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 93

Стефан Георгіца воєвода,
72, 73, 74

Стефан II воєвода, 59

Стефан IV воєвода, 56

Стефан V Лакуста воєвода, 66

Стефан VI воєвода, 78

Стефан VII Томша воєвода,
67

Стецюк К. I., 74

Страбон, 10, 11, 12

Стрийковський Матвій, 86

Стурдза воєвода, 76

Т

Тацит, 13

Теоктист II, сучавський
митрополит, 60

Тихомиров М. Н., 43

Томашек Вільгельм, 37, 46

Томашівський Степан, 64

Тройден Мазовецький, 29

Траян, імператор, 13, 15, 41

Тукідід, 10, 11

У

Уляницький В. А., 31

Уреке Грігорі, 56, 83, 86, 92

Ф

Федорович Микола, 73

Филип II, король Македонії,
11

Флавій Вопіскус, 36

Фотіно Діонізій, 86

Франке Генріх, 11

Франко Іван, 64

Фуск Корнелій, 13

Х

Хашдеу Богдан Петричейку,
42, 44, 56, 59

Хмельницький Богдан, геть-
ман, 66, 69, 70, 71, 72,
74, 84, 97

Хмельницький Михайло, 69

Хмельницький Тиміш, 71,
72, 73, 84, 97

Хмельницька Розанда, 71, 72

Хоніятес Нікета, 45

Хоткевич Ян, 69

Ц

Цезар, 12

Ціннамус, 45

Ч

Чінгісхан Темучін, 28

Чобану Стефан, 94, 95

Ш

Шараневич Ісидор, 44

Шаровольський І. В., 95

Шафарик Павло, 37

Шелар Рауль, 93

Штефанеску Маргарета,
51, 94, 95

Щ

Щербаківський Вадим, 11

Щербатов М., 43

Ю

Юліян, імператор, 13, 15

Юрій I, галицький князь, 29

Юрій II Болеслав, галицький
князь, 29, 47

Юрій III Ракоці, семигородсь-
кий князь, 72, 73

Юрій (Юрг) Коріятович вое-
вода, 56, 91

Юстин, 11

Я

Ягайло, польський король,
31, 57, 91

Ядвіга, польська королева, 57

Якоб Гераклід Деспот вое-
вода, 66, 83

Якші Літаворі, 56

Ян-Казимир, польський
король, 73

Ян Ольбрахт, польський
король, 61, 62, 86

Ян Собеський, польський
король, 8, 9, 74, 75

Ярополк Володимирович,
київський князь, 22

Ярослав I Мудрий, київський
князь, 22, 23, 24, 41

Ярослав Осмомисл, галиць-
кий князь, 26, 27, 43, 45

Яцимирський, 94

Яцько, пасічник, 55, 85, 92,
93, 95

ГЕОГРАФІЧНИЙ ІНДЕКС

А

Австрія, 5, 7, 9, 28, 35, 51, 69, 75,
76, 77, 84, 93
Австро-Угорщина, 80, 93
Адріатика, 28
Азія, 10, 11, 16, 18, 20
Аколякра, 91
Альпи, 54
Англія, 5, 23
Арборе, 88
Аргацул, 50

Б

Бабин, 36
Багна, 50
Бадівці, 62
Баков, 46, 58
Балканський півострів, 11, 12,
36, 37, 38, 46, 52, 54
Балканські гори, 13
Балківці, 90
Балтійське море, 16, 26,
28, 48
Банат, 13, 14, 38, 41
Банилів (Руський Банилів),
79
Баня (Бая), 27, 33, 58, 60,
91
Бар, 82
Барбівці, 51
Батіг, 72
Белз, 23
Бендери (Тягиня), 46, 58,
67, 69, 75, 80
Беня Родна, 34
Березів, 61
Берлад, 26, 27, 33, 44, 45,
46, 47, 56, 58
Бесарабія, 11, 13, 14, 15, 16,
18, 31, 38, 39, 46, 47, 50, 51,
52, 53, 58, 74, 94, 97
Бескиди, 16

Бистриця, місто, 36, 59, 80
Бистриця Золота, 15,
41, 62
Білгород (Акерман), 27,
33, 46, 58, 60, 67, 80, 91
Бобівці, 51
Бог (Буг), 13, 31, 40
Болгарія, 21, 26, 48
Болохівська земля, 30
Ботошани, 64
Боурени, 93
Бояни, 75, 86
Брагашівці, 51
Браїла, 67
Брашов, 46
Брідок, 86
Будакул, 45
Буджак, 11
Бузев, 50
Букарешт, 31, 35, 85, 94
Буковина, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10,
13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 24, 26, 28, 29,
30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39,
40, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 61, 63, 64,
65, 66, 70, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 89, 90, 92,
93, 94, 95, 97
Буку, 50
Бурсуків, 49
Бучач, 62, 74

В

Вама, 80
Ванцин, 50
Василів, 26, 28, 33, 34,
44
Васлуй, 56, 60
Ватикан, 27
Вашківці, 75
Венеція, 64, 75
Видичів град, 91

Вижниця, 86, 91
Вижницький повіт, 90
Вижниччина, 56, 58
Вилавче (Коритне), 79
Вилсан, 50
Вислок, 97
Відень, 28, 74, 83, 85,
93

Візантія, 18, 20, 21, 22,
23, 27, 39, 41

Вісла, 17, 37
Волга, 17, 20, 21, 22, 24, 28,
40

Волинь, 24, 25, 27, 28, 29,
54, 97

Воловець, 62, 92
Володимир-Волинський,
27, 28, 29, 31

Волока, 86
Волощина, 8, 11, 13, 14, 18,
31, 38, 45, 48, 50, 52, 54, 56,
60, 67, 69, 70, 72, 73, 74, 89,
91, 93

Воронець, 51, 62, 92

Г

Гаврилівці, 49, 51
Галац (Малий Галич),
26, 32, 33, 34, 44, 73, 75

Галицька земля, 25, 26
Галич, 26, 27, 28, 31, 34,
44, 46, 47, 48, 61, 62, 64

Галичина, 5, 11, 13, 14,
15, 24, 27, 28, 29, 40, 45, 46,
47, 54, 61, 62, 64, 65, 74, 75,
80, 81, 82, 86, 87, 93, 97

Галле, 93
Гамбург, 8
Гатна, 51
Гетія, 7, 11, 12
Глібока (Глибока), 8, 51, 62
Голодські, 50
Городок на Черемоші, 27, 91
Гота, 42

Греція, 12
Грюнвальд, 58
Гумора (Гомора), 63, 82, 88
Гурагумора, 62
Гуцульщина, 14, 61

Д

Давидівці, 49, 51
Дакія, 7, 13, 14, 15, 16, 36,
37, 38, 39, 41, 42, 50, 51, 54

Дако-Гетія, 13
Деревлянська земля, 22
Дерелуй, 17

Дерест, 43
Димбовіці, 60
Дичин, 91

Діногетія, 39
Дніпро, 11, 17, 19, 20, 22, 27,
29, 31, 33, 66

Дністер, 8, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 18, 20, 21, 26, 29,
30, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 46, 48, 51, 52, 53,
54, 56, 61, 67, 68, 69, 70, 79,
84, 87, 90, 91, 93

Доамна, 50
Добруджа, 40, 47
Должешти, 59

Дон, 10, 17
Дорогой, 58, 64
Дорогойський повіт, 7

Дорогочин, 29
Дорогунь, 46
Драгомірна, 82, 86, 88

Дрествин, 91
Дубівці, 49
Дунай, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 17, 18, 20, 21, 23, 25,
26, 27, 31, 33, 34, 36, 37, 38,
39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54,
63, 67, 91, 92, 93

Е

Естонія, 23

Є

Європа, 8, 10, 12, 16, 18, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 29, 36, 48, 66, 70

Ж

Жіліште, 67
Жовква, 8, 75, 82
Жучка, 51

З

Завихвост, 27
Закавказзя, 21
Закарпаття, 15, 29, 31
Загорешти, 88
Заставна, 86
Заставнецький повіт, 58
Звенигород, 26
Зубрівці, 56

І

Іванківці, 79
Ілірія, 12
Ілішешти, 88
Ітіль, 21
Іцкани, 55, 92, 93

К

Каварна, 91
Кавказ, 17, 21, 22
Калинівці, 51
Калка, 28
Каменка, 51
Кам'янець (Подільський), 46, 62,
74, 80, 82
Канада, 4
Канів, 68
Карапчів, 62
Карловці (Карлівці), 75
Карна, 91
Карпати 14, 17, 20, 22, 25, 26,
27, 28, 29, 31, 33, 36, 37,

38, 39, 40, 41, 42, 43, 48,
49, 50, 52, 53, 54, 60, 84,
87, 92

Керезмезький перевал, 17

Керниця, 50

Кисилів, 36

Китай, 28

Київ, 19, 20, 22, 23, 25, 26,
27, 28, 31, 33, 34, 40, 41, 42,
43, 48, 53, 82, 96

Київець, 34

Київщина, 22, 41

Кимполунг, 76

Кимполунгський повіт, 24,
79

Кілія, 27, 60, 91

Кіцманський повіт, 58

Кіцмань, 46, 61

Кліводин, 51

Козмін, 62

Коломия, 27, 61, 62, 91

Комана, 17

Команешти, 17

Комарівці, 51

Константинополь (Стамбул,
Царгород), 20, 21, 42, 45,
67, 72, 73, 76

Коропець, 15

Корочюнов Камень (Ерачуна),
27, 91

Корчівці, 51

Костинці, 51, 79

Краків, 20, 26, 61, 75

Крем'янець, 29

Крехів, 8

Крим, 70

Кулівці, 79

Кучелмін (Малий Кучурів),
26, 33, 34, 44, 79

Кучурів Великий, 78

Куяльник, 27

Л

Ларга, 50

Лашківка, 51

Ленківці, 49
Литва, 29, 35, 57, 97
Лігниця, 28
Лондон, 48
Луара, 16
Лукавець, 51
Лунга, 50
Луцьк, 29
Люблав (Любовля), 8, 58
Ляйпціг, 93
Львів, 28, 29, 46, 48, 57,
59, 62, 66, 68, 74, 78, 80, 82,
87, 96

М

Магура, 50
Македонія, 11, 12, 36, 37
Мала Азія, 10
Малий Галич (дивись Галац)
Мармарощина, 15, 30, 45,
47, 51, 54, 55, 84, 86, 92
Марош, 11
Мдин, 91
Мезія, 13, 14, 15
Мессембрія, 44
Михальче, 61, 75
Мігова, 50
Мігодра, 50
Мілет, 10
Мільков, 60, 91
Млішнівці, 88
Молдава, ріка, 41, 50, 55,
56, 91, 92
Молдавиця, 33, 36, 46,
58, 59
Молдавія, 7, 8, 9, 11,
13, 14, 15, 17, 18, 26, 30, 31,
36, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46,
47, 48, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
70, 71, 72, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 93, 94, 96, 97
Москва, 31, 50

Мунтенія, 53, 58, 60, 91
Муреш-Турда, 45

Н

Наддніпрянина, 54, 80
Нарва, 31
Немеч (дивись Нямц)
Немирів, 68
Неполоківці, 51
Німан, 20
Німеччина, 5, 23, 27
Новгород, 22
Нове Село (Нова Кілія), 91
Норвегія, 23
Нямц (Немеч), 60, 83, 91

О

Обедянка, 50
Обертин, 65
Обчина, 50
Олешя, 46
Олт, 38, 42
Олтенія, 8, 14, 38, 41,
52, 53
Онут, 33, 34
Охрида, 56

П

Паланка, 50
Панонія, 12, 13, 17, 38
Паргівці, 88
Париж, 5, 83, 93, 94
Перекоп, 46
Перемишль, 22, 26
Переяславець, 34
Переяславщина, 24
Персія, 28
Петрівці, 62, 88
Підгайці, 62
Підляшшя, 27
Пінщина, 24
Погорилівка, 86
Поділля, 29, 44, 56, 58, 62,
74, 75, 79, 80, 87, 93

Подніпров'я, 17
Подунай, 34
Покуття, 57, 61, 62, 64, 65,
75, 79, 85, 87, 93
Полоцьк, 22
Полтава, 75
Польща, 8, 9, 23, 25, 26, 27,
28, 29, 30, 31, 35, 46, 56,
57, 58, 59, 60, 62, 64, 65,
66, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 78, 80, 91, 93, 96, 97
Пониззя, 26, 27, 31, 33, 34,
45

Поприкани, 72
Правобережжя, 68, 82
Прага, 20, 26, 90
Прикарпаття, 40, 43, 87
Прип'ять, 20
Причорномор'я, 25
Прут, 8, 20, 26, 30, 31, 33,
34, 38, 41, 42, 44, 45, 48, 50,
58, 62, 76, 79, 91
Путилів, 86
Путна, 62, 63, 78, 81, 82,
83, 86, 87, 88
П'ядиківці, 79

Р

Радівці, 47, 51, 52, 59,
83, 88
Радовецький повіт, 24
Радовеччина, 90
Раранче Слободзія, 79
Регенсбург, 26
Рейн, 20
Репужинці, 79
Реусени (Русини), 24
Рим, 29, 86
Рогатин, 61, 64
Романів торг (Роман), 15, 27,
76, 96
Росія (Московщина), 31, 75,
33, 59, 91
Россовлахія, 89, 96
Ростоки, 49
Рошкани, 67

Румунія, 3, 39, 47, 48, 50,
51, 53, 90, 93

Русманастіора, 24
Русебоул, 24
Русплаватор, 24
Руспоєни, 24
Русь, 7, 19, 20, 21, 22,
24, 34, 40, 41, 45, 48, 61
Руська (Кимполунгський по-
віт), 24
Руська (Радовецький повіт),
24
Руська земля, 43, 91
Руська Молдавиця, 24
Руське море, 33

С

Самош, 45
Саркель, 21
Сарматія, 7, 15
Сармізегетуза, 11
Сарсель, 5
Сатмар (Гунієдора), 45
Св. Ілія, 62
Семендер, 21
Семигород, 11, 13, 14, 15, 17,
28, 30, 35, 37, 38, 39, 40,
41, 42, 45, 46, 47, 48, 52,
53, 54, 55, 69, 70, 71, 72,
73, 75, 76, 80, 83, 84, 85,
87, 90, 91, 92
Сена, 50
Сербія, 38, 57
Серет, місто, 9, 27, 46, 56, 57,
58, 80, 90, 91
Серет, ріка, 7, 8, 15, 20, 26,
31, 33, 34, 38, 41, 42, 45,
47, 48, 50, 55, 56, 58, 62
Скандинавія, 18, 20
Скитія, 7, 10, 11
Слобідка-Ширівці Долішні,
79
Снятин, 31, 46, 55, 80,
92
Снятинщина, 61

Солка, 92
Солонець, 50, 94
Сорока, 69, 71, 72
Спаска, 50
Сполучені Штати Америки, 5
Стайка, 50
Стамбул (дивись Константинополь)

Станилешти, 76
Станівці, 51
Сторожинець, 51, 90
Стрілецький Кут, 51
Суха, 51
Сучава (Сочава), місто, 7, 9, 27, 33, 46, 47, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 80, 83, 84, 86, 88, 90, 91, 92
Сучава, ріка, 8, 20, 41, 50, 55, 56, 62, 93
Сучавиця, 36, 86, 88
Сучавський повіт, 24
Сян, 23, 31, 97

Т

Тавро-Скитія, 44, 45
Таненберг, 58
Тартуш, 46
Тегиня (дивись Бендери)
Текуча, 26, 44, 46, 47
Теляжен, 72
Теребовля, 26, 62
Тернов, 91
Тивер (дивись Дністер)
Тиргу-Фрумос, 15, 73
Тиса, 11, 15, 18, 31, 36
Тмутораканська земля, 24
Томіс (Констанца), 12
Топорівці, 86
Торговець (Тарговішти), 72
Торонто, 5
Тракія, 12
Трансільванія, 38, 72
Троя, 10
Тульча, 39

Тур, місто, 14
Тур, ріка, 15
Туреччина, 31, 60, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76
Туркестан, 28
Турово-Пінська земля, 24

У

Угорщина, 8, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 34, 38, 43, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 74, 78, 92, 96
Україна, 7, 16, 20, 21, 22, 24, 25, 33, 34, 40, 45, 63, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 83, 84, 87, 88, 89, 94, 95, 96
Унів, 82
Усте-Путилів, 51
Ушиця, 26

Ф

Філадельфія, 5
Фінська затока, 22
Фінта, 72
Фокшани, 72
Франція, 9, 23, 73, 74

Х

Хмелів, 31, 34, 56, 57, 59
Холм, 28, 31
Хотин, 31, 34, 46, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 66, 69, 70, 78, 80, 90, 91
Хотинський повіт, 7
Хотинщина, 7, 56
Хрещатик, 88

Ц

Цал, 49
Царгород (дивись Константинополь)
Цецин (Чечюн), 27, 31, 34,

46, 56, 57, 58, 59, 75, 90,
91
Цецора, 69

Ч

Червень, 22
Червона Русь, 81
Черемош, 8, 20, 30, 34, 47, 56,
58, 62, 75, 79
Черн, 27, 91
Черна, ріка, 11, 50
Чернівецька область, 7
Чернівці, 3, 4, 5, 9, 46, 51,
52, 54, 57, 58, 62, 64, 65, 75,
78, 80, 86, 87, 89, 93
Чернігівщина, 24
Чигирин, 72, 73
Чигиринщина, 69
Чорне море, 17, 18, 20, 21, 22,
26, 39, 45, 46, 48, 57, 75
Чорний Потік, 51

Ш

Шапле, 72
Шипинська земля, 7, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 53, 56, 57, 58,
59, 95
Шипинці, 7, 31, 34, 56, 61,
64, 86, 90
Шипіт, 49
Шиплак, 45
Шієул, 45
Шлезьк, 28

Ю

Юріїв (Дорпад), 23

Я

Яловиця (Яломніца), 72
Ямпіль, 71
Ярослав, 23
Ясіня, 51
Яський торг (Яси), 15, 27,
46, 51, 57, 63, 66, 68, 69,
71, 72, 76, 80, 84, 90, 91, 94

ЗМІСТ

Передмова	7
I. Назва Буковини	7
II. Рання історія Буковини	10
1. Дослов'янський період	10
2. Велика мандрівка народів	16
3. Слов'янська доба	17
а. Прабатьківщина слов'ян	17
б. Період антів	17
в. Оформлення українських земель	18
III. Княжа доба	20
1. Період Київської Держави	20
а. Початки княжої держави	20
б. Розквіт Київської Держави	22
в. Приєднання Київської Держави	23
г. Характеристика Київської Держави	24
2. Галицько-Волинський період	25
а. Галицький період	26
б. Галицько-Волинська Держава	27
в. Татарська зверхність	29
г. Шипинська земля	30
д. Характеристика галицького періоду	31
3. Буковина у складі української держави	33
4. Автохтонність українського елемента на Буковині	35
а. Формування румунського народу	36
б. Поселення українців на території між Карпатами і Дністром	39
в. Буковина в складі української княжої держави	42
г. Мовознавчо-топонімічні аргументи	48
IV. Молдавський період	54
1. Загальний історичний перегляд	54
а. Прихід румунів на схід від Карпат	54
б. Початок молдавської держави	55
в. Вершок молдавського воеводства	57
г. Буковина під зверхністю Туреччини (1514—1774)	64
га. Суперечка між Молдавією і Польщею	64
гб. Вплив козащини на розвиток подій у Молдавії	66
гв. Боротьба за Молдавію між Туреччиною, Росією і Австрією	75
2. Державна організація і суспільний лад Молдавії (Буковини)	77
а. Устрій державний	77
б. Соціальна структура Буковини за молдавського періоду	78

3. Культурне життя і освіта на Буковині за молдавського періоду	81
а. Література	81
б. Освіта і шкільництво	83
4. Молдавія і Україна	83
а. Різні аспекти українсько-молдавської проблеми	83
б. Розходження в оцінці історії Буковини за молдавського періоду	84
в. Місце молдавського періоду в загальній історії України	95
Фундатори та добродії «Історії Буковини»	98
Персональний індекс	99
Географічний індекс	106

Бібліотека газети «Час»

Ариадій Жуковський

ІСТОРІЯ БУКОВИНИ

Частина перша
до 1774 р.

Історичні карти опрацював **Василь Нагірний**.
Відповідальний за випуск **Петро Кобевю**.
Літературний редактор **Володимир Старик**.

ЧЕРНІВЦІ
РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
ОБЛПОЛІГРАФВИДАВУ
1991

Редактор **О. І. Приходько**.
Оформлення художника **Йосипа Захандревича**.
Технічний редактор **З. Д. Даналад**.
Коректор **І. В. Васіна**.

Здаю до складання 14.06.91. Підписано до друку 14.02.92. Формат 60x84/16. Папір писальний № 1. Літ. гарн. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 7,09. Умов. фарб.-відб. 7,31. Облвид. арк. 7,82. Тираж 10000 пр. Вид. № 166. Зам. 2091. Замовне. Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву. 274000 Шептицького, 23. Обл. асн. друк. арк. 274018 Чернівці, Головна, 200.